

Endüstri-Sonrası Kentsel Peyzajlarda Parça-Bütün İlişkisinin Tarihi Kentsel Peyzaj
Yaklaşımı Doğrultusunda Bütüncül Koruma için Önemi: Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi

Ümmügülsüm Turan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Nisan 2024

The Importance of Whole-Part Relationship in Post-Industrial Urban Landscapes for
Holistic Conservation in Line with the Historical Urban Landscape Approach: Eskişehir
Old Factories District

Ümmügölsüm Turan

MASTER OF SCIENCE THESIS

Department of Architecture

April 2024

Endüstri-Sonrası Kentsel Peyzajlarda Parça-Bütün İlişkisi ve Mekânsal Karakterin
Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı Doğrultusunda Bütüncül Koruma için Önemi: Eskişehir
Eski Fabrikalar Bölgesi

Ümmügölsüm Turan

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği Uyarınca

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Bilim Dalında

YÜKSEK LİSANS TEZİ

olarak hazırlanmıştır.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Açalya Alpan

Nisan 2024

ONAY

Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi **Ümmügölsüm Turan**'ın YÜKSEK LİSANS tezi olarak hazırladığı “Endüstri-Sonrası Kentsel Peyzajlarda Parça-Bütün İlişkisinin Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı Doğrultusunda Bütüncül Koruma için Önemi: Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi” başlıklı bu çalışma, jürimizce lisansüstü yönetmeliğin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek oybirliği ile kabul edilmiştir.

Danışman : Dr.Öğr.Üyesi Açılya Alpan

İkinci Danışman : -

Yüksek Lisans Tez Savunma Jürisi:

Üye: Dr.Öğr.Üyesi Açılya Alpan

Üye: Prof.Dr. Ayşen Çelen Öztürk

Üye: Dr.Öğr.Üyesi Evrim Koç

Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr.

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr.Öğr.Üyesi Açalya Alban danışmanlığında hazırlamış olduğum “Endüstri-Sonrası Kentsel Peyzajlarda Parça-Bütün İlişkisi ve Mekânsal Karakterin Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı Doğrultusunda Bütüncül Koruma için Önemi: Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi” başlıklı Yüksek Lisans tezimin özgün bir çalışma olduğunu; tez çalışmamın tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; tezimde verdiğim bilgileri, verileri akademik ve bilimsel ilke ve kurallara uygun olarak elde ettiğimi; tez çalışmamda yararlandığım eserlerin tümüne atıf yaptığımı ve kaynak gösterdiğimi ve bilgi, belge ve sonuçları bilimsel etik ilke ve kurallara göre sunduğumu beyan ederim. 26/04/2024

Ümmügölsüm Turan

İmza

ÖZET

Kentsel korumadaki son paradigma olan tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı kenti koruma alanı sınırlarının ötesinde geniş kentsel bağlamda, somut ve somut olmayan tüm katmanları ile korumayı amaçlamaktadır. Gelişimin kentlerin doğasında olduğunu kabul etmekte ve korumanın sürdürülebilir kentsel gelişimin anahtarı olduğunu savunmaktadır. Endüstri-sonrası kentsel peyzajlar da kentin tarihi bir katmanı ve karakter alanı olarak tarihi kentsel peyzajın kapsamına girmektedir. Kentin içinde kalan bu peyzajlar büyük âtıl alanlar olmalarından ve her bileşenin miras kabul edilmemesinden dolayı yoğun bir kentsel gelişim baskısına maruz kalabilmektedir. Korumada parçacıl yaklaşım peyzajın bileşenlerinin bireysel bazda yıkılarak kaybedilmesine neden olmakta, bu ise endüstriyel peyzajın karakterini zedelemektedir. Bu bozulma üst ölçekteki bütünlüğe de etki etmekte, alt ölçekteki karakter yitimi kent kimliğinin de hasar alması ile sonuçlanmaktadır. Bu kapsamda örnek niteliği taşıyan Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi endüstri-sonrası kentsel peyzajı çalışma alanı olarak incelenmektedir. Gelişim bölgesinde bulunan peyzaj içinde yer alan tekil fabrika yapılarının yıkılması ile bölgede tek düze yapılaşmanın başlamış olduğu, karakterin zayıfladığı görülmektedir. Endüstriyel peyzajın ayırt edici özelliklerini pekiştiren tekil yapıların ölçeğinde başlayan bu yıkım, parça-bütün ilişkiler zinciri içerisinde önce Eski Fabrikalar Bölgesi'nin ayırt edici karakterinin bozulmasına, ardından Eskişehir kent karakterinin hasar almasına neden olabilecektir. Çalışma, parça-bütün ilişkileri gözetilerek bütüncül bir koruma anlayışı geliştirilmesinin önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunun için Eskişehir tarihi kentsel peyzajının bir bileşeni olan Eski Fabrikalar Bölgesi endüstri-sonrası kentsel peyzajındaki tekil yapıların alanın karakterini nasıl etkilediği dolu-boş analizleri üzerinden incelenmiş, ardından karakterdeki bozulma ve bozulmamış dokunun taşıdığı potansiyeller tartışılmıştır

Anahtar Kelimeler: Endüstri mirası, endüstri-sonrası kentsel peyzaj, tarihi kentsel peyzaj, parça-bütün ilişkisi, Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi

SUMMARY

Historic urban landscape approach, the latest paradigm in urban conservation, aims to conserve the city in a broader urban context beyond the boundaries of the conservation area, encompassing all tangible and intangible layers. It acknowledges that development is inherent in the nature of cities and argues that conservation is the key to sustainable urban development. Post-industrial urban landscapes also fall within the scope of the historic urban landscape as a historical layer and character area of the city. These landscapes within the city are subject to intense urban development pressure since they can include large unused areas and not every component is considered as heritage. A fragmented approach in conservation leads to the loss of the landscape's components on an individual basis, which damages the character of the industrial landscape. This deterioration also damages the integrity at a larger scale due to the fact that the loss of character at small scale negatively affects the urban identity. The post-industrial urban landscape of Eskişehir Old Factories Area is an example in this context and is examined as the study area. It is observed that with the demolition of individual factory buildings within the landscape located in the urban development area, monotonous construction has begun in the region, and the character has weakened. Within the chain of part-whole relationships, this destruction started at the scale of individual buildings that reinforce the distinctive features of the industrial landscape may lead to the deterioration of the distinctive character of the Old Factories Area, and then the character of Eskişehir city. The study aims to demonstrate the importance of developing a holistic conservation approach by considering the part-whole relationships. For this purpose, it examines how individual buildings in the post-industrial urban landscape of the Old Factories Area, a component of the historical urban landscape of Eskişehir, affect the area's character through solid-void analyses. Subsequently, it discusses the deterioration in character and the potential of the conserved character.

Keywords: Industrial heritage, post-industrial urban landscape, historic urban landscape, whole-part relation, Eskişehir Old Industrial District

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca bana içtenlikle rehberlik eden ve engin bilgilerini benimle paylaşarak bana ilham olan, bu süreci benim için keyifli bir yolcuk haline getirerek anlamlı kılan çok kıymetli danışman hocam Açalya Alpan'a, tez sürecimde benden bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen değerli hocam Evrim Koç'a, tez sürecimi anlayışla, sabırla ve içtenlikle destekleyen Hptech Otomotiv ailesine teşekkürlerimi sunarım. Varlıkları benim için armağan olan sevdiklerime ayrıca teşekkürlerimi sunmak istiyorum; bana her koşulda güvenen ve bu süreçte yanımda olan arkadaşlarıma, beni her zaman cesaretlendiren ve sonsuz sevgileri ile bana destek olan aileme, sevgisi ve desteği ile benim için çok zorlu olan tez yolculuğumda bana güç veren benimle yürüyen yol arkadaşım, sevgili eşim Fatih Göksel Turan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	vi
SUMMARY	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
ÇİZELGELER DİZİNİ	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xv
1. GİRİŞ VE AMAÇ	1
2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI: TEZİN ÖZGÜNLÜĞÜ	8
2.1. Tarihi Kentsel Peyzaj ve Endüstriyel Kentsel Peyzaj İlişkisi Üzerine Yapılmış Çalışmalar	8
2.2. Eskişehir Eski Fabrikalar Üzerine Yapılmış Çalışmalar	12
3. KURAMSAL BİLGİ: KENTSEL KORUMADA ENDÜSTRİYEL KENTSEL PEYZAJLARIN YERİ	19
3.1. Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı Öncesi Kentsel Korumanın Evrimi	19
3.2. Kentsel Korumada Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı ve Kavramı	27
3.2.1. Tarihi kentsel peyzajın bileşenleri	34
3.2.2. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı ve karakter	37
3.2.3. Parça-bütün ilişkisi ve tarihi kentsel peyzaj	40
3.3. Uluslararası Yazında Endüstriyel Kentsel Peyzajlar	43
3.3.1. Endüstri mirası ve endüstri arkeolojisi	43
3.3.2. Endüstri mirasına kentsel bağlamda bütüncül bakış.....	49
3.4. Tarihi Kentsel Peyzaj ile Endüstriyel Kentsel Peyzaj İlişkisi	51
3.5. Koruma Gelişim Çatışması.....	54
3.6. Türkiye Koruma Mevzuatında Tarihi Kentsel Peyzaj ve Endüstriyel Kentsel Peyzaj	56
3.7. Bölüm Değerlendirmesi.....	61

İÇİNDEKİLER

Sayfa

4. ALAN ÇALIŞMASI: ESKİŞEHİR TARİHİ KENTSEL PEYZAJI VE ESKİ FABRİKALAR BÖLGESİ ENDÜSTRİYEL KENTSEL PEYZAJI	66
4.1. Eskişehir'in Mekânsal Kurgusunun Gelişimi	67
4.2. Eskişehir Tarihi Kentsel Peyzajının Bir Parçası Olarak Eski Fabrikalar Bölgesi Endüstriyel Kentsel Peyzajının Gelişimi	73
4.2.1. Eskişehir endüstriyel peyzajının gelişimi	73
4.2.2. Eski Fabrikalar Bölgesi endüstriyel kentsel peyzajı	76
4.3. Eskişehir Tarihi Kentsel Peyzajının Bir Parçası Olarak Eski Fabrikalar Bölgesinin Zaman İçindeki Değişimi	82
4.3.1. 1956 Yılı Verilerine göre Eski Fabrikalar Bölgesi	85
4.3.2. 1984 Yılı Verilerine göre Eski Fabrikalar Bölgesi	87
4.3.3. 2007 Yılı Verilerine göre Eski Fabrikalar Bölgesi	90
4.3.4. 2023 Yılı Verilerine göre Eski Fabrikalar Bölgesi	93
5.BULGULAR VE TARTIŞMA	97
5.1. İnceleme Yıllarına Göre Genel Mekânsal Kurgunun Karşılaştırılması	97
5.2. 1984 ile 2023 Yıllarının Karakter ve Ayırt Edicilik Açısından Karşılaştırılması	99
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	107
KAYNAKLAR DİZİNİ.....	109

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sekil

Sayfa

1.1. Çalışma alanı ve dolu-boş analizi sınırı.....	4
1.2. Tek akış şeması.....	5
3.1. 1960-2011 arasında kentsel koruma alanında gerçekleşen gelişmeler.....	27
3.2. Miras varlığının kavramsal gelişimi.....	28
3.3. Recife, kentsel gelişimin kültür varlığının bütünlüğüne olumsuz etkisi.....	28
3.4. Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı'nda değinilen problemler ve çözümleri.....	29
3.5. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımında geniş kentsel bağlamın öğeleri.....	35
3.6. Geniş kentsel bağlamın kapsamı ve karakter.....	40
3.7. a) Bergama Tekstil Fabrikası 1950'lerin sonu b) Bergama Tekstil Fabrikası 1960'lar	44
3.8. Kentsel bağlamda yer alan endüstri miraslarının içerdiği parametreler.....	51
3.9. Endüstriyel kentsel peyzajın kent için karakter bölgesi olmasını sağlayan nitelikler,.....	52
3.10. Endüstri mirası- endüstriyel kentsel peyzaj- tarihi kentsel peyzaj ilişkisi.....	53
3.11. Kentsel tasarımda tercih edilen mekanların 4 ölçütü.....	54
3.12. Haliç Kongre Merkezi ve 1926-1929 yılları arasında Söğütözü Mezbahası.....	57
3.13. Maltepe Havagazı Fabrikası yıkımından görüntüler.....	58
4.1. a)Eskişehir'in Türkiye'deki Konumu b)Kentin için önemli demiryolu bağlantıları.....	67
4.2. 1896 kent haritası.....	70
4.3. Eskişehir'in tarihi gelişiminde önemli rol oynayan etkenler.....	72
4.4. Porsuk Çayı'nın tanımladığı ana iz boyunca uzanan endüstriyel kentsel peyzajda çalışma alanı sınırının gösterimi.....	74

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil

Sayfa

4.5. Eskişehir endüstriyel peyzajında öncü kuruluşlar a) Cer Atölyesi, b) Şeker Fabrikası c) Tayyare Fabrikası İmalathanesi d)Sümerbank Basma Fabrikası.....	74
4.6. a ve b) Kurt Kiremit Fabrikası rekonstrüksiyon öncesi c) Alışveriş merkezi projesinden görsel d) Rekonstrüksiyon kapsamında inşa edilen alışveriş merkezi	78
4.7. Onaylanmış olan kentsel tasarım projesi.....	79
4.8. Fabrikalar Bölgesi koruma sınırı değişiklikleri.....	79
4.9. a) Çiftkurt Kiremit Fabrikası Pişmiş Toprak Sempozyumu b) Çiftkurt Kiremit Fabrikası c),d) Eti Bisküvi Fabrikası Pişmiş Toprak Sempozyumu.....	81
4.10. Eski Fabrikalar Bölgesi 19.yy- 2014 arasındaki önemli gelişmeler.....	82
4.11. 1896 şehir haritası.....	83
4.12. 1956 yılı çalışma alanı konumsal özellikleri.....	85
4.13. 1956 yılı çalışma alanı yakın çevre konumsal özellikleri.....	86
4.14. Çalışma alanının 1956 yılına ait biçimsel durumu.....	87
4.15. 1984 yılı çalışma alanı konumsal özellikleri.....	88
4.16. 1984 yılı çalışma alanı yakın çevre konumsal özellikleri.....	89
4.17. Çalışma alanının 1984 yılına ait biçimsel durumu.....	90
4.18. 2007 yılı çalışma alanı konumsal özellikleri.....	91
4.19. 2007 yılı çalışma alanı yakın çevre konumsal özellikleri.....	92
4.20. Çalışma alanının 2007 yılına ait biçimsel durumu.....	93
4.21. 2023 yılı çalışma alanı konumsal özellikleri.....	94
4.22. 2023 yılı çalışma alanı yakın çevre konumsal özellikleri.....	95
4.23. Çalışma alanının 2023 yılına ait biçimsel durumu.....	96
5.1. Kentsel ölçekte dört yıla ait konumsal özellikler.....	97

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil

Sayfa

5.2. Yakın ölçekte dört yıla ait konumsal özellikler.....	98
5.3. Fabrikalar Bölgesinin 1956,1984,2007 ve 2023 dolu boş ilişkileri.....	98
5.4. 1984 dönemi karakter özelliği taşıyan yapılar.....	99
5.5. Yol-yapı ilişkileri şematik gösterimi.....	102
5.6. a)1984 yılı dolu-boş şeması üzerinde 1984-2007 aralığında yıkılmış olan yapılar b) 2007 dolu-boş şeması üzerinde 1984-2007 aralığında yeni yapılan yapılar c) Fabrikalar Bölgesinin dokusunu anlatan eski bir fotoğraf(url) d) Varlığını sürdürmekte olan yapılar ve cadde ilişkisi,2009 yılına ait hava fotoğrafı.....	103
5.7. 1984 ve 2023 yılları karakter değişiminin dolu-boş ilişkileri ile incelenmesi.....	103
5.8. 1984 ve 2023 dönemleri İsmet İnönü-1 Bulvarı dolgu tasarım şeması.....	105
5.9. İsmet İnönü 1984 mekan kurgusunun yaşatıldığı senaryo(a) ve mevcut durumdaki ayrırt ediciliğin kıyaslaması(b).....	106

ÇİZELGELER DİZİNİ**Çizelge****Sayfa**

1.1. Araştırma süreci çizelgesi.....	6
2.1. Tarihi Kentsel Peyzaj ve endüstriyel kentsel peyzaj ilişkisi alanyazın özeti.....	8
2.2. Eskişehir Eski Fabrikalar bölgesine yönelik alanyazın özeti.....	12
4.1. 1923-1970 Yılları Arasında Fabrikalar Bölgesi'nde Kurulan Fabrikalar.....	76
5.1. Karakter oluşturan yapılar ve dokuya katkıları.....	100

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural- Organization
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
TICCIH	The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage
HUL	Historic Urban Landscape

1. GİRİŞ VE AMAÇ

2011 tarihli UNESCO Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı ile ortaya konan “tarihi kentsel peyzaj” (*HUL*) yaklaşımı kentsel korumadaki en yeni paradigma olarak kabul edilmektedir. “Tarihi kentsel peyzaj” yaklaşımı, kentlerin dinamik doğasını kabul etmekte, kente çağdaş dönem dahil tüm tarihi katmanları ile birlikte bakmakta; ancak, dünyadaki kentlerin neredeyse standartlaştırılmış binalar ve mekânlar ile birbirlerine benzeyerek kimliklerini kaybetmesini bir problem olarak görmektedir. Tavsiye Kararı’nda, koruma ile gelişim arasındaki bu çatışmanın dengeleyici bir şekilde çözülebilmesi için “tarihi merkez” gibi sınırlandırılmış koruma alanlarının ötesine geçilerek kente parçacıl değil bütüncül bakan bir koruma anlayışının uygulanması önerilmektedir. Bu kapsamda yaklaşım, tarihi bir katman, kentsel bir miras ve bir kentsel karakter alanı olması vesilesiyle günümüz kentleri içerisinde âtil durumda bulunan ve gelişim baskısına maruz kalan endüstri-sonrası kentsel peyzajların korunmasını da mesele edinmektedir. Kentin tarihi kentsel peyzajının bir bileşeni olan endüstriyel kentsel peyzajlar, farklı ölçeklerde kent ile birçok ilişkisellik barındırmaktadır. Bu bağlamda bu alanların içindeki tekil öğeler bir araya gelişleri ile alanın kendi içinde bir karakter oluşturmakta, bu karakter ise kentin üst ölçekteki kent karakteri ve kimliğini etkilemektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak günümüze kadar uluslararası kurum ve kuruluşlarca endüstri mirasının korunmasına dair bilincin arttırılmasına yönelik pek çok adım atılmıştır. Ancak, kent merkezinde kalan ve üretim işlevini yitirmiş olan endüstri-sonrası kentsel peyzajlar, içerdikleri büyük âtil alanlar ve her tekil yapının miras kabul edilmeyişi gibi sebeplerle diğer kentsel miras türleri ile karşılaştırıldıklarında gelişim baskısına daha yoğun bir şekilde maruz kalabilmektedir. Endüstri mirasına yönelik envanter ve koruma çalışmalarının yetersiz olması, miras değer belirleme çalışmalarının yapılmayışı, kentsel mirasa parçacıl yaklaşım gibi nedenler bu peyzaj alanlarının birer bileşeni olan tekil endüstri yapılarının rant veya ilgisizlik sebebiyle bireysel bazda yıkılarak kaybedilmesine neden olmakta, bu ise endüstriyel peyzajdaki bütünlüğe hasar vermektedir. Bu hasarın bir sonucu olarak kentsel bağlamdaki morfolojik, görsel ve algısal ilişkiler geri dönüşü olmayacak şekilde yok olmakta ve kent kimliği bozulmaya uğramaktadır. Bu durum, bütüncül bir koruma yaklaşımında parça-bütün ilişkilerinin önemini ortaya koymaktadır. Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi olarak bilinen endüstri-sonrası kentsel peyzajı, bu bağlamda bir örnek niteliği taşımaktadır. Eskişehir Eski

Fabrikalar Bölgesi, kentin ana ulaşım bağlantılarından olan ve Fabrikalar Bölgesinin ilk oluşumundan bu yana alanı ikiye ayıran İsmet İnönü Caddesi üzerindedir. Bu cadde günümüzde, imar planına göre kentte alt merkez gelişimi için öngörülen alan olan Baksan Sanayi Sitesi ile kentin geleneksel merkezini doğrudan birbirine bağlayan konumdadır. Cadde üzerinde bulunan günümüze ulaşabilmiş sayılı fabrika yapıları, oteller, zemin katları eğlence ağırlıklı kafe ve restoran olan ofis binaları, caddeyi bir çekim noktası haline getirmekte; ancak, cadde üzerindeki gelişimin endüstriyel kentsel peyzajın bileşeni olan tekil yapıların yıkılmasına ve yeni yapıların biçimsel açıdan çekme mesafesine dayanan benzer tasarımı dayandığı görülmektedir. Bu endüstriyel yapıların yıkılması ve caddede başlamış olan tek düze yapılaşma, endüstriyel kentsel peyzajı ayırt edilebilir kılan niteliklerin kaybolmasına ve karakterin yok olmasına neden olacaktır. Tekil yapı ölçeğinde başlayan bu yıkım, parça-bütün ilişkiler zinciri içerisinde önce Eski Fabrikalar Bölgesi'nin ayırt edici karakterinin bozulmasına, ardından Eskişehir kent karakterinin hasar almasına neden olabilecektir. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımına göre değişim, karakter korunacak şekilde yönetilebilmelidir. Mekânsal karakterin korunarak değişimin yönetilebilmesi için ise öncelikle parça-bütün ilişkileri içindeki etkileşimler ve bu etkileşimlerin oluşturduğu mekânsal kurgu dikkate alınmalıdır. Ancak, ulusal mevzuat henüz endüstri mirası ve endüstriyel peyzaj kategorilerine ilişkin doğrudan bir tanımlama yapmamaktadır. Bu eksiklik, kendine özgü nitelikleri olan endüstriyel kentsel peyzajları yok olmaya karşı savunmasız durumda bırakabilmektedir.

Problem Tanımı

Endüstri-sonrası kentsel peyzajlarda tekil yapılar, gerek kendi içlerindeki dolu-boş özellikleri gerekse birbirleri ile kurdukları mekânsal ilişkiler vasıtasıyla bir karakter alanı yaratabilmekte, ancak, bu parça-bütün ilişkisini gözetmeden izlenen koruma uygulamaları parçacıl kalmakta, bütünlüğü dikkate almayan bu parçacıl anlayış ise yerin ayırt edici özelliklerinin kaybolarak birbirine benzer kentsel mekânların ortaya çıkmasına ve üst ölçekte kentin kendine özgü karakterinin zedelenmesine neden olabilmektedir.

Tezin Amacı ve Araştırma Soruları

Çalışma, parça-bütün ilişkileri gözetilerek bütüncül bir koruma anlayışı geliştirilmesinin önemini, tekil yapıların alan karakterini, alan karakterinin ise kentin karakterini nasıl etkilediğini Eskişehir tarihi kentsel peyzajı ve bu peyzajın bir bileşeni olan Eski Fabrikalar Bölgesi endüstri-sonrası kentsel peyzajı üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi'nin mekânsal kurgusunun ayırt ediciliğinin, bir başka deyişle mekânsal karakterinin, tekil yapıların kaybı ile nasıl yok olmakta olduğunun, bunun ise Eskişehir tarihi kentsel peyzajının karakterini nasıl bozulmaya uğrattığının irdelenmesi, böylelikle bütüncül koruma anlayışına olan gerekliliğin vurgulanması hedeflenmektedir. Belirtilen amaçlar doğrultusunda çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır.

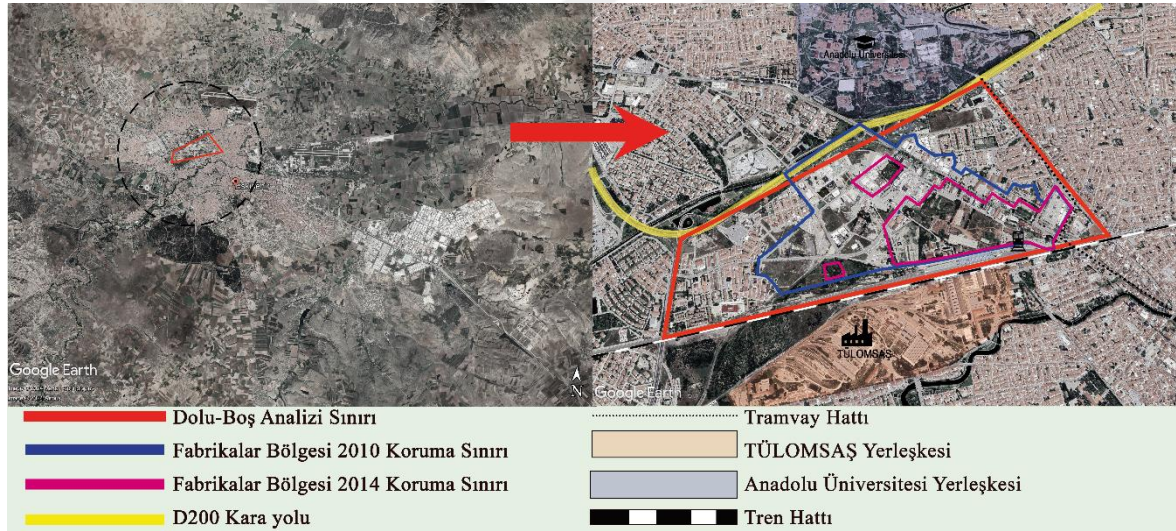
Ana araştırma sorusu: Neden tarihi kentsel peyzajın bir bileşeni olan endüstri-sonrası kentsel peyzajların korunmasında parça-bütün ilişkileri gözetilerek alana bütüncül bakılmalıdır?

Alt araştırma soruları:

1. Endüstriyel kentsel peyzajlarla tarihi kentsel peyzaj arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?
2. Eskişehir'in endüstri-sonrası kentsel peyzajı olan Eski Fabrikalar Bölgesinin mekânsal kurgusu tarih içinde nasıl oluşmuş ve değişmiştir?
3. Eskişehir tarihi kentsel peyzajı ile Eski Fabrikalar Bölgesinin mekânsal kurgu açısından parça-bütün ilişkisi nasıl tariflenebilir?
4. Eski Fabrikalar Bölgesinde tekil yapılardaki değişim, alanın kendi karakterini ve bununla ilişkili olarak Eskişehir tarihi kentsel peyzajını nasıl etkilemektedir?
5. Endüstri-sonrası kentsel peyzajların korunmasında bütüncül bakışın önemi nedir?
6. Ulusal koruma mevzuatı bütüncül korumaya altlık sağlayabilmekte midir?

Sınırlılıklar

Çalışmada tarihi kentsel peyzaj kapsamında kent merkezinde terk edilmiş alanlar olarak varlığını sürdüren endüstri-sonrası kentsel peyzajların bütüncül bir koruma anlayışı ile ele alınamamasının yarattığı mekânsal bozulma ve karakter yitimi, Eskişehir tarihi kentsel peyzajının bir bileşeni olan Eski Fabrikalar Bölgesi üzerinden ortaya koyulacaktır. Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı'nın bütüncül koruma anlayışı içerisinde bulunan "geniş kentsel bağlam", "bütüncül koruma" ve "karakter" kavramlarının somut ve somut olmayan boyutları bulunmaktadır. Ancak, araştırmayı sınırlandırmak amacıyla bu çalışmada "geniş kentsel bağlam" ile "karakter", "parça-bütün ilişkisi" ve "mekânsal kurgu" boyutları üzerinden ele alınacaktır. Şekil 1.1'de çalışma alanı gösterilmektedir.

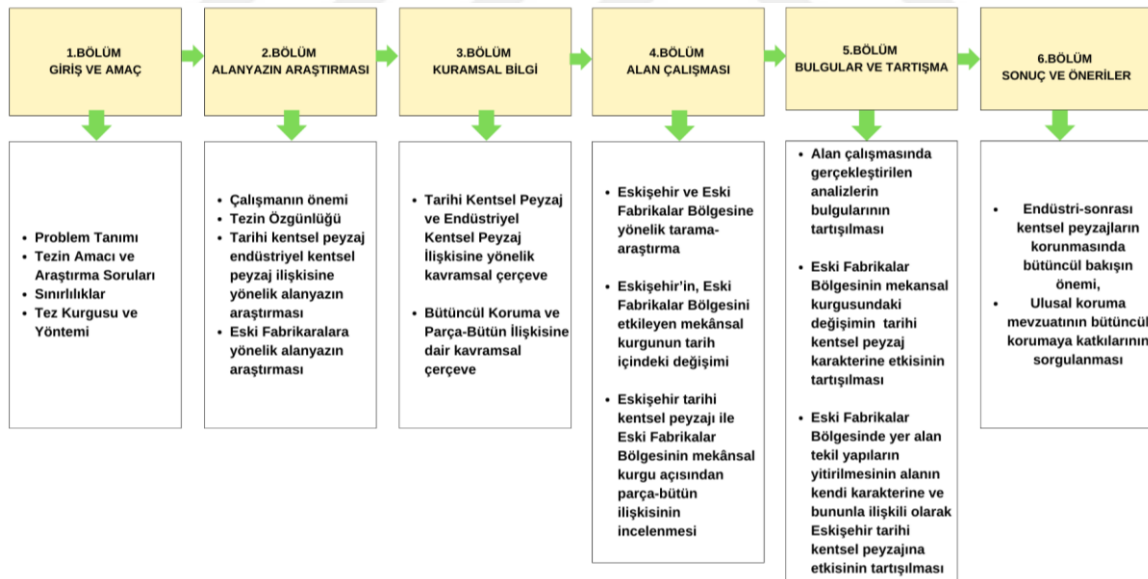
Şekil 1.1. Çalışma alanı ve dolu-boş analizi sınırı

Tezin Kurgusu ve Yöntemi

Tez altı bölümden oluşmaktadır. "Giriş ve Amaç" bölümünden sonra gelen "Literatür Araştırması" bölümünde, önce tarihi kentsel peyzaj ve endüstriyel kentsel peyzaj ilişkisine yönelik çalışmalar ardından Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi ile ilgili yapılmış çalışmalar taranarak tezin alanyazında hangi eksikliği doldurabileceği belirtilmiş ve tezin özgünlüğü ve önemi ortaya konmuştur.

“Kuramsal Bilgi: Kentsel Korumada Endüstri-sonrası Kentsel Peyzajların Yeri” başlıklı üçüncü bölümde öncelikle günümüzde kentsel korumadaki son paradigma olarak kabul edilen tarihi kentsel peyzaj yaklaşımının gelişimi verilmiş, bu yaklaşımda karakterin nasıl ele alındığı irdelenmiştir. Ardından, endüstri-sonrası kentsel peyzajlar, “endüstriyel kentsel peyzaj” şemsiye kavramı altında ele alınarak bu alanlara bütüncül bakış boyutuna odaklanılmıştır. Her iki peyzaj türünün ayrı ayrı tanımlanmasının ardından bu iki peyzaj türü arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Daha sonra bu iki peyzaj türünün ulusal koruma mevzuatındaki yeri sorgulanmış ve bölüm değerlendirmesi yapılmıştır.

Dördüncü bölümde alan çalışması yapılarak Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi’nin kentin tarihi kentsel peyzajı ile kurduğu karşılıklı mekânsal ilişki ve bu mekânsal kurgunun tarih içindeki değişimi dört farklı zaman dilimi üzerinden çözümlenmiştir. Beşinci bölümde parça-bütün ilişkileri odağında bulgular tartışılmış, altıncı bölümde tezin sonuçları ortaya konmuş ve daha sonraki çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur. Tезin kurgusunu ifade eden tez akış şeması Şekil 1.2’de gösterilmektedir.

Şekil 1.2. Tez akış şeması

Araştırma süreci araştırma soruları kapsamında verilerin toplanması, toplanan verilerin işlenmesi ve bu verilerin değerlendirilmesi doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetleri kapsamaktadır. Çizelge 1.1’de tezin araştırma süreci sistematik ve anlaşılır şekilde sunulmaktadır.

Çizelge 1.1. Araştırma süreci çizelgesi

Alt Araştırma Sorusu	Veri Toplama	Veri İşleme	Veri Değerlendirme
1.Endüstriyel kentsel peyzajlarla tarihi kentsel peyzaj arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?	Alanyazın araştırması: Kitaplar, akademik makaleler, tezler, raporlar	Toplanan verilerin sınıflandırılması, çalışma konusu çerçevesinde ele alınması	Verilerin analizi ve yorumlanması ile endüstriyel kentsel peyzajlar ve tarihi kentsel peyzaj ilişkisinin çıkarılması
2.Eskişehir'in, Eski Fabrikalar Bölgesini etkileyen mekânsal kurgusu tarih içinde nasıl oluşmuş ve nasıl değişmiştir?	Eskişehir ve Eski Fabrikalar Bölgesine yönelik arşiv taraması, belirlenen dört dönem içerisinde kent karakterinde etkili unsurların tespiti, ulaşım ağları, yaya omurgasının belirlenmesi	Verilerin sınıflandırılması, çevrimiçi harita oluşturma aracı ile altlık olarak kullanılacak haritaların oluşturulması ve belirlenmiş dört döneme ait verilerin harita üzerine işlenmesi	Haritalardan çıkarımların yapılması ve 1956,1984,2007,2023 dönemlerinde gerçekleşmiş mekânsal değişikliklerin analizi
3.Eskişehir tarihi kentsel peyzajı ile Eski Fabrikalar Bölgesinin mekânsal kurgu açısından parça-bütün ilişkisi nasıl tariflenebilir?	Tepebaşı Belediyesi'nden alınan 1956,1984 yıllarına ait jpg formatında harita verileri ve 2007 yılına ait sayısal halihazır harita verisi, Google Maps 2023 verileri	Netcad kullanılarak 2007 sayısal verilerinin referans alınması ile 1956,1984 ve 2023 yılı çalışma sınırı içinde kalan binaların sayısal ortama aktarılması	Dolu-boş analizlerinin yapılması ve mekânsal kurgu değişiminin ve eğilimlerin belirlenmesi
4.Eski Fabrikalar Bölgesinde tekil yapılarıdaki değişim, alanın kendi karakterini ve bununla ilişkili olarak Eskişehir tarihi kentsel peyzajını nasıl etkilemektedir?	Dolu-boş analizinden elde edilen verilerin analizi, karşılaştırılması	1956,1984,2007,2023 yıllarında görülen değişimlerin analiz edilmesi. Haritalar üzerindeki karakter unsurlarının saptanması	Çalışma alanındaki karakter değişiminin ortaya koyulması ve değişimin nedenleri ile ilişkilendirilmesi
5.Endüstri-sonrası kentsel peyzajların korunmasında bütüncül bakışın önemi nedir?	Alanyazın taraması, alan çalışması verileri, dolu-boş analizi verileri	Tez kapsamında gerçekleştirilen çalışmalardan gelen verilerin sınıflandırılması ve analiz edilmesi	Bulguların sentezlenmesi, bütüncül korumanın öneminin açıklanması
6.Ulusal koruma mevzuatı bütüncül korumaya altlık sağlayabilmekte midir?	Ulusal mevzuat belgeleri, yasal düzenlemeler, yönetmelikler, resmi belgeler (Yasalar, Yönetmelikler, KHK'lar)	Mevzuat belgelerinin analizi, tarihi kentsel peyzaj ve bütüncül koruma kapsamında endüstri mirası, endüstriyel kentsel peyzaj kavramlarına yönelik ifadelerin sorgulanması	Bütüncül korumanın mevzuattaki yerinin değerlendirilmesi ve mevcut durumdaki eksikliklerin saptanması

Tezin kavramsal çerçevesi oluşturulurken öncelikle uluslararası koruma kuruluşları olan UNESCO, ICOMOS ve TICCIH'in yayınladığı belgeler ve ilgili yayınlar kullanılmıştır. Karakter, mekân kurgusu, parça-bütün ilişkisi kavramları ile ilgili bilgiler için, Google Scholar, YÖK tez ve kütüphaneler aracılığı ile bulunan kentsel koruma ve kentsel tasarım alanyazınlarına ait çalışmalardan faydalanılmıştır. Ulusal düzeyde endüstriyel kentsel peyzajların korunmasına yönelik problemlerin kaynağını araştırmada ve yasal çerçevenin etkinliğinin tespit edilmesinde Türkiye koruma mevzuatı incelenmiştir.

Alan çalışması kısmında, endüstriyel kentsel peyzajın kendine özgü biçimsel karakterinin ve bu karakterin taşıdığı potansiyelin, aynı zamanda bu karakterin bozulmasının ortaya konabilmesi için Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesinin değişen mekânsal kurgusu, dört dönem için yapılmış olan dolu-boş analizleri üzerinden sorgulanmıştır. Araştırmanın dönemleri erişilen veriler doğrultusunda kararlaştırılmış ve 1956, 1984, 2007 ve 2023 yılları arası olarak belirlenmiştir. Eski Fabrikalar Bölgesi ile Eskişehir tarihi kentsel peyzajı arasındaki mekânsal ilişki, kent ölçeği ve çalışma alanı yakın ölçeği olmak üzere iki farklı ölçek üzerinden soyutlanarak betimlenmiştir. Soyutlama yapılırken kentin üst biçimini oluşturan temel arazi kullanımları, kentin mekânsal kurgusunu etkileyen temel belirleyici öğeler, ana dolaşım sistemi ve yaya omurgasının gelişimi dikkate alınmıştır.

Dolu-boş şemaları, 2006'da hazırlanan halihazır dışındaki dönemlere ait sayısal veri bulunmadığından; verilerin, her bir dönem için bahsi geçen araçlardan destek alınarak gerçeğe en yakın ve tutarlı olarak işlenilmesine gayret edilerek hazırlanmıştır. 1956 yılı Fabrikalar Bölgesinin aktif olarak kullanıldığı ve bölgenin biçimsel karakterinin okunabilirlik taşıdığı ilk dönem olarak seçilmiştir. 1956 yılı verileri için Tepebaşı Belediyesi'nin sağladığı 1956 imar planı, hava fotoğrafları kullanılmıştır. 1984 yılı ise sanayinin kentin dışına taşındığı ve mekânsal kurgunun geri dönülemez bir yönde ilerleyecek olan değişiminin başladığı yıl olarak belirlenmiştir. 1984 yılına ait veriler aynı yıla ait halihazır planlarından elde edilmiştir. 2007 yılı yapı verileri ise 2006 yılında hazırlanmış, 2007 yılında İller Bankası tarafından onaylanmış halihazırdan faydalanılarak oluşturulmuştur. 2007, alan çalışması bölümünde detaylı bahsedildiği üzere Eskişehir kenti için birçok önemli gelişmenin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu nedenle, bir sonraki inceleme aralığının başlangıcı 2007 olarak alınmış ve 2006 yılında bulunmayan ancak 2007'de var olan önemli yapılar 2007 sayısal verilerine gerçek ölçekleri ile çevrimiçi haritalama sistemi olan Google Haritalar uygulamasının Eskişehir haritalarından ve hava fotoğraflarından faydalanılarak aktarılmıştır. 2023 yılına ait yapı verileri Google Haritalar referans alınarak sayısal ortamda oluşturulmuştur.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI: TEZİN ÖZGÜNLÜĞÜ

Alanyazın araştırmasında tezin amaçları ve araştırma soruları doğrultusunda; tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı, kentsel koruma, endüstri mirası, kentsel bağlamda endüstri mirası ve Türkiye koruma mevzuatı incelenmiştir. Bununla birlikte alan çalışması kapsamında Eskişehir ve Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesine yönelik araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Alanyazın araştırmasının, tarihi kentsel peyzaj-endüstriyel kentsel peyzaj ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar ve Eskişehir Eski Fabrikalar üzerine yapılmış çalışmalar olmak üzere iki alt başlıkta detaylandırılması ile tezin özgünlüğü ortaya konulmuştur.

2.1. Tarihi Kentsel Peyzaj ve Endüstriyel Kentsel Peyzaj İlişkisi Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Yapılan alanyazın araştırması kapsamında doğrudan Tarihi Kentsel Peyzaj ve endüstriyel “kentsel” peyzaj ilişkisini konu edinen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bunun sonucunda tezin özgünlüğünün açıklanması kent içinde atıl durumda bulunan endüstriyel alanlara yönelik çalışmaların incelenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda on beş araştırmaya dair alanyazın özeti yıl, tür, başlık, amaç ve yöntemlerine göre Çizelge 2.1’de kategorize edilmiştir.

Çizelge 2.1. Tarihi Kentsel Peyzaj ve endüstriyel kentsel peyzaj ilişkisi alanyazın özeti

No	Yıl	Tür	Yazarlar	Başlık	Amaç	Yöntem
1	2007	Makale	Severcan, Y.C. ve Barlas, A.	The Conservation of Industrial Remains as a Source of Individuation and Socialization	Terk edilmiş endüstriyel peyzajların potansiyellerinin ortaya koyulması ve kamu kullanımına sunulması ile topluma sağlayacağı katkıların öne çıkarılması	Alanyazın araştırması ile elde edilen verilerin karşılaştırma ile tartışılması

Çizelge 2.1. Tarihi Kentsel Peyzaj ve endüstriyel kentsel peyzaj ilişkisi alanyazın özeti (devam)

2	2008	Makale	Loures, L.	Post-industrial Landscapes as Renaissance Locus: The Case Study Research Method	Kentleşme ve koruma çatışması arasında kalan endüstriyel peyzajların geri kazanımı için uygulanabilecek yeni yaklaşım ve yöntemlerin araştırılması	Vaka çalışması, başarıya ulaşmış örnekler üzerinden tasarım yönergeleri oluşturulması
3	2010	Makale	Oğuz, D., vd.	Kent içi Endüstri Alanlarının Dönüşümüne Bir Model: İzmit/Sekapark	Kentsel alanda atıl durumda yer alan endüstriyel alanların dönüştürülmesi kapsamında İzmit Seka Kağıt Fabrikası dönüşümünün Türkiye için örnek niteliğinde olup olmadığının sorgulanması	Alanyazın araştırması, alan araştırması, dönüşüm projesinin analizi
4	2011	Yüksek Lisans Tezi	Tabak, D.	Endüstriyel Miras Alanlarında Peyzaj Tasarımı Yaklaşımı Yedikule Gazhanesi Örneği	Kent içinde kalan endüstriyel alanların dönüştürülmesinde tasarımda göz önünde bulundurulması gereken kriterlerin oluşturulması	Alanyazın araştırması, alan araştırması, elde edilen verilerin karşılaştırmalı analizi ve önerilerin geliştirilmesi
5	2012	Makale	Del pozo, P. B. ve González, P. A.	Industrial Heritage and Place Identity in Spain: From Monuments to Landscapes	İspanya’da gerçekleşen endüstri anıtı dönüşümlerinin yerel halkta oluşturduğu memnuniyetsizliğe ilişkin sorunların endüstriyel mirasların anıtsal kültürel peyzajın bir ögesini ifade ettiğinin anlaşılmasından kaynaklandığının açığa çıkarılması	Alanyazın araştırması, alan araştırması, derinlemesine görüşme, karşılaştırmalı analiz
6	2014	Makale	Loures ,L.	Post-industrial landscapes as drivers for urban redevelopment: Public versus expert perspectives towards the benefits and barriers of the reuse of post-industrial sites in urban areas	Endüstriyel peyzajların geliştirilmesinin öneminin vurgulanması, faydalarının tanımlanması ve farklı tarafların görüşlerinin araştırılması	Alanyazın araştırması, vaka çalışması ve analizi, anket, veri analizi

Çizelge 2.1. Tarihi Kentsel Peyzaj ve endüstriyel kentsel peyzaj ilişkisi alanyazın özeti (devam)

7	2018	Yüksek Lisans Tezi	Kabukçu, G.	Endüstriyel Peyzaj Bağlamında Endüstri Mirası Alanlarının İncelenmesi: Ayvalık Örneği	Geçici miras listesinde yer alan Ayvalık'ın dünya miras listesinde yer alabilmesi için yapılması gerekenlerin önerilmesi	Karşılaştırmalı analiz
8	2019	Makale	Tülek, B. ve Özdemir, A.	Kentsel Peyzajlarda Endüstri Miraslarının Önemi: Çankırı Tarihi Tren Garı Örneği The Importance of Industrial Heritage in Urban Landscape: Çankırı Historical Railway Station Example	Çankırı Tarihi Tren Garı örneğinin incelenmesi ve kente katkılarının saptanması	Alanyazın Taraması ve Veri Toplama, toplanan verilerin analizi
9	2020	Makale	Castañeda López, C. ve Vela Cossío, F.	The Imprint of the Spanish Tobacco Industry on the Urban Landscape: Permanences and Absences of an Industrial Memory	İspanya'da bulunan tütün fabrikalarının kent peyzajı ile kurduğu somut ve soyut ilişkilerin açıklanması	Alanyazın araştırması, alan çalışması, karşılaştırmalı analiz
10	2020	Makale	Tırnakçı, A.	İşlevini Yitirmiş Endüstriyel Peyzajların Yeniden İşlevlendirilmesi: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği	Kayseri Bez Fabrikası dönüşümünün değerlendirilmesi ve sürdürülebilir bir çözüm olmasına yönelik önerilerin getirilmesi	Veri toplama, analiz ve değerlendirme
11	2020	Yüksek Lisans Tezi	Yıldırım, N.	Endüstri Mirası Alanları ve Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL) İlişkisi, Bursa Merinos Tekstil Fabrikası ve İzmit Seka Kağıt Fabrikası Örneği	Seçilmiş fabrikaların kentsel korumada Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımı çerçevesinde ele alınması ve dünya örnekleri ile karşılaştırıldığı bir tablo oluşturulması	Alanyazın araştırması, alan çalışması, veri toplama ve analiz
13	2022	Makale	Gündoğdu, S. ve Fidan, F.	The Effect of Industrial Landscape on the Urban Identity in Zonguldak	Zonguldak endüstri mirasının kent kimliğine etkisinin endüstriyel peyzaj kapsamında tartışılması	Alanyazın araştırması, alan çalışması

Çizelge 2.1. Tarihi Kentsel Peyzaj ve endüstriyel kentsel peyzaj ilişkisi alanyazın özeti (devam)

14	2022	Makale	Saraylı, M.N. ve Demir, İ.H.	İşlev Dışı Kalan Kent İçi Endüstriyel Miras Alanlarının Uyarlanabilir Yeniden Kullanım Açısından Değerlendirilmesi: Sakarya Donatım Park Örneği	Sakarya Donatım Park örneği üzerinden miras niteliğindeki endüstriyel alanların uyarlanabilir yeniden kullanımının tartışılması	Sistematik alanyazın araştırması, arşiv taraması, alan araştırması, içerik analiz
15	2024	Makale	Alba Dorado, M.I. ve Cano Sanchiz, J.M.	Improvements And Methodological Innovations in The Application Of The Historic Landscape Characterisation Methodology to Industrial Heritage Landscapes	Endüstriyel peyzajlarının incelenmesinde kullanılan metodolojik yaklaşımların eleştirel bakış açısı ile incelenmesi	Alanyazın taraması, metodolojik inceleme, vaka analizi, değerlendirmeler

Çizelgede yer alan çalışmalar incelendiğinde birçoğunun “endüstriyel peyzaj” kavramını kullanmadığı görülmektedir. Çalışmaların genelinde kent içinde endüstriyel alanların dönüşümü, yerel halk ile kurduğu ilişki ve taşıdığı somut ve soyut değerlerin açığa çıkarılmasına odaklanılmaktadır. Ancak Yıldırım’a (2020) ait endüstri miras alanlarını tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı ile ele alan yüksek lisans tezi diğerlerinden daha farklı bir alaka düzeyi göstermektedir. Kent içinde kalmış olan seçili fabrikaların kentsel korumada tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı çerçevesinde ele alınması ve dünya örnekleri ile karşılaştırıldığı bir tablo oluşturulmasını amaç edinmektedir. Bu tez Yıldırım’a ait sözü geçen çalışmadan amaç, yöntem ve metodoloji açısından farklı özellik göstermektedir. Bu tezde diğer çalışmadan farklı olarak tarihi kentsel peyzaj ve bütüncül koruma, mekânsal kurgu üzerinden; geniş kentsel bağlam, parça-bütün ilişkisi ve karakter bağlamında araştırılmaktadır. Kent içindeki endüstriyel alanların tarihi kentsel peyzajın bir bileşeni olarak endüstriyel “kentsel” peyzaj kavramı ile tanımlanması da bu alanların korunması için farklı bir perspektif sunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmanın özgünlüğünü Tarihi Kentsel Peyzaj ve endüstriyel kentsel peyzaj ilişkisini “geniş kentsel bağlam”, “karakter”, “parça-bütün ilişkisi” ve “mekânsal kurgu” boyutları üzerinden tartışması sağlamaktadır. Mevcut alanyazında endüstri-sonrası kentsel peyzajların tarihi kent peyzajı ile kurduğu fiziksel bütünlük ilişkisinin ve parça-bütün ilişkileri doğrultusunda kent karakteri için ifade ettiği değer

incelenmediği görülmektedir. Bu çalışma Tarihi Kentsel Peyzaj ve endüstri-sonrası peyzaj ilişkisini yeni bir bakış açısı ile sunmaktadır.

2.2. Eskişehir Eski Fabrikalar Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Eskişehir Eski Fabrikalar bölgesi üzerine yapılmış çalışmalara yönelik alanyazın araştırması 2002-2022 yılları arasında gerçekleştirilmiş yüksek lisans tezi, uzmanlık tezi, doktora tezi, makale, konferans ve kitap türlerinde çalışmaları kapsamaktadır. Bu doğrultuda yirmi dokuz araştırma incelenmiştir. İncelenen çalışmaları Çizelge 2.1’de yıl, tür, yazarlar, başlık, amaç ve yöntem başlıkları ile kategorize edilmiştir. Çalışmaların çalışma alanı ile alaka düzeyi amaç ve yöntemlerine analiz edilmiştir.

Eskişehir kenti için yapılmış olup amaçları ve araştırma soruları kapsamında çalışma alanı ile doğrudan ilişkisi bulunmayan dört adet çalışma bulunmaktadır (Baysal, 2006;Ispalar Cahantimur vd., 2010; Şahin, 2012; Halaç ve Demir, 2017). Çalışmalar odaklandığı konular dahilinde mekânsal kurgu, turizm, sürdürülebilirlik ve benzeri birbirinden farklı yaklaşımlar ile Eskişehir’i ele almaktadır. Bu araştırmalar içerisinde Eski Fabrikalar etken olarak yer almaktadır.

Çizelge 2.2. Eskişehir Eski Fabrikalar bölgesine yönelik alanyazın özeti

No	Yıl	Tür	Yazarlar	Başlık	Amaç	Yöntem
1	2002	Yüksek Lisans Tezi	(Zeybekoğlu, 2002) Zeybekoğlu,S.	Erken Cumhuriyet Dönemi Sanayi Komplekslerinin Mekânsal Analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa ve Eskişehir Örnekleri	Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde sanayileşmenin kuruldukları bölgede tetikledikleri mekânsal dönüşümün üzerinden incelenmesi	Fiziksel dönüşüm, sanayi komplekslerinin Avrupa ve Amerika 18. Yüzyıl ve 19. Yüzyıl şirket şehirlerine benzerlik kriterleri üzerinden değerlendirilmesi
2	2006	Yüksek Lisans Tezi	Baysal, D. (Baysal, 2006)	Eskişehir Kentsel Yerleşim Alanının Farklı Yıllara Ait Fiziksel Değişiminin Uzaktan Algılama Yöntemi ile Değerlendirilmesi	Eskişehir ili ve çevresinin arazi kullanımında 12 yıl boyunca gerçekleşen işlevsel değişimlerin incelenmesi	12 yıl içindeki fiziksel değişim, n uzaktan algılama yöntemi ile, değerlendirmesi ve sınıflandırması

Çizelge 2.2. Eskişehir Eski Fabrikalar bölgesine yönelik alanyazın özeti (devam)

3	2008	Yüksek Lisans Tezi	İlgar, E. (İlgar, 2008)	Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği	Mimarların ve mimarlık eğitimi alan öğrencilerin bakış açısı ile kent kimliğinin incelenmesi	Alanyazın taraması, gözlem ve anket
4	2008	Yüksek Lisans Tezi	Çakmak, Ş.	Şehrin Biçimlenişinde ve Kimlik Kazanmasında Belirleyici Rolü Olan Artifaktlar: Eskişehir Kenti Üzerinden Bir İnceleme	Eskişehir'in mekânsal gelişiminde etkili olan artifaktların saptanmasını ve değerlerinin ortaya çıkarılması	Mekânsal gelişim sürecinin incelenmesi, artifaktların saptanması ve mekânsal arkeoloji kapsamında makro ve mikro parçaların tanımlanması
5	2009	Yüksek Lisans Tezi	Taneri Yılmaz, E.	Eskişehir Kentinin Gelişiminde Belirleyici Rolü Olan Süreçler ve Bu Süreçler İçerisinde Beliren Yerleşkeler	Eskişehir'de 1986 yılına kadar oluşmuş yerleşkelerin incelenmesi ve kentin sanayi kenti kimliğini tanımlayan alanların korunması gereken endüstri mirası olduğunun ortaya koyulması	Arşiv çalışması, alan metodolojisi yöntemi, sözel tarih araştırması ve yerel halk ile planlanmamış görüşmeler
6	2010	Makale	Ispalar Cahantimur, Beceren Öztürk ve Çelen Öztürk	Securing land for urban transformation through sustainable brownfield regeneration – the case of Eskişehir, Turkey	Eskişehir kenti üzerinden Türkiye'deki kahverengi alan yenileme faaliyetlerinin araştırılması ve faaliyetlerin sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi	Kahverengi alan yenileme projelerinin, Williams ve Dair'in araştırmalarından uyarlanan sürdürülebilirlik hedefleri temel alınarak analiz edilmesi
7	2010	Yüksek Lisans Tezi	Baykal, B.	Eskişehir Kentinin Sanayileşme Sürecinde Fabrikalar Bölgesinin Değişim ve Dönüşüm Evreleri	Kentsel dönüşüm kavramı ve sanayileşme süreçlerinin Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesindeki değişim ile ilişkisinin bütüncül bakış açısı ile sorgulanması	Alanyazın taranması ve Büyükşehir Belediyesi verileri ile gerçekleştirilen arşiv çalışması
8	2011	Yüksek Lisans Tezi	Çayır, C.	Sanayi Mirasının Korunarak Yeniden İşlevlendirilmesi Eskişehir Fabrikalar Bölgesi Çift Kurt Kiremit ve Tuğla Fabrikası Örneği	Eski Fabrikalar Bölgesinin sorunlarının ayrıntılı şekilde ortaya koyulması ve tek yapı ölçeğinde koruma önerisi getirilmesi	Arşiv araştırması, alan çalışması, birebir görüşmeler yapılmıştır. Belirlenen ölçütler doğrultusunda bölgedeki koruma sorunları saptanması ve Çift Kurt Kiremit için restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanması

Çizelge 2.2. Eskişehir Eski Fabrikalar bölgesine yönelik alanyazın özeti (devam)

9	2012	Uzmanlık Tezi	Şahin, F.	Eskişehir İlinin Kültür Turizmi Potansiyeli: Mevcut Durum ve Öneriler	Eskişehir ili kültür turizmi potansiyelinin ortaya koyulması, mevcut durumun ve sorunlarının tespit edilmesi ve bunların çözülmesine yönelik önerilerin sunulması	Alanyazın araştırması, Gzft (Swot) analizi, tarihsel ve coğrafi araştırma ve toplanan veriler ışığında önerilerin getirilmesi
10	2012	Yüksek Lisans Tezi	Tülce Uman, A.H.	The Conservation Principles for The Brick and Tile Factories in Eskişehir	Eskişehir’de bulunan tuğla ve kiremit fabrikalarına yönelik koruma ilkelerinin oluşturulması	Arşiv araştırması, iki aşamalı saha çalışması, yazılı sözlü, görsel kaynaklar ve gzft (swot) analizi yöntemleri kullanılmıştır
11	2014	Makale	Yılmaz, H.	Eskişehir’in Biricik Destinasyon Önerisi: Endüstriyel Miras	Biricik Destinasyon Önerisi kavramı kapsamında Eskişehir için, kentin endüstriyel mirasını önerilmesi	Betimsel yaklaşımla Biricik Satış Önerisi kavramının Biricik Destinasyon Önerisine dönüşümünü Eskişehir ili kapsamında incelenmesi
12	2014	Makale	Calluori, A.	7th Eskişehir Terra Cotta Symposium	Eskişehir Pısmış Toprak Sempozyumu’nun organize edilmesinden gerçekleşmesine kadar olan sürecin tanıtılması ve deneyimlerin, etkinliğin öneminin okuyucuya aktarılması	Gözlem, görüşme, birincil kaynak kullanımı ile elde edilen verilerin betimleyici anlatım ile aktarılması
13	2016	Yüksek Lisans Tezi	Yıldız, M.	Conservation and Revitalization Proposals for Eskişehir Sugar Factory Social Facilities Area	Eskişehir Şeker Fabrikası yerleşkesinde bulunan yapı ve dokuların belgelenmesi, değerlerinin ortaya koyulması ve olası yıkıcı müdahalelere karşı yeniden canlandırma ve koruma önerileri getirilmesi	Alanyazın araştırması, arşiv araştırması ve bina ve mahal ölçeğinde saha çalışması ve verilerin değerlendirilmesi
14	2016	Makale	Şensoy, G. ve Üstün, B.	Eskişehir fabrikalar bölgesi: “Çiftkurt fabrikası için yeni işlev önerisi”	Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi mevcut durumunun ortaya koyulması ve Çiftkurt Kiremit Fabrikası için yeni bir işlev önerilmesi	Tarihsel ve coğrafi inceleme, endüstriyel mirasa yönelik araştırma yapılması ve elde edilen verilerle öneri geliştirilmesi
15	2016	Yüksek Lisans Tezi	Hakyemez,D.	Changing Identity: Case of Eskişehir	Eskişehir kent kimliğinin tanımlanması ve zaman içinde kent kimliğinde etkili olmuş gelişmelerin saptanması	Alanyazın araştırması sonucunda belirlenen kriterler doğrultusunda Eskişehir’İN kimliği incelenmesi

Çizelge 2.2. Eskişehir Eski Fabrikalar bölgesine yönelik alanyazın özeti (devam)

16	2017	Makale	Halaç, H. ve Demir, İ.	Toplumsal Hafızamız Kültürel Mirasımız	Yaş ilerledikçe meydana gelen hafızadaki zayıflama ve kültürel miras ilişkisinin hafıza kartları ile ortaya koyulması, bireysel hafızanın toplumsal hafızadaki ifadesinin tanımlanması	Tasarlanan kültürel içerikli hafıza kartları kullanılarak kültürel miras-hafıza ilişkisinin, gençlerin bulunduğu örneklem üzerinden incelenmesi
17	2017	Makale	Özkut, D.	Eskişehir’de Modern Hafızanın Yerel İzleri	Eskişehir’in Cumhuriyet dönemi ile oluşumu başlayan modern kent dokusuna tabi olan tekil yapıların değerlerinin ortaya koyulması	Oluşturulan kavramsal çerçeve uyarınca Eskişehir modern mimarlık örneklerinin hangi ölçütler kapsamında “miras” olarak nitelendirildiğinin ortaya koyulması
18	2019	Doktora Tezi	Koç, E.	City Branding/ Image Building as a New Paradigm: The Case of Eskişehir	Eskişehir örneği üzerinden kentsel markalaşmayı hedefleyen ve bunun için çalışan kentlere yönelik yazın, uygulama ve mevzuata katkı yapılması	Kentsel markalaşma stratejilerinin ve bu bağlamda ortaya çıkmış olan “marka şehir” kavramının örnek olay olarak Eskişehir üzerinden araştırılması
19	2019	Yüksek Lisans Tezi	Gök Tokgöz, Ö. (Gök Tokgöz, Eskişehir Sanayi Mirasının Kentin İşitsel Peyzajındaki Yeri Dönüşümü ve Etkileri, 2019)	Eskişehir Sanayi Mirasının Kentin İşitsel Peyzajındaki Yeri Dönüşümü ve Etkileri	Eskişehir Fabrikalar Bölgesine ait geçmiş ve günümüz akustik verilerinin ve değişimlerinin ortaya koyulması	Alanyazın araştırması, alana yönelik arşiv çalışması; işitsel şahit görüşlerinin alınması, anket ve görüşme çalışmaları yürüyüş rotalarının oluşturulması
20	2019	Konferans Bildirisi	Gök Tokgöz, Ö. Özçevik Bilen, A. Kandemir, Ö.	Searching the Industrial Soundscape of the Early Republican Era of an Anatolian City: Eskişehir	Eskişehir’in sanayileşme sürecinde inşa edilmiş endüstriyel yapılar kapsamında kentsel geçmişin işitsel peyzaj için öneminin ortaya koyulması ve kentsel geçmişe ait akustik verilerin kentsel kimlik bağlamında değerlendirilmesi	O dönemde çalışmış fabrika işçileri ile görüşme yapılması, fabrika çevresinde yaşamını sürdüren bireylerden elde edilen görsel ve benzeri kaynakların toplanması uzmanlar ile analiz edilmesi
21	2019	Makale	Ekimci, B. Ergincan, F. Inceoglu, M.	Railroad Buildings of Eskişehir: Challenges and Opportunities for Industrial Heritage	Eskişehir demiryolu bölgesinde konumlanan yapılar üzerinden endüstri miras alanlarının değerlerine ve karşı karşıya olduğu tehditlere dikkat çekilmesi	Endüstriyel mirasların çağdaş sanat etkinlikleri için geçici olarak kullanılmasına yönelik model örnek alınarak farklı paydaşların bir arada bulunduğu bir sergi projesi yürütülmesi

Çizelge 2.2. Eskişehir Eski Fabrikalar bölgesine yönelik alanyazın özeti (devam)

22	2019	Yüksek Lisans Tezi	Doğukanlı, H.	Endüstrinin Gelişimi Bağlamında Eskişehir'deki Cumhuriyet Dönemi Konaklama Yapıları: TÜLOMSAŞ Misafirhane Yapısı Örneği	Yerleşkenin bir bileşeni olan misafirhane yapısının yapısal değerinin tanıtılması; öneminin sosyal donatı olma niteliği üzerinden ortaya koyulması, kentle ve dönem yapıları ile kurduğu ilişkilerin incelenmesi	Veri toplama, verilerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. Değerlendirilmelerin sözel ifadeler, tablo ve grafiklerle ifade edilmesi
23	2020	Makale	Sadioğlu, U. Yürük, E.	Eskişehir'in Endüstriyel Mirası Fabrikalar Bölgesinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri	Bir endüstri mirası olarak Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesinin kent kimliği açısından değerinin ortaya koyulması	Konu ile ilgili aktörlerin saptanması sonrasında yapılan görüşmeler
24	2021	Konferans Bildirisi	Gök Tokgöz, Ö. Özçevik Bilen, A.	Erken Cumhuriyet Döneminden Günümüze Eskişehir Fabrikalar Bölgesinin Mekânsal Değişim ve Dönüşümünün Kentli Algısı Üzerindeki Etkisi	Eskişehir Fabrikalar Bölgesinde belirlenen zaman aralığında meydana gelen mekânsal değişimin ve bölgedeki dönüşümün kentli algısındaki etkisinin ortaya koyulması	Bölge sakinleri ve fabrikada çalışmış bireyleri kapsayan 30 kişilik bir gruba anket uygulaması
25	2021	Doktora Tezi	Tülce Uman, A.	The Making Of Industrial Subjects in Spaces Of Work, Living And Collectivity: Eskişehir 1923-1980	Devlet sahipliğindeki fabrikaların tarihine dair çalışmaların göz ardı ettiği aktörler, mekân-kent etkileşimi ve bütünlüğü gibi boşlukların doldurulması	Arşiv araştırması, vaka analizleri ve sözlü tarih yöntemleri
26	2022	Yüksek Lisans Tezi	Çıkrıkçı, S.	Tarihi Tren Garlarının Yeniden İşlevlendirilme Potansiyelinin Kent Dokusuna Eklenecek Yüksek Hızlı Tren Garlarının Etkileri Ele Alınarak İncelenmesi: Ankara-Eskişehir Demiryolu Gar Yapıları	Çağdaş eklerin tarihi gar yapıları ve kent dokusuna etkilerinin saptanması; endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilmesinde tarihi demiryolu gar yapılarının potansiyellerine ve bu yapıların günümüz kentleşmesinde karşı karşıya olduğu tehditlere karşı farkındalık oluşturulması	Alanyazın taraması ve kaynak incelemesi, veri analizi, rölöve ve restorasyon projelerinin incelemesi, kıyas yöntemi, fonksiyon analizleri, fotoğraf ve uydu haritası incelemeleri, potansiyel işlev kategorileri belirleme yöntemleri

Çizelge 2.2. Eskişehir Eski Fabrikalar bölgesine yönelik alanyazın özeti (devam)

27	2022	Yüksek Lisans Tezi	Akcanca, H.	Kent Belleği ve Kimliğinin Oluşumu Sürecinde Gar Yapıları: Eskişehir Örneği	Demiryolu yapılarının kent belleği ve kent kimliğinin oluşumuna etkisinin Eskişehir örneği üzerinden araştırılması ve kent-demiryolu ilişkisinin kentsel gelişimdeki rolünün ortaya koyulması	Alanyazın taraması, arşiv çalışması, yerinde gözlem ve alan çalışması ve mülakatlardan elde edilen verilerin karşılaştırmalı analizi
28	2022	Doktora Tezi	Yetkin, E.	Kolektif Bellek Bağlamında Endüstri Mirasına İlişkin Sorunlar ve Potansiyeller: TÜRASAŞ Eskişehir Yerleşkesi	TÜRASAŞ yerleşkesinin sahip olduğu değerlerin tanımlanması ve belgelenmesi; kentli ile kurduğu ilişkinin ortaya koyulması ve öneminin açığa çıkarılması	Alanyazın taraması, arşiv çalışması, yerinde gözlem teknikleri, örnek olay incelemesi, belge ve raporların araştırılması ve mülakatlar
29	2022	Yüksek Lisans Tezi	Yükselir, H.	İşlevini Yitirmiş Endüstriyel Alanların Yenileme/Dönüşümünün Eskişehir Kent Örneklemini Üzerinden Değerlendirilmesi	Eskişehir’de bulunan endüstriyel kalıntıların endüstri mirası kapsamında taşıdığı potansiyelin ortaya koyulması ve kentlilerin bu mirasın geleceğe aktarımındaki rolünün incelenmesi	Çok katımlı çalışmalar, uzman görüşmeleri ve anket çalışmaları doğrultusunda önerilerin geliştirilmesi

Alanyazın araştırması sonucunda Eskişehir ve kent kimliği konusunda katkıda bulunan birçok çalışma olduğu tespit edilmiştir (İlgar, 2008;Çakmak, 2008;Taneri Yılmaz, 2009;Hakyemez, 2016;Özkut, 2017;Koç, 2018). Eski Fabrikalar Bölgesi bu çalışmalarda Eskişehir’in zaman içerisinde dönüşen kent kimliğinde etkili gelişmelerden biri olarak ele alınmaktadır. Fabrikalar Bölgesi ile alaka düzeyi en yüksek olan çalışmalar ise çalışma alanında ele aldığı ögeler, işaret ettiği konular ve kapsamaları ile farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar şu şekilde sıralanmaktadır; Fabrikalar Bölgesi ile doğrudan ilişkisi ve bölgenin endüstri mirası değerinin ortaya koyulmasına yönelik çalışmalar(Zeybekoğlu, 2002; Baykal, 2010;Yılmaz, 2014;Sadioğlu ve Yürük, 2020;Gök Tokgöz ve Özçevik Bilen, 2021;Yükselir, 2022), bölge içinde bulunan veya Eskişehir endüstriyel peyzajı içinde yer alan tekil yapıları inceleyen çalışmalar(Çayır, 2011;Tülce Uman, 2012; Yıldız, 2016;Şensoy ve Üstün, 2016)

ve endüstri mirası çerçevesinde Eskişehir'in kaderinde belirleyici olmuş demiryolu mirasını konu edinen çalışmalar.

Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi ile ilgili yapılmış çalışmalar tarandığında, alanın korunmasına daha önce tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı çerçevesinde bütüncül koruma anlayışı ve karakter yakalama yöntemi ile yaklaşılmamış ve parça-bütün ilişkilerinin irdelenmemiş olduğu görülmektedir. Bu kapsamda çalışma, Eskişehir endüstri-sonrası kentsel peyzajının karakter değişiminin bütüncül bir şekilde sorgulanması üzerinden alanyazındaki bu boşluğa katkı yapacaktır.

3. KURAMSAL BİLGİ: KENTSEL KORUMADA ENDÜSTRİYEL KENTSEL PEYZAJLARIN YERİ

3.1. Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı Öncesi Kentsel Korumanın Evrimi

Kültür mirasının korunması için yapılan tanımlamalar, koruma eyleminin başlangıcından beri dönüşmekte ve gelişmektedir. Sanayi Devrimi'nden itibaren katlanarak artan kentleşme, İkinci Dünya Savaşı ve doğal afetlerin sonucu olarak açığa çıkan büyük yıkımlar ve modern kentleşmenin baskısının kültür varlıkları üzerindeki etkilerine yönelik farkındalık oluşturması ile başlangıçta tekil anıtlar ile sınırlandırılan koruma kapsamı zamanla genişleyerek kentsel ölçeğe ulaşmıştır. Kentlerde yaşayan bireyler için sürekli değişmekte olan bir arka planın ifadesi olan kentsel çevre, insanların yaşamının bir parçası ve ortak hafızanın taşıyıcısı olmaktadır. Bu bağlamda tarihi kentsel alanlar, somut ve somut olmayan tüm bileşenleri ile kentin yaşanılabilir olması için katkıda bulunmaktadır. Birbiri ardından gelen nesillerin yaşayan kültürleri ve ürettikleri ortak eserler ile şekil alan tarih kentsel alanlar ortak bir kültürün yansıması olarak zaman ve mekân göstergelerini kullanarak insanlığın çabalarına, değerlerine önemli bir tanıklık oluşturmaktadır (UNESCO, 2011).

Kentsel mirasın korunması ile ilişkili değerleri ve bu değerlerde meydana gelmiş değişiklikleri anlamak, mevcut durumun bütünüyle algılanması ile gelecekteki değerlerin oluşması açısından önem arz etmektedir. 19.yüzyılda mirasın değeri onun anıtsal değerinin ifadesi iken 20.yüzyılda anıtsal değer ile sınırlandırılmış miras anlayışı genişleyerek sosyal koruma unsurunu da kapsamıştır. Bu gelişme ile tarihi kent morfolojik ve tipolojik boyutta algılanmıştır. Bulunduğumuz yüzyılda ise tarihi kentler gelişen kentin bir unsuru olarak kentli ile “yaşayan miras” olarak algılanmaktadır (Bandarin ve Oers, 2012 a). Bu bağlamda kentsel mirasın değerlerinin anlaşılması ve uluslararası ortamda ele alınması kentsel koruma yaklaşımının yeniden tanımlanmasına alan oluşturmaktadır. Evrensel kabul edilen kentsel koruma politikaları ve uygulamaları oluşturmanın tarihsel boyutu ile birlikte ele alınarak öneminin anlaşılması gerekmektedir (Choay, 1992: Bandarin ve Oers'den (2012 a)).

Kentsel koruma, kentin kimliği kadar köklü bir kavram olsa da bir miras kavramı olarak tanınması on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, yirminci yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir. Kentsel korumanın mimarlar ve plancılar için bir mesele haline gelmesi ise ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir (Bandarin ve Oers, 2012 b).

1962 yılında UNESCO tarafından oluşturulan Peyzaj Alanlarının Güzellik ve Karakterinin Korunmasına Dair Tavsiye Kararı, doğrudan kentsel korumaya yönelik tanım, kavram içermese de dolaylı olarak kentsel korumaya sunduğu katkıların dikkate alınması gerekmektedir. Tavsiye kararı, doğal peyzajların yanında insan eseri olan peyzajların güzelliğine de vurgu yaparak bunların bozulma tehlikesine işaret etmektedir ve bu peyzajların güzelliğinin korunmasının önemine dikkat çekmektedir (UNESCO,1962).

Kentsel korumaya doğrudan bir atıfta bulunmayan ancak bir zemin oluşturarak tartışmalara yol açması açısından kentsel koruma tarihi için önem arz eden bir diğer gelişme ICOMOS tarafından 1964 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğü'dür. Venedik Tüzüğü, anıtların ve sitlerin korunması meselesinin uluslararası ilkeler ve sözleşmeler sistemi kapsamında tanınmasını sağlamıştır. Tarihi anıtların ortamları ile korunmasının üzerinde durması kentsel koruma kavramı için bir kıvılcım niteliği taşımaktadır (Bandarin ve Oers, 2012 a).

Tarihi kentlerle dolaylı yoldan ilgilenererek katkıda bulunan kararlardan biri de 1968 yılında UNESCO tarafından kabul edilen “Kamusal veya Özel Yapım Çalışmalarınca Tehdit Edilen Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Tavsiye kararı kentsel tarihi alanlar ile ilgili bir karar içermemesine karşın kültür varlıklarının korunmasında alan yönetimi konusunda, alınması gereken mali ve idari önlemlere yönelik ayrıntılı tavsiyeler içermektedir (Bandarin ve Oers, 2012 a).

1976 yılında günümüz kentsel koruma anlayışının temeli olarak kabul edilen “Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolüne İlişkin Tavsiye Kararı” UNESCO tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Tavsiye kararı kentsel koruma alanı için önemli tanım ve

yönergeler içermektedir. Bandarin ve Oers(2012 a) çalışmalarında bunları şu şekilde listelemektedir:

- Tarihi alanların modern yaşamda geçmişe dair yaşayan bir temsil olduğu ve bu alanların toplum kültürünü ifade ettiği ve hem topluma mensup bireyler hem de toplumun tamamı için bir kimlik oluşturmaları;
- Tarihi alanların karakterini korunması ve olası müdahalelerin kentsel bağlama entegre edilmesi;
- Tarihi alanların kimliğinin, dokusunun, işlevinin korunması ve canlılığının sağlanması için fiziksel korumanın sosyal ve kültürel unsurlar ile birlikte gerçekleştirilmesi;
- Tarihi alan ve çevresi için arazi kullanımı, inşaat düzenlemeleri, koruma planları, trafik için hazırlanmış yönetim planları, kirlilik düzeyi, finansman, devlet desteği, paydaşların belirlenmesi ve toplumun bilinçlendirilmesi gibi unsurların kontrolü, yönetimi ve planlanması, ayrıca bunlara yönelik önlemler geliştirilmesi, uygulanması gereken faaliyetlerin uygulanması

1976 Tavsiye Kararı koruma kavramına bütüncül bir perspektif ile yaklaşmaktadır. Karar, kültür mirası olan tarihi alanların korunması için nitelikli olma şartı aramaksızın tüm unsurların dikkat gerektirdiğini vurgulamaktadır. Tarihi alanın kimlik, alan yönetimi, sosyal ve geleneksel bileşenlerini bütün olarak irdelemektedir. Öyle ki, mevcut tarihi kentsel peyzaj tanımı bu sözleşmedeki “tarihi alanlar” tanımının değişen yaklaşımlar çerçevesinde dönüşmesine dayanmaktadır. Tavsiye her tarihi alan ve çevresinin bir bütünlük ifade etmekte olduğunu kabul etmekte ve bu bütünlüğün kendi içinde; insan faaliyetlerini de içeren, kendine özgü doğası olduğunu ve bu farklı unsurların kaynaşması ile oluşan tutarlı bu bütünün bir denge oluşturduğunu savunmaktadır (Jokilehto, 2010).

1979 yılında ilki yayınlanan daha sonra 1981,1999 ve 2013 yılında minör revizyonlara uğrayan Burra Tüzüğü de kültürel öneme sahip yerler kavramını ortaya koyması nedeni ile önem arz etmektedir. Kültürel önem; geçmiş, günümüz ve gelecek olmak üzere nesiller için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal, manevi değerleri ifade etmektedir. Mekânın dokusunda, ortamında, işlevinde, çağrışımlarında, anlamlarında, kayıtlarında ve ilişkili nesnelerde bulunan kültürel önem onunla ilişkili fiziksel unsurlarda somut hale

gelmektedir. Bu anlamlar ve değerler yükledikleri anlama göre farklı bireylerde ve gruplarda çeşitli değerler oluşturmaktadır (ICOMOS, 2013).

1980’lerde kentsel koruma kavramının gelişimi için iki önemli gelişme yaşanmıştır; Washington Tüzüğü ve Itaipava Tüzüğü. Washington Tüzüğü; Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, ICOMOS tarafından hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Venedik Tüzüğü’nün on yıl ardından hazırlanan; tarihi kentler ve alanlarla ilgili uluslararası tüzük, geçen uzun süreçte kültür mirasına ve onun korunmasına dair yaşanan gelişimi göstermektedir (Dinçer, 2013). Washington Tüzüğü, sadece tarihi kentsel alanlara ve bu alanların korunmasına odaklanmaktadır. Mirasın özgünlüğünü yalnızca fiziksel değerlerine ve bu bağlamda kurduğu ilişkilere göre değil aynı zamanda mirasın zaman içerisinde kazandığı işlevleri ile ele almaktadır. Washington Tüzüğü zamanının planlama anlayışını yansıtmaktadır. Ayrıca sosyal ve ekonomik süreçlerin kontrolünün esas olarak kamu müdahalesi ile gerçekleşmesi gerektiğini belirtmektedir (Bandarin ve Oers, 2012 a).

Itaipava Tüzüğü, Tarihi Merkezlerin Korunması ve Yeniden Canlandırılması Konusunda İlk Brezilya Semineri, Temmuz 1987’de ICOMOS tarafından yayınlanmıştır. Tüzük, kenti inşa edilmiş yapıların ötesinde yaşayan bir mekânizma olarak ele almaktadır. Bu kapsamda kentsel mirasa farklı bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Tüzüğe göre (Itaipava, 1987);

- Kentsel tarihi alanlar, kentin kültürel oluşumuna dair önemli kalıntılardır ve tarihi olmayan alanlar ve tarihi alanlar arasında bir zıtlık söz konusu değildir. Kent bütün olarak tarihi bir varlıktır.
- Kentsel tarihi alanlar bulunduğu bağlamın ve bireylerin deneyimlerini de içine alan bütünün parçasıdır.
- Kültürel bir ifade olarak tarihi kentsel alanlar toplumsal süreçlerin fiziksel sonucu olmaktadır.
- Kentsel tarihi alanların korunması kentsel planlamanın temel amaçlarından biri olmalıdır; bu yaklaşım koruma eyleminin sürekli ve kalıcı olmasına katkıda bulunmaktadır.

Kültürel peyzaj miras kategorisinin 1992 yılında kabul edilmesi de kentsel koruma kavramlarının gelişiminde önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Peyzaj kavramının doğa ve insanın ortak eserleri olarak tanımlanması miras öğelerinin barındırdığı ilişkiselliklere dikkat çekmiştir. Uluslararası sözleşmelerde ve ilkelerde resmi olarak kentsel kavramlarla resmileşmiş olmasa da bu kültürel peyzajların tanımlanması toplumun miras ile bağlantısına dair farkındalığı sağlamıştır. Bu bağlamda kültürel peyzaj kavramı günümüz koruma anlayışı için bir zemin oluşturmıştır. Yeni bir miras kavramı olarak geleneksel koruma yaklaşımlarının sınırlarını genişletmiştir (Bandarin, 2019).

1994 yılında Nara Özgünlük Belgesi, ICOMOS tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Belge kültür mirasını çeşitliliği ifade eden bir unsur olarak tanımlamakta ve koruma uygulamalarını mirasın kendine ait kültürün atadığı değerler ile ilişkilendirmektedir. Nara Belgesi, özgünlüğün yalnızca fiziksel göstergelere odaklanan yaklaşımların aksine kültür mirasının farklı boyutlarına vurgu yapmaktadır. Bir mirasın özgünlüğünde belirleyici unsur biçim, tasarım, malzeme olabileceği gibi kullanım, işlev, geleneksel değerler ve teknikler, konum, ortam ve ruh da olabilmektedir. Nara Özgünlük Belgesi özgünlük kavramına dair yaptığı geniş tanım ile çeşitli miras kavramlarının oluşmasında ve miras yönetimi yöntemlerinin uygulanması konusunda yol gösterici olmuştur (Bandarin ve Oers, 2012 a)

Kültür mirasının korunmasındaki yaklaşımların gelişmesinde 1990'lerden sonra kentleşme ve endüstrileşmenin çevreye etkileri belirleyici olmuştur. Bu kapsamda geliştirilen tüzükler ve sözleşmeler 2000'lerde gelişen sürdürülebilir kent vizyonuna yön vererek 21. Yüzyılın kültürel miras koruma anlayışını da biçimlendirmiştir (Dinçer, 2013). 2000 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, kültür mirası ve kent kültürünün oluşmasında önemli etken olarak peyzajı tanımakta ve tanımlamaktadır. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (Council of Europe, 2000) peyzajı, *“insanlar tarafından algılanabilen, doğal ve/veya insan etkiler sonucunda zamanla gelişen”* alan olarak tanımlamaktadır. Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin kültürel mirasın korunmasın yaptığı en önemli katkılardan biri “Peyzaj Kalite Hedeflerinin” tanımlanması olmaktadır. Peyzaj Kalite Hedefi; belirlenmiş, özel bir peyzajın, çevresel niteliklerine ilişkin olarak ve halkın taleplerinin yetkili makamlar tarafından göz önünde bulundurulması ile biçimlendirilmesi

anlamına gelmektedir (Council of Europe, 2000). Peyzajın politik bir kavram haline gelmesi, bütüncül kentsel koruma ve sürdürülebilir kent vizyonu yaklaşımlarının gerçekleştirilebilirliği için yol gösterici olmuş ve bu gelişmelere ön ayak olmuştur.

2000 yılında kentsel koruma için önem arz eden bir tüzük daha ICOMOS tarafından kabul edilmiştir; Japonya'nın Tarihi Kentleri ve Yerleşimlerinin Korunmasına İlişkin Japonya ICOMOS Tüzüğü (Machinami Tüzüğü) tarihi kentsel çevreyi maddi ve manevi boyutları ile birlikte tanımlamaktadır. Machinami Tüzüğü, kentsel kültür mirasına toplumu saran, doğal ve kültürel bir oluşum olarak yaklaşmaktadır. Bu bağlamda tüzük, korumanın yalnızca belirli maddi nesneleri korumanın ötesinde toplumsal ilişkilerin yeniden inşasını gerçekleştirmek olduğunu belirtmektedir (Bandarin ve Oers, 2012 a)

Yeni yüzyıldaki gelişmeler ile mirasın değeri algısı değişmiş ve gelişmiş, anıtlardan toplumsal boyutlara ilerlemiştir. Toplumsal boyut, ortak değerlerin, tarihin, geçmişin ve bugünün ifadesi olarak toplumun kültürünü yansıtmaktadır. Toplumsal paylaşılan değerler kültürel boyut ile ifade edilmektedir. UNESCO tarafından; 2001 yılında kabul edilen UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi ile 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi yeni miras anlayışına ışık tutmaktadır. İki belge de kültürel çeşitliliğe saygı fikrini temel almaktadır. İlk sözleşme ile kültürün başlı başına bir miras olarak ele alınması, ikinci sözleşmede somut olmayan kültürel mirasa vurgu yapılması ile topluluk kültür mirasının üretiminde ve korunmasında baş rol haline gelmiştir (Bandarin, 2019). Kentsel koruma ile doğrudan ilişkisi bulunmayan bu belgeler, kentsel koruma gelişimine, günümüzün katmanlı ve kapsayıcı koruma anlayışının oluşmasında katalizör olarak katkıda bulunmaktadır. Kültürel miras toplumu, toplum kültür mirasını oluşturmakta ve bu ilişkisellikler hem somut hem de somut olmayan haliyle kentte vücut bulmaktadır.

21. yüzyılın başlarında yoğunlaşan kentleşmenin baskısının kültür mirası üzerindeki etkisi yoğun olarak hissedilmiştir. Kentsel yoğunluk arttıkça kültür mirası artan demografik baskının ve gelişimin ezici etkisinin tehditi ile karşı karşıya kalmıştır. Dünya Miras Listesi'nde yer alan kentsel alanlar ve çevresinde görülen gökdelen oluşumları yetkili kuruluşları kentsel gelişimin oluşturduğu tehdite dair konuyu doğrudan ele almaya sevk

etmiştir. ICOMOS ve Dünya Miras Merkezi 2005 yılında, Viyana kentinde miras uzmanlarının ve mimarların katılımı ile “*çağdaş mimariyi, sürdürülebilir kentsel gelişimi ve peyzaj bütünlüğünü birbirine bağlayan entegre bir yaklaşım için temel bir açıklama*” getirme amacı ile bir konferans düzenleyerek Viyana Memorandumu’nu yayınlamıştır (Araoz, 2008). Viyana Memorandumu kentsel korumaya “peyzaj” kavramını sunarak onu geleneksel sınırlandırılmış kavramların ötesine taşımaktadır. Tarihi kentsel peyzaj; tarihi merkez, topluluk ve çevrelerin ötesinde kentin tüm kapsamalarını içine alan bir kavram olarak kentsel korumaya katkıda bulunmaktadır. Memorandum tarihi kentsel peyzaj kavramını; devam eden uzun vadeli süreçlerin sonucunda oluşan farklı dinamiklerin sonucunda oluşan tarihi kentsel alanlar olarak ele almaktadır. Yönetilmesi gereken bir değişim olduğuna işaret ederek, anlaşılmasını tavsiye etmektedir (Bandarin ve Oers, 2012 a).

2005 yılında kentsel koruma adına yapılan önemli çalışmalardan biri olan Xi’an Deklarasyonu, ICOMOS tarafından oluşturulmuştur. Bildirge kültür mirasını, bulunduğu çevrenin karakterinde ayırt edici ve bu karakterin oluşumuna katkıda bulunan bir unsur olarak tanımlamaktadır. Bildirgeye göre kültürel mirasın bulunduğu çevre yalnızca görsel ve fiziksel boyutta değil; çevre ilişkileri, sosyal, kültürel ve geneksel bilgi benzeri somut olmayan kültürel miras bileşenlerinden meydana gelmektedir (ICOMOS, 2005). Xi’an Deklarasyonu miras ortamına ve onun korunmasına odaklanmaktadır.

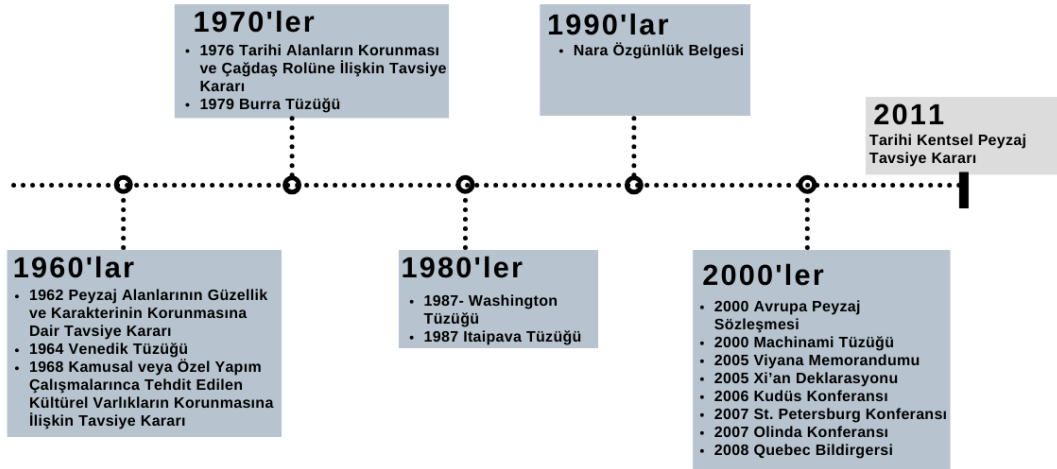
UNESCO’nun Viyana Memorandumu’nu kabul etmesi ile (Karar 15 GA 7) tarihi kentsel peyzajın korunmasına yönelik çalışmalar detaylandırılmıştır. Bunun üzerine Dünya Miras Merkezi, tarihi kentsel peyzaja dair tanımlar ve kavramlar için uzmanların katkılarını almak üzere dünyanın farklı bölgelerinde toplantılar düzenlemiştir. 2006 yılında Kudüs’te, 2007’de St. Petersburg’da ve Olinda’da yapılan çalışmaların tarihi kentsel peyzaja yönelik asıl doküman için önemli girdileri olmuştur.

Yerin Ruhunun Korunmasına İlişkin Quebec Bildirgesi’nin (2008) somut ve soyut unsurlar arasındaki ilişkiselliğe dikkat çekmesi tarihi kentsel peyzajın katmanlı yapısının tanımlanması konusunda faydalı olmuştur. Bildirgeye göre mekânın ruhu farklı toplumsal aktörler tarafından inşa edilmektedir. Mimarlar ve yöneticilerin etkisine ek olarak mekânın kullanıcıları da aktif olarak katkıda bulunmaktadır. Bireylere ait deneyimlerden meydana

gelen ortak hafıza ile oluşan *mekânın ruhunu*; kentsel dokuyu niteleyen, kent oluşumunda etkili katmanlardan biri olarak belirtmektedir (Marino, 2012).

Anıtsal koruma kavramlarından, onların sınırlarının zorlanması ile türetilmiş olan kentsel koruma kavramları; 2005 yılında kabul edilen Viyana Memorandumu’nun peyzaj tanımı ile genişlemiş ve kentin doğası ile tanımlanmıştır. Memorandum tarihi kentsel peyzaj tartışmalarını tetiklemiş, kavramın tanımlanmasına temel oluşturmuştur. Viyana Memorandumu tarihi çevreye yönelik yeni anlayış için bir geçiş belgesi niteliğinde kabul edilmektedir. Yeni kavramlar ve yöntemlere dair belirli unsurlar içerse de, belgenin asıl gayesi sürdürülebilir kent anlayışına yönelik kapsayıcı, bütüncül yeni bir vizyona işaret etmesi olmaktadır. Bunun sonucunda 2005-2010 yılları arasında UNESCO’nun ev sahipliği yaptığı, çeşitli uzmanların katılımı ile gerçekleşen toplantılarda tarihi kentsel peyzajın tanımı ve alan yönetimine yönelik son gelişmelerin uygulamabilirliğini sağlayacak strateji ve araçların geliştirilmesi üzerinde durulmuştur (Bandarin ve Oers, 2012 c). Tarihi kent alanlarının görsel bir nesne olarak değil insana özgü deneyimsel faaliyetler ile etkileşimde olan bir alan olarak ele alınmasına yönelik bir değişimi başlatması ile Memorandum, miras korumada önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir (Taylor, 2018). “Tarihi kent” kavramından “tarihi kentsel peyzaj” kavramına geçilmesi ile koruma yalnızca mirasın maddi boyutunu değil kente dair tarihsel süreçleri ve bu süreçler sonucunda oluşmuş katmanları da içermektedir.

Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı’nın kabulüne kadar, kentsel korumaya dair, gerçekleşmiş ve ona temel oluşturan gelişmeler aşağıdaki Şekil 3.1’de yer almaktadır:

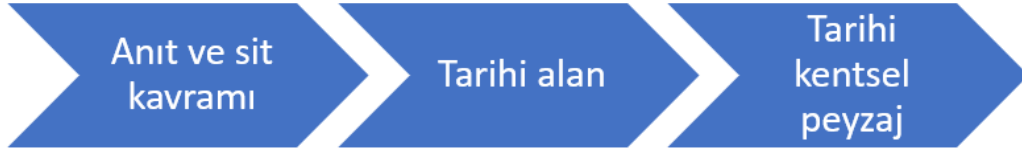

Şekil 3.1. 1960-2011 arasında kentsel koruma alanında gerçekleşen gelişmeler

3.2. Kentsel Korumada Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı ve Kavramı

Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımının ifade ettiği değişimin ve kentsel korumaya sunduğu katkının daha iyi anlaşılabilmesi için koruma deneyimleri sonucunda miras koruma anlayışının geçirdiği evrimin incelenmesi gerekmektedir. Başlangıçta yalnızca anıtsal ölçekle sınırlı olan koruma eylemleri sit alanlarının ve anıtların çevresinin korunması ile alanını arttırmıştır. Kültür mirasının çevrelere yönelen ilgi kültür varlıklarına yönelik farkındalık yaratmış, daha sonra “tarihi alan” tanımı ile kentsel korumanın temelleri atılmıştır. Tarihi alanlar bu süreçte sosyal ve geleneksel bileşenleri ile birlikte tanımlanmıştır. Yeni miras kategorilerinin gelişimine paralel olarak kültürel değere yönelik anlayış da gelişim göstermiş, mirasın fiziksel özellikleri bulunduğu bağlama ait geleneksel ve sosyal unsurların ifadesi olarak ele alınmıştır (ICOMOS, 2013). Yalnızca kentsel alanlara yönelik Washington Tüzüğü (1987) ile kentsel korumanın uluslararası belgeler tarafından tanınması gerçekleşmiştir. Kamunun rol üstlenmesine yönelik adımlar da bu süreçte atılarak modern koruma anlayışının sınırları genişletilmiştir. Bu süreçte “kültürel peyzaj” miras kategorisinin kabul edilmesi ile kültür mirası anlayışı konusunda yeni bir perspektif kazanılmıştır. Hem kültürel unsurlar hem de peyzaj yaklaşımı açısından kültürel peyzaj tanımı kentsel korumaya önemli bir katkı sunmuş, sunmaya da devam etmektedir. 21. yüzyılın başında yeni koruma anlayışına yönelik adımlar atılmış, koruma kavramları kültür mirasına; toplumu baş rol kabul eden, somut ve somut olmayan değerleri ile bütüncül şekilde

yaklaşma eğilimi göstermiştir. Farklı ihtiyaçlara ve sürdürülebilir kentler için aranan yeni yaklaşım ihtiyacına yanıt olarak tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı kabul edilmiştir.

Şekil 3.2. Miras varlığının kavramsal gelişimi

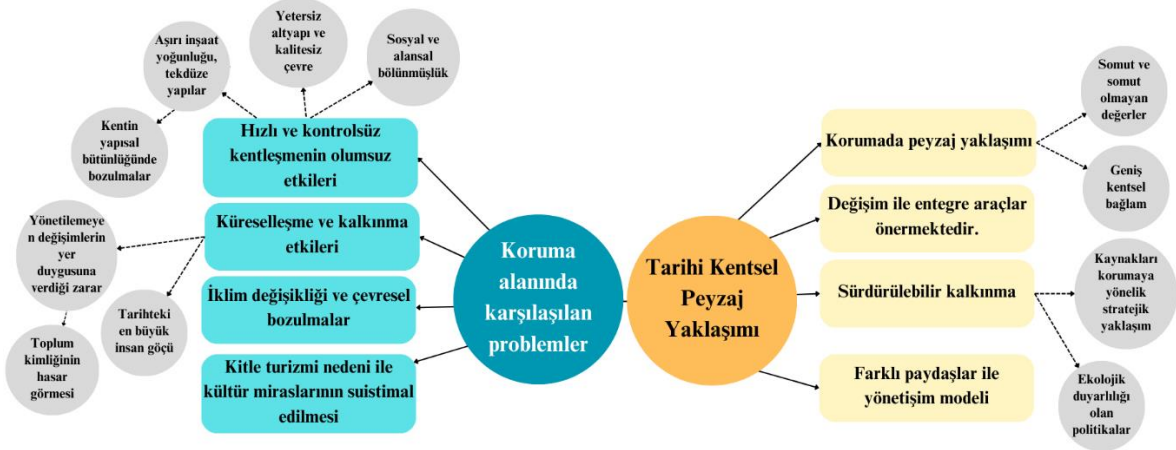
Kentler içerisinde; sosyal, kültürel, doğal, yapay ve benzeri birçok katmanı barındırmaktadır. Katmanlar arasında farklı ilişkiler barındıran, dinamik bir oluşum olan kentlerin unsurlarından olan kentsel miras, kente dair ilişkisellikler içerisinde hem etkileyen hem de etkilenen nitelikte olmaktadır. Bu bağlamda kentsel koruma tek başına binaların korunması ile sınırlandırılmamaktadır. Karmaşık ve çok yönlü bir disiplin olan kentsel koruma mimariyi kentsel oluşumun bir unsuru olarak ele almaktadır (UNESCO, 2011). Ancak çağımızda kentsel alanlara yapılan büyük insan göçünün getirdiği hızlı ve kontrolsüz kentleşme, kentlerin ve onları çevreleyen kırsal alanların kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir (Şekil 3.3).

Şekil 3.3. Recife, kentsel gelişimin kültür varlığının bütünlüğüne olumsuz etkisi (url 1)

Hızlı yapılaşmanın sonucunda oluşan inşaat yoğunluğu ve aynı tarz binalar hem kültürel miras hem de kentlinin yaşam kalitesini tehdit etmektedir. Son elli yılda bir kamu sektörü politikası olarak ortaya çıkan kentsel mirasın korunmasına artan ilginin sonucunda kentsel değerlerin korunmasında önem arz eden sosyal, kültürel ve ekonomik süreçlere karşı farkındalık artmaktadır (UNESCO, 2011). Artan farkındalık ile oluşan yeni vizyon

doğrultusunda mevcut politikaların şekillenmesi ve buna dair araçların tanımlanmasına duyulan ihtiyacın sonucunda UNESCO tarafından 2011 yılında Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı yayınlanmıştır

Şekil 3.4. Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı'nda değinilen problemler ve çözümleri

Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı, geleneksel koruma yaklaşımlarının gelişen dünya koşullarına karşı yetersiz kalmasına bir yanıt olarak hazırlanmıştır. Karar, hızlı ve kontrolsüz kentleşme, küreselleşme ve kalkınmanın kentlerdeki aidiyet duygusunda meydana getirdiği hasar, iklim değişikliği doğrultusunda değişen gündem ve çevresel bozulmalarının olumsuz etkilerine değinmekte ve tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı ile bu sorunların giderilmesi için yol gösterici olmaktadır (UNESCO, 2011). Şekil 3.4'de Tavsiye Kararı'nda değinilen problemler ve tarihi kentsel peyzajın bu problemlere yaklaşımı gösterilmektedir. Kararda önerilen peyzaj yaklaşımı koruma kavramlarına üçüncü bir boyut kazandırarak, kültür mirasını geniş kentsel bir bağlamda kent ile kurduğu tüm ilişkileri ile ele almaktadır. Koruma faaliyetlerini hiçe sayan bir kentsel gelişim politikası ve kentsel gelişimi görmezden gelerek gerçekleştirilen koruma faaliyetlerinin mirasa ve kente verdiği zararlara işaret ederek koruma ve planlamanın entegre olmalarına yönelik araçlar önermektedir. Farklı paydaşlar ile gerçekleştirilen "yönetişim" modeli ise kentsel gelişimde ve kültür mirasının korunmasında herkesin çıkarları ve talepleri gözetilerek uzlaşma sağlanmasını amaçlamaktadır.

Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı kenti yaşayan ve değişen yapısı ile kabul eden; somut, somut olmayan, doğal, kültürel katmanları arasındaki etkileşimin tanınmasına ve sürdürülmesine dayanan miras yönetimi yaklaşımıdır. Bir miras kategorisini değil, kentlerin kimliğinin korunarak sürdürülmesi için değişimin yönetilmesine yönelik bir araç setidir (Taylor, 2018; Oers, 2015). Tavsiye Kararı kentsel mirasa yönelik koruma faaliyetleri ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasındaki ilişkinin sağlanması yolu ile insanların yaşadığı bağlamı bütün katmanları ile ele alarak onu kaliteli hale getirmeyi amaçlamaktadır (UNESCO, 2011). Kentsel mirası, barındırdığı somut ve somut olmayan bütün ilişkiselliklerini kabul ederek onu geniş kentsel bağlamında “tarihi kentsel peyzaj” kavramı ile tanımlamaktadır (UNESCO, 2011). Kültür mirasını yalnızca bina veya binalar topluluğu tanımlarının ötesine taşıyan kavram, bütünleşik ve dinamik bir kentsel alanı ifade etmektedir. Tavsiye Kararı, tarihi kentsel alana ihtiyacı olan şekilde, anıtlar üzerinden değil bütüncül bir anlayış ile yaklaşmaktadır. Uluslararası diğer sözleşmelerde ele alınan homojen şeklinin aksine; tarihi kentsel alanlar peyzaj yaklaşımı ile farklı katmanları, sosyal ve kültürel çeşitlilikleri barındıran heterojen bir oluşumu ifade etmektedir (Jokilehto, 2010). Yaklaşım, odağı kültürde tutarak kentlinin yaşam kalitesini arttırmada önemli rol oynamaktadır. Tarihi kentsel peyzaj, kent sürdürülebilirliği için kenti meydana getiren farklı katmanlara işaret ederek kentin süreç ve kentli ile etkileşimini görünür kılmaktadır. Bu bağlamda kültür mirası ile kentin ilişkisini tüm katmanları ile ele alarak farklı paydaşların rollerini tanımlayarak yeni bir “yönetişim” modeli önermektedir. Çok disiplinli yapısı ile tarihi kentsel peyzaj, günümüz çevresi ile tarihi katmanları ve mevcut küresel uygulamalar ile manevi değerleri birbirine bağlamaktadır. Farklı kentsel ölçeklere ve tipolojilere hitap etmesi ve farklı paydaş ağları arasında bütünleştirici rol oynaması, kentsel korumaya ve sürdürülebilir kent planlamasına yaptığı en önemli katkılar arasında yer almaktadır (Erkan, 2018).

Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı kültürel mirası kentin yalnızca geçmişinde yer almış bir değer olarak değil bugünü ve geleceğinde aktif rol alan, kent ile birlikte yaşayan bir bileşen olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım kültür mirasını “dondurmak” yerine onu kentleşmenin ve sürdürülebilir kalkınmanın itici gücü olarak ele almaktadır. Yaklaşım göre kültür mirası kentleşmenin olumsuz etkilerini hafifletmek için önemli bir kaynağı ifade etmektedir (Rudokas ve Grazuleviciute-Vileniske, 2020). Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı bağlamında kültür mirası, kentsel gelişimin ezici etkilerinin önüne geçmede ve

sürdürülebilir, yaşanılabilir kentlerin oluşmasında motor görevi görmektedir. Tarihi kentsel peyzaj; koruma ve kentleşme arasında çizilmiş keskin sınırları kaldırarak kentsel koruma alanına yeni bir soluk getirmiştir. Tavsiye Kararı, dünyanın geldiği noktada; çevre, küreselleşme, hızlı kentleşme ve kalkınma neticesinde kültür mirasını tehdit eden oluşumlar ile koruma eylemleri arasında uzlaşmayı sağlayacak araçlar önermektedir. Tavsiye kararının bu bağlamda önerdiği araçlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- a) “Sivil katılım araçları, birbirinden farklı ve birbiriyle bağlantılı katılımcıları içermeli ve mirasını korumak ve sürdürülebilir kalkınmayı geliştirmek için kendi kentsel alanlarındaki temel değerleri tespit etmeleri, çeşitliliklerini yansıtan vizyonlar geliştirmeleri, hedef belirlemeleri ve eylemlerde ortak karar almaları konusunda yetkilendirilmelidir. Kentsel yönetim dinamiklerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan bu araçlar, farklı toplumların tarihleri, gelenekleri, değerleri, ihtiyaçları ve arzularıyla ilgili bilgi edinerek çatışan çıkarlar ve gruplar arasında görüşmeler yapmak ve aracılık sağlamak yoluyla kültürler arası diyalogu geliştirmelidir” (UNESCO, 2011)
- b) “Bilgi ve planlama araçları, kentsel mirasın özelliklerine uygun bütünlüğün ve otantikliğin korunmasına yardımcı olmalıdır. Aynı zamanda, kültürel önemin ve çeşitliliğin tanınmasına izin vermeli ve kentsel alanlardaki yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik değişimin gözetim ve yönetimine de imkân sağlamalıdır.” (UNESCO, 2011)
- c) “Düzenleme sistemleri, yerel koşulları yansıtmalıdır ve sosyal, çevresel, kültürel değerler dâhil olmak üzere kentsel mirasın somut ve somut olmayan özelliklerine ilişkin yasama işlerini ve denetim tedbirleri içerebilmelidir. Geleneksel ve alışlagelmiş sistemler tanınmalı ve gereğince güçlendirilmelidir.” (UNESCO, 2011)
- d) “Finansal araçlar, kapasite geliştirilmeyi amaçlamalı kökü geleneklere uzanan, yenilikçi gelir sağlama gelişimini desteklemelidir. Hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların sağlayacağı küresel fonlara ek olarak, finansal araçlar, özel yatırımların mikro düzeyde etkin bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunmalıdır. Ortaklıkların yanı sıra yerel girişimleri destekleyen mikro kredi ile diğer esnek finansmanlar büyük bir öneme sahiptir.” (UNESCO, 2011)

Yaklaşım kentlerin kalitesini arttırmada kültür mirasını stratejik bir konumda ele almaktadır. Kentin kültürel çeşitliliğinin artmasında, kimliğinin korunmasında kültür mirasının korunması kilit rol oynamaktadır. Sunduğu araçlar ile kentin gelişimi gerçekleşirken kültürel mirasına yönelik potansiyelin, tüm paydaşlar için, kullanılmasına hizmet etmektedir.

Tarihi kentsel peyzaj; kentleri, kentlerin geleceğini ve kültür mirasını ele alış biçimi ile tarihi çevreye yönelik geleneksel yaklaşımların ötesine geçmektedir. Kültür mirasının korunmasını; kentin sürdürülebilirliği, kentin dinamik yapısı, göç durumu, kentin kentliye sunduğu yaşam kalitesi, yoksulluk, sosyal adalet, kültürel ögeler, teknolojik ilerlemeler ve ekonomik fırsatlar gibi kente dair bileşenlerle doğrudan ilişkilendirmektedir (Rey-Pérez ve González-Martínez, 2018). Yaklaşım, kentlerin sürekli değişen ve etkileşimlerden oluşan doğasını kabul etmektedir. Kenti iki boyutlu plan düzleminin ötesinde uzay ve zaman olmak üzere farklı boyutlarda ele almaktadır (Jokilehto, 2010). Kentsel peyzaj bitmemiş bir yeri ifade eder ve somut, somut olmayan tüm katmanları içermektedir. (Khalaf, 2018). Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımı kentsel peyzajı bütünüyle tarihsel bir varlık olarak ele almaktadır (Jokilehto, 2007). Somut ve somut olmayan katmanlar tarihsel bir sürecin sonucu olarak, kentin ve toplumun kültürel özelliklerini ve farklılıklarını yansıtmakta ve bu ögeler bütüncül olarak ele alındığında kentsel peyzajın geçmişini, bugünü ve geleceğini ifade etmektedir. Wang ve Gu (2020), tarihi kentsel peyzaj yaklaşımının kentsel peyzajı, içinde yaşayan ardışık toplulukların '*ruhunun nesnelleşmesi*' olarak gördüğünü belirtmektedir. Kentsel alanlar, kültür mirasının geniş kentsel bağlamı ile bütün olarak bir kimlik ifadesi kabul edilmektedir.

Günümüzde, Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı'nın yayınlanmasının on üç yıl ardından kentsel kültür mirası sosyal ve ortak yaşamın önemli bir unsuru haline gelmiştir. Miras kavramının geçirdiği evrim neticesinde tarihi kentsel peyzaj ile miras farklı bir boyut kazanmış, sınırlı bir çevreye hitap eden bir olgu olmaktan çıkarak kültürel açıdan toplumun temel ihtiyaçlarından biri haline gelmiştir (Bandarin, 2019). Bugün mirasın kentlere sunduğu katkı toplumsal olarak kabul görmekte klasik koruma anlayışının yıllarca "*yukarıdan aşağıya*" sürdürdüğü koruma eylemleri; toplumsal değerleri önceleyen "*aşağıdan yukarıya*" bir anlayışı ifade etmektedir (Bandarin, 2020). Yaklaşım çerçevesinde kentlerin

kalkınmasında ve kentliye kaliteli yaşam alanlarının sağlanmasında itici güç olarak ele alınan miras, iklim krizi sonucunda gündeme gelmiş sürdürülebilir kentlerin oluşmasında da önemli bir rol üstlenmektedir. 2015 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin ardından kentsel alan ile ilgili politik bir etkinlik olan Habitat III (Quito, 2016) farklı gündemleri mevcut olsa da büyük ölçüde artan kent nüfusunun da etkeni olduğu küresel dönüşümün olumsuz etkilerini gidermek için gerekli politikalara yönelik tartışmalara odaklanmaktadır (Bandarin, 2020). Habitat III Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımını kabul etmekte ve sürdürülebilir gelişimi için kültür mirasının önemini açıkça doğrulamaktadır. Konferans bildirisinde kültür mirasını sürdürülebilir kentler içindeki rolü ile şu şekilde tanımlanmaktadır (Habitat III,2015):

“Kentsel miras, birbirini izleyen nesiller tarafından geliştirilen, yorumlanan ve aktarılan değerlerin dinamik tarihsel katmanlarını ve çeşitlilikleri içinde kabul edilen gelenek ve deneyimlerin birikimini yansıtan sosyal, kültürel ve ekonomik bir varlık ve kaynağı temsil eder. Kentsel miras, kentsel unsurları (kentsel morfoloji ve yapıli form, açık ve yeşil alanlar, kentsel altyapı), mimari unsurları (anıtlar, binalar) ve soyut unsurları içermektedir. Kentsel mirasın korunması veya kentsel koruma, katılımcı bir yaklaşımla somut olmayan kültürel varlıkları korurken, kentsel mirasın bütünlüğünü ve özgünlüğünü koruyarak kültürel değerleri, varlıkları ve kaynakları korumayı amaçlayan kentsel planlama süreçleriyle ilgilidir”

Miras kavramının on yıllar süren evriminin sonucunda ortaya çıkan tarihi kentsel peyzaj, yeni yüzyılın meselesi haline gelmiş sürdürülebilir kalkınma ile ilişkilidir ve ona katkı sunmaktadır. İnsan hakları kapsamında, korumaya yeni bir boyut kazandırmış olan yaklaşım; modern toplumun ihtiyaçlarını gözeterek kentsel mirasın korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesi için çağın koşullarına uyumlu araçlar önermektedir (Bandarin, 2019). Tavsiye kararı kültürel mirası ve kentleri korumak için onları tüm katmanları ile kapsayıcı olarak ele almaktadır. Kentsel mirasın kent ile etkileşimini ve kent kimliği için ifade ettiği değerin altını çizerek; onu sosyal, ekonomik, tarihi ve kültürel tüm boyutları ile tanımlamaktadır. Farklı katmanlar arası ilişkisellikleri gözetken ve entegre bir yönetim modeli öneren yaklaşım kentsel miras için geleneksel koruma sayfasını kapatarak; şimdiki

ve gelecek nesiller için yaşanabilir kentleri hedefleyen, toplumu odak alan ve insancıl bir koruma anlayışını getirmiştir.

3.2.1. Tarihi kentsel peyzajın bileşenleri

Kenti somut ve somut olmayan tüm katmanları ile bütüncül olarak ele alan yaklaşım Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı'nda tarihi kentsel peyzaj tanımını şu şekilde tanımlanmaktadır (UNESCO, 2011):

- “Tarihî kentsel peyzaj, daha geniş bir kentsel bağlam ve coğrafi mekânı kapsayabilmesi için "tarihî merkez" ya da "külliye" kavramının ötesine uzanan, tarihsel düzlemin kültürel ve doğal değerleri ve nitelikleri sonucu anlaşılan kentsel alandır.”
- “Bu geniş tanım, özellikle alanın topografisini, jeomorfolojisini, hidrolojisini ve doğal özelliklerini; çevresindeki tarihî ve çağdaş yapılaşmaları; yeraltı ve yerüstü altyapısını; açık alanları ve bahçeleri; arazi kullanımını ve alanın organizasyonunu; algılar ve görsel ilişkiler ile kentsel yapının diğer tüm unsurlarını içermektedir. Bunun yanında, sosyal ve kültürel uygulamalar ve değerleri, ekonomik süreçler ile çeşitliliği ve kimliğe ilişkin mirasın somut olmayan boyutlarını da içerir.”

Tarihi kentsel peyzaj kavramı, tanımda ifade edildiği üzere tarihi kentsel alanı, geniş kentsel bağlamı ve onu tanımlayan ve meydana getiren tüm katmanları ifade etmektedir (Şekil 3.5) . Katmanlar yalnızca kültür mirasını değil, kentin bütünüünün zaman içerisinde geçirdiği süreçlerdeki insan yaratımının birikimini yansıtmaktadır (Jiang vd., 2022) Tarihi kentsel peyzajın her katmanı, kentin karakterini tanımlamada unsur olmaktadır. Tarihi kentsel peyzajlar kent ile bütünleşik dinamik bir yapıyı ifade etmektedir. Yalnızca somut öğeleriyle değil somut olmayan bileşenleri ile hem kentin hem kentlinin kimliğinin ifadesidir. Toplumdan etkilenen ve toplumu etkileyen bir varlık olarak tarihi kentsel peyzaj statik değil, dinamik bir yapı göstermektedir. Tarihi bir alana yönelik “homojen” olma beklentisinin aksine tarihi kentsel peyzaj heterojen yapı göstermektedir. 2011 Tavsiye Kararı bu heterojen yapı içerisinde bulunan sosyal ve kültürel çeşitlilikleri kalkınma için değerler olarak kabul etmektedir (Jokilehto, 2010).

Doğal özellikler	Yapılı-çevre özellikleri	Somut olmayan özellikler
alanın topoğrafyası, jeomorfolojisi, hidroloji ve doğal özellikleri	- tarihi ve çağdaş yapılı çevresi - açık alanlar ve bahçeleri - algı ve görsel ilişkileri - arazi kullanım örüntüsü ve mekânsal örgütlenmesi - yeraltı ve yerüstü kentsel altyapısı	- sosyal ve kültürel pratikleri, ekonomik süreçleri - kültür mirasının çeşitlilik ve kimlik ile ilişkili olan soyut boyutunu

Şekil 3.5. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımında geniş kentsel bağlamın öğeleri

Tarihi kentsel peyzajlar miras kategorisi kapsamında ele alınmasa da bu kentsel alanların tanımlanması için yaklaşımın temelinde yatan katmanlaşma, somut ve somut olmayan değerlerin yanında taşımanın yanında “özgünlük” ve “bütünlük” kavramlarından yararlanılmaktadır. Özgünlük ve bütünlük kavramları; miras varlıklarının olağanüstü evrensel değere sahip olarak Dünya Miras Listesi’nde yer alabilmesi için sağlanması beklenen kriterleri ifade etmektedir. Özgünlük ve bütünlüğe yönelik seçim kriterleri miras varlıkların izlenmesi ve raporlanması konusunda ilkeler ile birlikte Dünya Miras Komitesi tarafından hazırlanan Operasyonel Kılavuz dokümanlarında aktarılmaktadır. Jokilehto (2017) özgünlüğü, beraber kültürel bir oluşumun tanımlanmasında rol alan unsurların ilişkileri, doğruluğu ve güvenilirliği olarak tanımlamaktadır. Bir mirasın özgün olması kaynaklarını doğruladığı anlamına gelmektedir. Miras varlığının değer barındıran özellikleri bağlam, toplumsal yapı ve kültür gibi birçok öznel faktör tarafından belirlendiğinden bu varlığın özgün olup olmadığının belirlenmesi tartışmalı bir konu olmaktadır. Buna ek olarak bir mirasın doğruluk, içtenlik gibi değerlerin ispat edilmesi de belirli ölçütlerin olmasını gerektirmektedir. Bu karmaşıklığın giderilmesi için, sınırlandırmaya yardımcı olabilecek nitelikler, Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına Yönelik Operasyonel Kılavuz’da belirtilmektedir. Bu nitelikler şu şekilde sıralanmaktadır (Dünya Miras Komitesi, 2023):

- Biçim ve tasarım;
- malzeme ve madde;

- kullanım ve işlev;
- geleneksel teknikler ve yönetim sistemleri;
- konum ve ortam;
- dil ve diğer somut olmayan miras biçimleri;
- ruh ve duygu; ve
- diğer iç ve dış faktörler

Bütünlük, mirasın ve bu mirasın özelliklerinin, bütünlüğünü ve bozulmamışlığını nitelemektedir. Bir kültür mirasının bütünlüğünün değerlendirilmesi bazı koşulların sağlanmasını gerektirmektedir. Bu koşullar Dünya Miras Komitesi (2023) tarafından şu şekilde sıralanmaktadır;

- “Kültür mirasının tüm öğeleri yerinde olmalıdır;
- Miras, kendi üstün evrensel değerini belirleyen niteliklerini ve mirasın tarihi katmanlarını yansıtacak yeterli büyüklüğe sahip olmalıdır;
- Kültür mirası gelişmelerden kaynaklı olumsuz etkilerden muzdariptir.” (Dünya Miras Komitesi).

Tarihi kentsel peyzaj, bir miras kategorisi değildir ve sadece Dünya Miras kentleri için değil, tarihi dokusu olan tüm kentler için ortaya atılmış bir kavram ve yaklaşımdır. Bununla birlikte kavram, Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı’nda özgünlük ve bütünlük kavramları ile birlikte ele alınmakta, kentsel mirasın özgünlüğünü ve bütünlüğünü korumaya yönelik bilgi ve planlama araçları önerilmektedir (UNESCO, 2011). Tarihi kentsel peyzaj; bir “miras” çerçevesi ile sınırlandırılmayacak kadar kapsamlı, bir bütün olarak içindeki tüm parçalarla ilişkilidir. Jokilehto (2010) çalışmasında bir tarihi kentsel peyzajın öneminin açığa çıkarılması için bütünlük kavramını öne çıkartmaktadır. Bu kapsamda bütünlük tanımını şu şekilde yapmaktadır:

- a) “Sosyal ve işlevsel bütünlük; yere ait yaratıcı süreçlerin ekonomik, sosyal ve kültürel çıktılarının birbiri ile ilişkili işlevsel ve sembolik unsurları ifade etmektedir;

- b) Yapısal ve tarihsel bütünlük; yerin ve dokunun tarihsel, tipolojik ve morfolojik durumuna referans olabilecek, yere özgü durumların korunmuş olmasını ifade etmektedir;
- c) Görsel bütünlük; zaman içerisinde gerçekleşen fiziksel müdahalelerin görsel bütünlüğünü ifade etmektedir.” (Jokilehto, 2010)

Tarihi kentsel peyzajın bütünlüğü, birlikte tanımlandığı parçalarının niteliklerinin tanımlanması ve gözetilmesi ile sağlanmaktadır. Bütün olarak tarihi kentsel peyzaja anlam veren her parça Tarihi Kentsel Peyzaj içerisinde özgünlük taşımaktadır. Kente dair bize bilgi aktaran tarihi kentsel peyzajlar hem geçmiş katmanları ifade etme hem de yeni katmanlar oluşturma kabiliyeti taşımaktadır (Rudokas ve Grazuleviciute-Vileniske,2020). Bu bağlamda peyzajı bütün olarak görmek, parçalardan oluşan bu bütünün her bir parçasına kulak vermek, onu anlaşılır ve aktarılır kılacaktır.

3.2.2. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı ve karakter

Kentlerin karakterlerine yönelik çalışmalar kaynağını geleneksel kentlere duyulan ilgiden almaktadır. Karakter ile ilgili yapılan çalışmalar 1950’lerde modern kent planlamasına gösterilen tepkiler ve ardından Oxford, Siena, Prag veya Boston gibi nitelikleri bakımından fark edilir kentlerin plancılara ilham olması üzerine yapılan karakter tanımlama girişimleri ile başlamıştır (Kropf, 1996).

Bir kentin karakterini tanımlamak için somut ve somut olmayan iki temel meseleden bahsetmek mümkündür; mekânı oluşturan ve ona yer olma halini atayan insanlar ve insanların deneyimlerini şekillendiren ve onlarla tanımlanan fiziksel unsurlar. Fiziksel unsuru tanımlayan insan, gözlemci olarak tanımlanan nesneyi de gözlemlenen yapmaktadır. Çalışma kapsamında karakter, gözlemleyen bakış açısının katkıları da kabul edilerek, gözlemlenenin fiziksel niteliklerinin kent karakterine katkısı üzerinden ele alınacaktır ve bu bağlamda Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı’nda karakter kavramının yeri irdelenecektir. Kenti geniş kentsel bağlamda korumak için araçlar sağlayan tavsiye kararı kentlerin dinamik karakterini kabul ederek, kentsel gelişim ve küreselleşme baskısına karşın kent kimliğinin korunması gereken katmanlardan biri olduğuna vurgu yapmaktadır (UNESCO, 2011).

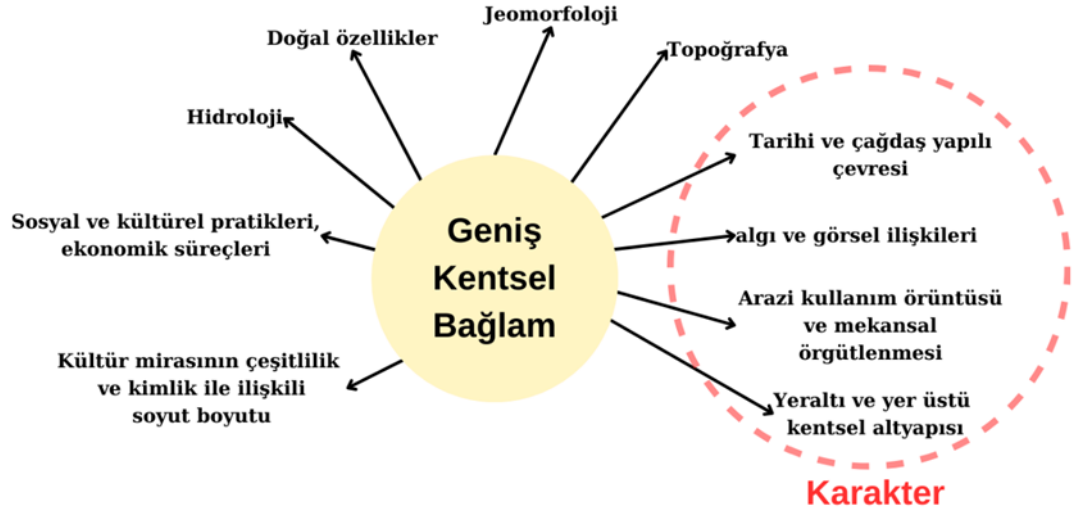
Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımında karakter kavramının sorgulamalarında öncelikle açıklanması gereken konulardan biri de çalışmanın kimlik-karakter arasındaki ilişkiye dair yaklaşımını ortaya koymaktır. Bir kente karakter veren nitelikler onu diğerlerinden farklı yapan, “*ayırt edilebilir*” kılan özellikleri ile tanımlanmaktadır (Carmona, 2021). Kimlik ve karakter arasındaki yakın ilişki bu ayırt edilebilirlik üzerinden kurulmaktadır. Kente karakter veren tüm özelliklerin birliği kente kimlik kazandırmaktadır. Karakter özellikleri esasen kimliği temsil etmektedir (Kropf, 1996). Ayırt edilebilirlik yere dair onu özel yapan niteliklerinin tanımlanması ile ilişkilidir.

Kent kimliği birçok unsurla ilişkili karmaşık bir yapıdır ancak bu karmaşık yapının fiziksel bağlam ile yorumlanması mümkün olmaktadır. Kente ait kimlik; yapı, sokak, mahalle, bölge gibi birçok ölçekte varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda bir mahallenin karakteri yalnızca ortamın değil kentin karakterine dair de bir göstergedir (Adhya ve Plowright, 2022). Dolayısıyla kentsel dokunun, mekân kurgusunun kentin karakterini temsil etmede etkin bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Zamanla birbirine eklenen biçimler karakter yaratımının somut göstergeleridir. Zamanla değişen kentsel doku mekân olmanın ötesinde geçmiş, şimdiyi ve geleceği anlamamızı sağlayan “sürekli” ve “yer” duygusunu barındıran canlı yapılardır. Fiziksel özellikler yere dair imgelerin ve kimliklerin gelişmesinde etkin rol üstlenmektedir. Yer duygusunun oluşması, bölge karakterinin algılanması ne kadar deneyimsel bir süreç olursa olsun dış dünyanın tetiklemesine ihtiyaç duymaktadır. Bu tetiklenmenin ardından oluşan “yer” algısı gözlemci ve gözlemlenenin arasında kurulan deneyimsel ilişkilere dayanmaktadır (Carmona, 2021).

Karakteri tanımlayan yapıları çevreye içkin unsurlardan biri de kent dokusudur. Gözlemlenenin etkisi kadar gözlemci de karakterde belirleyici olsa da gözlemcide algıyı tetikleyen etkenler kentin fiziksel nitelikleridir. Fiziksel nesnelerin farklı ölçeklerde kurduğu parça-bütün ilişkisi karakter tanımlamak için kuvvetli bir araçtır. Biçimler bir araya geldiğinde karmaşık bir sistem gösterse de bu sistem parçalardan ve onların bir araya gelmesi ile oluşan bütün ile tanımlanabilmektedir (Kropf, 1996). Parçalar karakterin oluşturduğu duyguların somut bir yansıması olarak var olmaktadır (Carmona, 2021). Kentin biçimsel dokusu farklı faktörlerin oluşturduğu hiyerarşi yoluyla bir karakter algısı yaratmaktadır. Biçimsel çeşitlilik kent dokusunun üretilmesi sürecinde meydana gelen olayları, onun

tarihini ve etkilerini de yansıtmaktadır. Bununla birlikte fiziksel karakter kimlik inşasında kentle beraber kentte yaşayan insanların yaşamının da kaydı niteliğinde olarak rol almaktadır. Toplumun ve bizzat topluma mensup bireylerin yaşantıları, talepleri değişimi kent dokusunun değişiminin kıvılcımı olmakta, değişen yaklaşımlar yeni biçimleri doğurmaktadır (Kropf, 1996). Kentlerin farklı ölçeklerdeki fiziksel nitelikleri tarihseldir çünkü kentin mekân kurgusunun biçimsel gelişimi aynı zamanda kentin tarihi ile ilişkili olduğundan tarihi süreçlerde sürecin içerisinde tutarlı şekilde eklemlenmiş olan parçalar dönemine ait kimlik öğeleridir ve inşa edildikleri dönemin somut bir temsili olarak var olmaktadır. Kropf (1996), çalışmasında farklı dönemlerde değişen yapı formlarının insan ihtiyaç ve isteklerinin iklimsel ve kültürel deneyimlerle geliştiği bir öğrenme sürecinin sonucu olarak ele almaktadır. Eklemlenen formlar dönemine ait yeni yapım teknikleri, malzemeler, ihtiyaçlar doğrultusunda dokuya eklemlenmektedir.

Kentlerin mekânsal kurguları parça-bütün ilişkisi ile örüntülenmektedir. Tarihi biçimlerin ayırt edici özellikleri karakteri sağlayan ayırt edici nitelikleri içermektedir. Bununla birlikte tarihi dokuya eklemlenecek yeni doku da karakterin üzerinde etkili olacaktır. Yeni parçalar karakteri sürekli kılacak sosyal ve kültürel uygulamaların somut varlığını da ifade etmektedir. Günümüzde küreselleşme ile gelen hızlı kentleşme standartlaşmış yapıların kentlerin, bölgelerin karakterini tehdit etmektedir. Bu nedenle tarihi dokuların karakterinin korunması tarihi yapıların veya bölgenin korunması için sınırların çizilmesi etkisi zayıf bir yöntemdir (Carmona, 2021). Kentin tarihini temsil eden dokuların korunması yalnızca mekânsal kurgunun korunmasının ötesinde kent kimliğini koruması için önemli bir meseledir. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı, geniş kentsel bağlamı korumaya yönelik araçlar sunmaktadır. Geniş kentsel bağlam ile tarihi kentsel peyzajın doğal ve coğrafi nitelikleri, kentin yapıları çevresi ve yalnızca somut değil somut olmayan kültürel katmanlar koruma kapsamında ele alınmaktadır (Şekil 3.6). Sınırlara hapsedilmiş koruma alanlarının aksine, kentsel gelişimle entegre ve kentteki bütünlüğü koruyan yönetim araçları sunmaktadır(UNESCO,2011).

Şekil 3.6. Geniş kentsel bağlamın kapsamı ve karakter

Tarihi kentsel peyzaj, geniş kentsel bağlam kapsamında tarihi ve çağdaş yapı çevre, algı ve görsel ilişkiler; arazi kullanımı ve mekânsal örgütlenme, yeraltı ve yer üstü kentsel altyapı unsurları aracılığı ile karakteri mesele edinmektedir. Tavsiye kararı, günümüzde etkisi hızla artan bilinçsiz kentleşme ve küreselleşmeye toplumların ve kentin yapısal bütünlüğünü tehdit etmesine vurgu yapmaktadır. “*Aşırı inşaat yoğunluğu, standartlaşmış aynı tarz binalar*” (UNESCO, 2011) gibi doğrudan fiziksel karaktere etki eden biçimsel değişimler kentin mekânsal bütünlüğüne hasar vermekte ve karakter bölgelerinin kaybına yol açmaktadır. Bu kayıplar bütüne, yani kente etki etmekte kentsel çevre kalitesi bozulmaktadır. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı, bu etkileri azaltmak için gelişim ve koruma süreçlerinin yönetilmesine yardımcı olmaktadır.

3.2.3. Parça-bütün ilişkisi ve tarihi kentsel peyzaj

Bir bütünü oluşturan parçalar arasındaki etkileşim modeli parça-bütün ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada parça-bütün ilişkisi; kentin planlanmasında ve kentsel koruma alanlarının yönetiminde gözetilmesi gereken kente ve onun dinamik doğasına ait ilişkisellikler kapsamında incelenmektedir. Birbiri ile ilişkili parçaların bu ilişki doğrultusunda meydana getirdiği küme bir düzen ifade etmektedir. Bu birlik anlamlı bir bütün oluşturmaktadır (Pakzad,2020: Abedini ve Ayvazian’dan (2022)). Her bir bileşen kendi içinde ve bütün ile tutarlı bir ilişki kurmakta ve bu ilişkiler hem parçaları hem de

bütünü tanınır ve tanımlı kılmaktadır. Kent planlaması yapılırken de tekil yapılar ve oluşturdıkları bütün arasında bulunan ilişkilerin gözetilmesi beklenmektedir.

Çevresinden kopuk, bulunduğu bağlam ile bir ilişki kuramayan tekil yapıların birlikteliği karakterden yoksun kentsel çevrelerin oluşmasına sebep olmaktadır. Ünlü (2018) çalışmasında ele aldığı parça-bütün ilişkisinin; kentin üst ölçeğinden alt ölçeğine kadar her bir ölçeğin içerdiği kentsel unsurların aynı kararlılık ve tutarlılık ile örüntülenmesi ile sağlanabileceğini öne sürmektedir. Bu doğrultta kentsel mekân üretimlerinde kentin dinamik yapısının korunması ve kentliler yaşanabilir kentsel çevrelerin oluşabilmesi için tekil yapıların çevresiyle kurduğu ilişkinin daha büyük bir bütüne, kente anlam kattığı kabul edilmelidir. Kent, tekil yapıları içeren monolit bir varlığın ötesinde birden fazla bütünü içeren etkileşimler sistemidir. Bu canlı yapının korunması için tekil yapıların büyük bir kümenin küçük bir elemanı olarak değil direkt bütünü yansıtan ve ona karakter katan bir parça olarak algılanması gerekmektedir.

Kentsel korumada parça-bütün ilişkisi çalışma kapsamında, kültür mirasının somut olmayan niteliklerinin parça-bütün ilişkisinin varlığı da kabul edilerek, kültür varlığının somut değerlerine odaklanılmaktadır. Bulunduğu bağlama karakter veren kültür varlıklarının etkili korunması kentin karakterinin korunması ile doğrudan ilişkilidir. Korunacak eserlerin çevresi ile kurduğu ilişkiyi kabul eden ve günümüz kentsel koruma anlayışının temeli olma özelliği gösteren belge, 1976 tarihli “Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolüne İlişkin Tavsiye Kararı” kültür mirasının çevresi ile kurduğu parça-bütün ilişkisinin tanınması açısından önem taşımaktadır. Tarihi alan ve bulunduğu bağlam bu tavsiye kararınca ilk kez bir bütün olarak kabul edilmiştir. Tavsiye kararı tarihi alanlarda koruma faaliyetlerinin tekil yapı tescillerinden fazlası olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu tavsiye kararının tarihi alanları bağlamı ile tanımlamasının ardından gelişen kentsel koruma, bugün Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımı ile geniş kentsel bağlamı ve ilişkisellikleri mesele edinmektedir (bkz. Başlık 3.1) .

Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı kentlerin yaşayan karakterlerini kentin kaçınılmaz gelişimi dahil bütün unsurları ile kabul ederken sürdürülebilir bir yaklaşım ile, kentteki çeşitliliği arttırarak kentlilere yaşanılabilir, canlı bir ortam sunmayı amaçlamaktadır

(UNESCO, 2011). Kentlerin gelişimi ve büyümesi dünya nüfusunun da artması ile birlikte kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak rantı dayalı bilinçsiz kentleşmenin kent üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Gelişen kent yapısı beraberinde birçok olanağı getirirse de kentleşmenin yönetilememesi, küreselleşmenin etkisinde inşa edilen standartlaşmış binalar kentsel yapı bütünlüğünde geri dönüşü olmayan hasarlar yaratmakta ve kentlerde karakter kaybına sebep olmaktadır (UNESCO, 2011). Tavsiye kararında ele alınan bu yapısal bozulmanın nedenlerinden biri de kentsel alanların tasarımlarında, özellikler miras alanlarında, parça-bütün ilişkisinin göz önünde bulundurulmamasından kaynaklanmaktadır. Miras alanlarında anıt niteliği bulunduran yapıların kültürel ve ekonomik katkıları bu yapıların korunması tartışmasız kabul görmektedir. Tekil yapıların bağlamlarından yalıtılarak korunması bütünlüğe hasar verdiğinden geniş kentsel bağlamın korunması gerekmektedir. Ancak kentin bütüncül korunması, kentleşme faktörü nedeniyle geçmişin ne kadarının korunacağına ve ne kadarından vazgeçileceğine karar vermek gibi zorluklar içermektedir (Abedini ve Ayvazian, 2022). Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı mimariyi tekil yapının ötesine taşıyarak kentsel koruma ve kentsel planlamayı birbiri ile entegre kavramlar olarak nitelendirmektedir. Miras ve ortamını ICOMOS Xi'an Deklarasyonu'nda tanımlandığı şekli ile kabul etmektedir. Tavsiye kararında, deklarasyon uyarınca ortam şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Bir miras yapısının, sitesinin ya da bölgesinin ortamı, söz konusu yapının içerisinde bulunduğu, bir parçası olduğu, etrafında yer alan, belirgin niteliklerine ve önemine katkıda bulunan unsurların bütünü olarak tanımlanmaktadır” (ICOMOS, 2005)

Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı, kültür mirasının korunmasının ve kentsel planlamanın parça-bütün ilişkisi içerisinde yönetilmesini önermektedir. Kentsel gelişim kaçınılmazdır ancak mesele bu gelişimin ve değişimin tarihi kentsel peyzajdaki bütünlüğe olan etkisinin dikkate alınması ile gerçekleştirilmesidir. Tarihi kentsel peyzajın her bir bileşeni peyzaja katkıda bulunmaktadır. Tescil koşulu bulunmaksızın her bir bileşen öncelikle bir bütünün parçası olarak önem arz etmektedir. Söz konusu değişiklikte bu ilişkilerin gözetilmesi karakterin korunmasını ve yer duygusunun korunması ile insanlar için kaliteli, sürdürülebilir bir çevre oluşturulmasını sağlamaktadır. Tarihi kentsel peyzaj içerisinde bulunan bir yapı yalnızca kendini değil, kendinden büyük bir bütünü temsil

etmektedir. Bu yapıların parçacıl koruma anlayışı ile yıkılması, unsuru olduğu fiziksel bütünün, tarihi kentsel peyzajın mekânsal kurgusunun da bozulmasına sebep olmaktadır. Bilinçsizce gerçekleştirilen bu yıkım sonucunda bozulan mekânsal kurgu bir üst ölçeğe karakter kaybı olarak yansımaktadır. Karakteri kaybolmuş kentsel mekânların sonucu olarak kimliğini kaybeden kentler meydana gelmektedir. Kente dair kimlik duygusunun yitirilmesi *sosyal ve alansal bölünmüşlük* kentsel çevrenin kalitesinin bozulması ile sonuçlanmaktadır (UNESCO, 2011).

3.3. Uluslararası Yazında Endüstriyel Kentsel Peyzajlar

3.3.1. Endüstri mirası ve endüstri arkeolojisi

Kökleri 15. yüzyıla dayanan ve uzun tarihsel bir geçmişi olan modern koruma kavramı başlangıçta anıtsal ölçekte çalışmaları kapsarken, 19. yüzyılda anıtsal değerlerin yanında korumanın toplumsal önemine yapılan vurgunun neticesinde kavramsal bir çerçeve kazanmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında koruma teorisinin ilkeleri belirlenmiş, ikinci yarısından itibaren kültürel miras ve dünya mirasını merkez alan çalışmalar ile koruma kavramının ayrıntılandırılmış bunun neticesi olarak sınırlı eylem alanları genişletilmiş, çeşitlenmiştir (Kıraç, 2023)

Endüstri mirası, modern koruma kavramının derinliğinin artması ve kültür mirası anlayışının gösterdiği gelişimin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu kavram yalnızca kültür mirası üzerinden tanımlanamayacak kadar önemli bir devrimin sonucudur. Sanayi Devrimi, yalnızca insanlığın değil dünyanın, dünyadaki diğer canlıların hayatına etki etmiş hala etmekte olan bir olgunun başlangıcıdır. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren insanların nesneye biçim vererek nesneyi ve onunla birlikte toplumu ve uygarlıkları dönüştürmesinin arkeolojik kanıtlarla tanımlanması ve kanıtların korunmasının, araştırılmasının ehemmiyeti evrensel olarak kabul edilmektedir (TICCIH, 2003). Bu kapsamda ele alındığında Sanayi Devrimi'ne dair arkeolojik kalıntılarının korunması ve geleceğe aktarılmasının önemi anlaşılmaktadır.

Sanayi devrimi, 18. yüzyılda meydana gelmesi ile birlikte tüm dünyada teknolojik, sosyoekonomik, kültürel ve siyasal olmak üzere birçok alanda radikal değişimi beraberinde getirmiştir. 18. yüzyılın ortalarından itibaren hızla değişen kültür, toplumu da dönüştürmüş ve bunun neticesinden sanayi toplumu ortaya çıkmıştır. Kentler göç aldıkça yeni yapılaşmalar meydana gelmiş, toplumun yaşam alanı sanayi kentleri olmuştur (Kıraç, 2023). Bu kentleri simgeleyen örnekler Şekil 3.1’de yer almaktadır

Şekil 3.7. a) Bergama Tekstil Fabrikası 1950’lerin sonu b) Bergama Tekstil Fabrikası 1960’lar. (Tahir Enkavi arşivi: Baki ve Köksal’dan (2022))

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında gelişen teknoloji ve üretim teknikleri ile üretim tesislerinde farklı alan ihtiyaçları meydana gelmiş, mevcut endüstri yapılarının yeni gelişmelere uyum sağlayacak esneklikte olmaması ve ihtiyaca yanıt verememesi bu yapıların terk edilmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı sonrası seri üretim sisteminin yerini küçük ölçekli, esnek üretim sisteminin alması ile sanayisizleşme süreci başlamış ve bu süreç 1970’lerden itibaren hız kazanmıştır (Kıraç, 2023). Küçük ölçekli esnek üretimde ihtiyaç duyulan işçi sayısının seri üretimde ihtiyaç duyulana kıyasla daha az olması tesislerin kentsel alanda bulunması konusundaki sınırlamaları ortadan kaldırmış, böylece üretim kent dışında yapılabilir hale gelmiştir (Ersoy, 2001). Bu yıllarda kent içerisinde işlevsiz kalan endüstri kültürüne ait kalıntıların korunmasına yönelik bilinç oluşmaya başlamıştır. Endüstri mirasının bir sivil toplum hareketi sonucunda amatör koruma girişimleri ile başlayan yolculuğu başlangıçta “endüstri arkeolojisi” terimi ile alanyazında yerini almıştır (Kıraç, 2023).

Günümüzde endüstri mirası ile ilgili çalışma yapan uluslararası örgütler şu şekilde sıralanmaktadır: Avrupa Konseyi, Uluslararası Endüstri Mirasının Korunması Komitesi

(TICCIH), Avrupa Endüstri Mirası Rotası (ERIH), Avrupa Endüstriyel ve Teknik Miras Dernekleri Federasyonu(E-FAITH), Avrupa Kültürel Miras Kuruluşları Federasyonu (Europa Nostra), Uluslararası Modern Hareketin Yapılarının Sit Alanlarının ve Çevrelerinin Belgelenmesi ve Korunması Komitesi (DOCOMOMO).

TICCIH (Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi), Nizhny Tagil Tüzüğü'nde (2003) endüstri mirasını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Endüstri mirası, sanayi kültürünün tarihi, teknolojik, sosyal, mimari ya da bilimsel değeri olan kalıntılarından oluşmaktadır. Bu kalıntılar bina ve makineleri, atölyeleri, imalathane ve fabrikaları, maden ocakları ile işleme ve arıtma alanlarını, ambar ve depoları, enerjinin üretildiği, iletildiği ve kullanıldığı yerleri, ulaşım ve ilgili altyapıyı ve endüstri ile alakalı olan barınma, ibadet ve eğitim gibi sosyal etkinlikler için kullanılan mekânları içermektedir.”

Kültürel bağlamda ele alındığında endüstri mirası yalnızca somut varlıkların ötesinde sanayi kentlerini yaşam alanı edinmiş endüstri toplumunun günlük yaşantısını, tutkusunu, çalışmasını, kısaca endüstri uygarlığının kimliğini yansıtmaktadır. Bu konuda farkındalığın gelişmesi ve modern koruma anlayışında meydana gelen gelişmelerin de katkısı ile Nizhny Tagil Tüzüğü'nde bulunan “endüstri mirası” tanımı 2011 yılında TICCIH ve ICOMOS tarafından Dublin Prensipleri; Endüstri Mirası Alanlarının, Yapılarının ve Peyzajlarının Korunmasına yönelik Ortak İlkeler'de şu şekilde güncellenmiştir (ICOMOS, TICCIH,2011):

1. “Endüstri mirası sitler, yapılar, kompleksler, alanlar ve peyzajlar yanında, onlarla ilgili makineler, eski veya devam eden sanayi süreçleri, hammaddelerin çıkarılması, ürüne dönüştürülmesi ve ilgili enerji ve taşıma altyapıları hakkında veri sağlayan nesneler veya belgelerden oluşmaktadır. Eski veya yeni, sanayi süreçleri üretmek ve ürünleri daha geniş pazarlara dağıtmak için hammadde sağlayan doğal kaynaklara, enerji ve taşıma ağlarına bağlı olduklarından, endüstri mirası kültürel ve doğal çevre arasındaki derin bağı yansıtır. Hem taşınır ve taşınmaz varlıkları kapsar, hem de teknik bilgiler, işin ve çalışanların organizasyonu, toplulukların yaşamını

biçimlendiren ve toplumlara, genelde dünyaya büyük düzen değişikliklerine yol açan karmaşık sosyal ve kültürel mirasla ilişkili soyut boyutları bulunmaktadır.

2. Endüstri mirası alanları amaçları, tanımları ve zaman içindeki evrimleri bakımından çok çeşitlidirler. Çoğu bölgesel veya tarihi koşulların, süreçlerin, teknolojilerin temsilcileridir; bazıları ise küresel etkinin seçkin örneklerini oluştururlar. Kimi de değişik teknolojiler ve tarihlere ait, bileşenleri birbirine bağlı sistemler veya komplekslerdir. Endüstri mirasının anlamı ve değeri yapı veya sitlerin maddi dokularına, bileşenlerine, makinelerine ve endüstriyel peyzaj olarak tanımlanan konumlarına, yazılı belgelere bağlıdır; ayrıca insanların anılarında, yerel sanat ve adetlerde, somut olmayan kayıtlarda ifade bulur.”

Endüstri arkeolojisi, Nizhny Tagil Tüzüğü’nde şu şekilde tanımlanmaktadır: “Endüstriyel işlemler için ya da tarafından oluşturulmuş maddi ve maddi olmayan kanıt niteliğindeki tüm belgeleri, yapıtları, stratigrafi ve yapıları, yerleşimleri, doğal ve kentsel peyzajı inceleyen disiplinler arası çalışma yöntemidir” (The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage, 2003)

3.3.2. Endüstriyel kentsel peyzajlar

Endüstriyel peyzajlar endüstriyel miras kapsamında yer almaktadır. Endüstriyel peyzajlar endüstriyel kuruluşların ve onlara ait bileşenlerin alanlarla etkileşimi ile ifade edilmektedir (Osborne, 1976). Endüstriyel peyzajlar Borsi (1975: Loures’den (2008)) tarafından “endüstriyel faaliyetleri geliştirmek amacıyla doğal veya tarımsal peyzajda düşünceli ve sistematik bir faaliyeti sonucu ortaya çıkan peyzaj” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, endüstri mirasını korumada anıtsal ölçekte kalan anlayışın ötesine geçilmesi ve bütüncül bir bakış, planlama yapılması gerektiği konusunda yol gösterici olmaktadır (Loures, 2008).

Endüstriyel peyzajlar endüstri kültürünün peyzaja şekil vermesi ile oluşmaktadır. İnsan eylemleri ile şekillendirilmiş bir “kültürel peyzajı” ifade etmekte ve bu kapsamda korunmaktadır (Stuart, 2012). UNESCO kültürel peyzajları “insan ve doğanın bütünleşik

eserleri” olarak tanımlamaktadır. İnsan ve doğanın ortak eseri olan kültürel peyzajlar fiziksel çevrenin sunduğu kısıtlamalar ve fırsatlar ile beraber birbiri ardından gelen sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerin insan toplumundaki yansımalarını ve gelişimini yansıtmaktadır (Dünya Miras Komitesi,2023). Endüstriyel peyzajları anlamak için kültürel peyzaj kavramını anlamak, bu kavrama ilişkin sınıflandırmaların perspektifinden endüstriyel peyzajları değerlendirmek peyzajın bütüncül algılanmasına ve korunmasına katkıda bulunmaktadır.

Dünya Mirası Komitesi tarafından hazırlanan Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Operasyonel Kılavuz’da, kültürel peyzajları üç ana kategoride sınıflandırmaktadır (Dünya Miras Komitesi,2023):

- i. “İnsanlar tarafından kasıtlı olarak tasarlanmış ve açıkça tanımlanmış peyzajlar; bu kapsamda ele alınan peyzajların birçoğu dini, anıtsal binalar ve bina grupları ile ilintili olarak estetik kaygı ile oluşturulmuş peyzajlardır.”
- ii. “İkinci tip peyzajlar organik olarak gelişen, evrimleşmiş peyzajlardır. Başlangıçta sosyal, ekonomik, idari ve/veya dini gerekliliklerin bir sonucu olarak meydana gelen bu peyzajlar, bulunduğu doğal çevre ile ilişki kurarak ve ona bir yanıt olarak bugünkü halini almıştır. Organik olarak gelişen peyzajlar kendi içerisinde 2 kategoride ele alınmaktadır:”
 - a. Kalıntı (veya fosil) peyzajlar, aniden veya belirli bir sürede sona ermiş evrimsel bir süreç içerisinde oluşmuş peyzajlardır. Bu peyzajların en belirleyici özellikleri görülebilir maddi bir formda olmalarıdır.
 - b. “Devam eden peyzajlar; geleneksellik ile ilişkisi olan ve bununla birlikte çağdaş toplum içerisindeki sosyal rolünü de koruyan, evrimsel sürecini devam ettirmekte olan peyzajlardır. Bu peyzajlar zaman içerisinde geçirdiği evrime yönelik maddi kanıtlar da sergilemektedir.”
- iii. “Son tip ise ilişkisel peyzajdır. Bu tür manzaraların Dünya Mirası Listesi’ne önemsiz veya hatta var olmayan maddi kültürel kanıtlardan ziyade; doğal unsurun güçlü olması, dini, sanatsal veya kültürel çağrışımları gibi özellikleri barındırması nedeni ile eklenmektedir.”

Endüstriyel peyzajların tanımlanması ve analiz edilmesi, endüstriyi ve onun çevremizi nasıl şekillendirdiğini anlamak, endüstriden kaynağını alan mirasın değerlerini saptamak için önemli bir araçtır (Stuart, 2012). Dünya Miras Komitesi'nin Uygulama Rehberi'nde açıkladığı kültürel peyzaj kategorileri endüstriyel peyzajları sınıflandırmak için de yol gösterici olmaktadır. Stuart (2012), endüstriyel peyzajların sınıflandırılmasına dair çalışmasında Dünya Miras Komitesi tarafından belirlenmiş kategorilerin kapsadığı farklı endüstri peyzajlarını örneklendirmektedir:

- Sanayi ve onunla ilgili konut, ticari yapı gibi oluşumları içeren Lowell (Massachusetts, ABD) veya Saltaire (İngiltere), insanlar tarafından kasıtlı tasarlanmış peyzaj alanları insanlar tarafından kasıtlı olarak tasarlanmış peyzajlar kategorisinde yer almaktadır ancak tasarlanmış sanayi alanlarının bu kategoride değerlendirilmesi konusu açıklığa kavuşmamıştır.
- İkinci kategori olan maddi kanıtlar içeren evrimleşmiş peyzajlar için gösterilen örnekler tek bir mülk veya birçok mülkten meydana gelen alanları kapsayabilir. Bu kategori kendi içerisinde iki tane alt kategori barındırmaktadır. Endüstri Devrimi'nin başladığı yer olarak kabul edilen Ironbridge Gorge endüstriyel kalıntı kapsamında ele alınmaktadır. Ruhrgebiet peyzajı ise devam eden peyzajlar için örnek oluşturmaktadır.
- Stuart (2012) çalışmasında son kategori olan çağrışımsal kültürel peyzajlara örnek olarak 1850'lerin başında büyük bir altına hücumun gerçekleştiği Alexander Dağı'nı işaret etmektedir. Maddi bir kalıntı olmaksızın altın yataklarından görünümü ve temsil ettiği tarihi çağrışım açısından önem arz etmektedir.

Endüstriyel kentsel peyzajlar; devam eden kültürel peyzaj yapısı göstermektedir. Kentsel peyzaj içerisinde bulunan ve ortak hafıza ile etkileşimi devam etmekte olan bu alanlar, sanayi devriminin ve onun ardından gelen sanayisizleşmenin bir sonucu olarak oluşmuştur. Sanayi Devrimi sonrasında gerçekleşen endüstriyel altyapı gelişimi, sanayi kentlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Kentler; kıyı şeritleri, taş ocakları, orman vb. doğal kaynakların yanı sıra kanallar, yollar, demiryolları gibi sanayi alanlarını ulaşılabilir kılan bölgelerde konumlanmıştır (Lovell-Anderson, 2016). Bu formülasyon ile planlanmış kentlerin getirisi olarak kentsel alanlarda yoğunluk artmış, doğal ve kırsal çevrelerde kentleşme başlamıştır (Aguilar, 1990; Loures, 2006). Bu kentleşme sonucunda yeni işçilerin

talepleri doğrultusunda tipik 20. yüzyıl kent yerleşimi oluşmuştur. Bu kent dokusunun oluşmasında nüfusta görülen artıştan doğan ihtiyaçlar, yeni toplumlarda oluşan kamu hizmetleri ve altyapı çalışmaları belirleyici olmuştur. Ancak Endüstri Devrimi'nin ardından gelişen teknoloji ve değişen üretim teknikleri ile meydana gelen “sanayisizleşme” süreci sonucunda endüstri alanlarının kentin dışına taşınması geleneksel 20. yüzyıl sanayi kentlerinin kaderini doğrudan etkilemiştir (Loures, 2008). Bu gelişmeler, merkezde bulunan endüstriyel alanların terk edilmesi ve âtıl durumda kalması ile sonuçlanmış, geriye kentleşmenin ezici baskısı içerisinde varlığını sürdüren kentsel peyzajlar bırakmıştır (Lovell-Anderson, 2016).

İnsan faaliyetleri ile tasarlanmış, konut veya ticari birimler içerek etrafında kent dokusu oluşumunu tetiklemiş, kent içerisinde bulunan endüstri alanları endüstriyel kentler peyzajlar olarak tanımlanmaktadır (Stuart, 2012). Endüstriyel kentsel peyzaj içerisinde bulunan ve onunla aynı sürece tanıklık etmiş her türlü yapı, nesne ve belge endüstriyel kentsel peyzajın bileşenidir. Kentlerle derin ilişkiler kuran bu endüstri alanları yalnızca endüstri tarihine değil, kente dair birbiri ardından gelen kültürel süreçlere de tanıklık etmiştir ve etmeye devam etmektedir. Kent ve doğal çevre ile çok katmanlı ilişkiler kurmakta kent dokusunun bütünlüğü, kentin ortak hafızası, bulunduğu kentin “endüstri kenti” kimliğinin unsuru ve yerin ruhunun tanımlayıcısı olmaktadır

3.3.2. Endüstri mirasına kentsel bağlamda bütüncül bakış

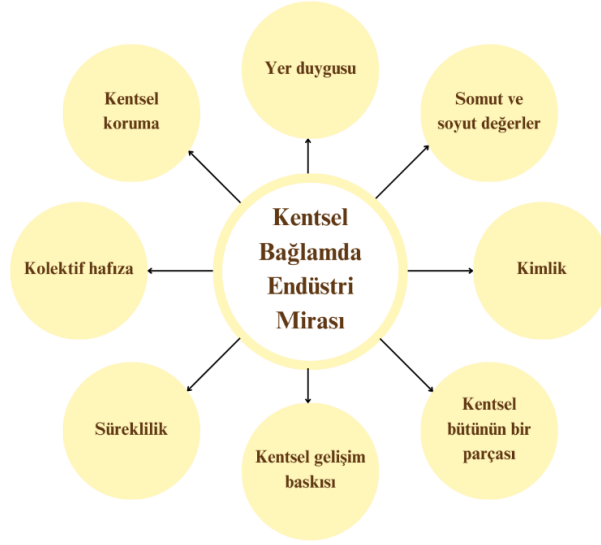
Kentsel alanda bulunan endüstriyel miras yalnızca endüstri toplumuna ve kültürüne yönelik bir kalıntı olmanın ötesinde, konumlandığı kentsel bağlamın kimlik öğelerinin taşıyıcısı olmaktadır. Kentsel bağlamda ele alındığında endüstriyel miras, kente ait endüstriyel süreçleri ile onun kent ve toplum üzerindeki hem somut hem de somut olmayan kanıtlarıyla ele alınmaktadır. Bu niteliği ile toplum için gelenek ve hafıza niteliği taşımaktadır (Kulenović,2008: Vukmirović ve Nikolić'den(2023)). Endüstriyel mirasın ilişki kurduğu kentsel bağlamın dinamik doğasının bir getirisi olarak, yansıttığı geleneksel ve kimliksel öğeler sadece endüstri toplumunun yaşam tarzını değil; üretim durduktan sonra da varlığı ile parçası olduğu topluma ait deneyimleri ve toplumun değerlerini de ifade etmektedir. Bu niteliği ile endüstriyel miras diğer kültür varlıkları ile aynı değeri

paylaşmaktadır. İnsanların yaşamlarına dair tarih ve kimlik duygusu sağlamaktadır (Cossons, 2012).

Endüstriyel mirasın tarih ve kimlik açısından kente katkısını anlayabilmek için onun kültürel niteliklerinin ve bağlama dair barındırdığı ilişkiselliklerin ortaya koyulması gerekmektedir. Yapı olarak kentle; sokaklar, binalar, kamusal alanlar gibi fiziki çevre aracılığı ile bağlantı kurarak bir anlam ve biçim yaratma alanı elde etmektedir. Bir yandan yapılı çevre ile somut değerlere hitap ederken diğer yandan bu etkileşime dahil olan toplum faktörü ile somut olmayan değerlerin de yaratımını gerçekleştirmektedir (Pratt, 2016).

Endüstri miras kentsel bağlama “*süreklilik*” duygusu ile de katkıda bulunmaktadır. Geçmişten bugüne gelen miras, geleceği yaratma ve kalıcı motivasyonunu kuvvetlendirmektedir. Geçmiş her ne kadar bir son ifadesi olsa da bu miras bugün ve geleceğin anlatılarında yer bularak kimliğin aktarıcısı olarak rol üstlenmektedir (Graham ve Howard, 2016).

Kentin bir parçası olarak endüstri mirası, fiziksel nitelikleri ile kentin mekânsal kimliğine de katkı sağlamaktadır. Malzeme, biçim, işlev ve estetik nitelikler kentin endüstri geçmişinin yansıması olmakta, bu unsurlar aracılığı ile bireyler ile etkileşime girerek onların deneyimleriyle ortak hafızada yer edinmektedir. Kentsel bağlamda bulunan endüstri mirası, yaşayan ve dinamik bir yapı içerisinde yer almanın getirisi olarak hem kentin hem toplumun gelişimine tanıklık etmektedir. Kent içerisinde çoğunlukla bir sembolden ibaret görülse de bu yapılar somut ve somut olmayan tüm bileşenleri ile bütünün bir parçasıdır. Bulunduğu bağlamın yapısı gereği bu endüstri mirası diğerlerine göre farklı parametreler barındırmaktadır (Şekil 3.8). Bu endüstri mirası aynı nedenden ötürü farklı tehditler ile karşılaşmakta ve korunması konusu farklı hassasiyetler gerekmektedir. Bu endüstri mirasını korumak kentsel koruma kapsamında ele alınmalı, bu kültür varlıklarının korunması kentin bütünlüğünü koruma meselesi olarak görülmelidir.

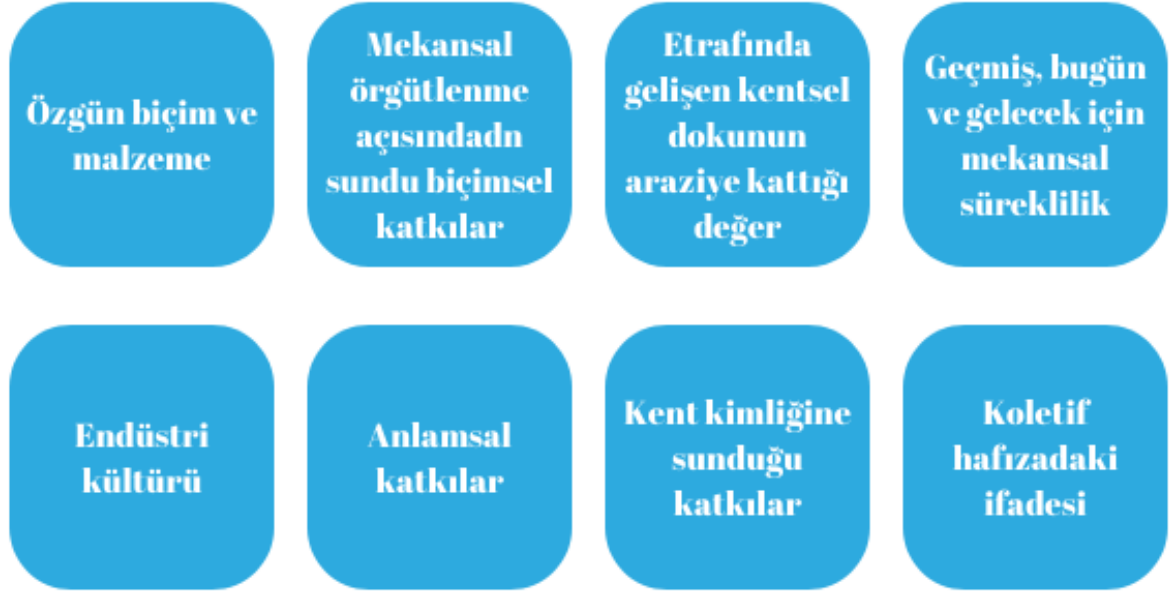
Şekil 3.8. Kentsel bağlamda yer alan endüstri mirasının içerdiği parametreler

3.4. Tarihi Kentsel Peyzaj ile Endüstriyel Kentsel Peyzaj İlişkisi

Günümüzde kent içinde âtil durumda bulunan ve kentleşme karşısında savunmasız kalan endüstriyel kentsel peyzaj ve bileşenleri, yaratma güdüsünün en güçlü temsillerinden biri olan sanayi devrimi ve sonrasında gelen endüstri kültürünün kanıtı olarak var olmaktadır. Endüstriyel peyzaj kentin kimliğinin karakter özelliklerinin kombinasyonunu ifade etmektedir. Endüstriyel kentsel peyzajlar kimlik, karakter, endüstri geleneği ile birlikte kentsel alanlara ve onların zaman içindeki dönüşümlerine dair değerler barındırmaktadır (Mieg ve Oevermann, 2014).

Endüstriyel kentsel peyzajlar yalnızca manevi olarak değil gerek malzeme gerek biçim gerek barındırdığı farklı tarihi katmanlar ile kentin mekânsal kurgusuna da katkıda bulunmaktadır. Karakter katmanlarından biri olan bu kentsel alanlar biçimsel olarak kendine özgü fiziksel nitelikleri ile bir atmosfer yaratmaktadır. Yapı, doku, parsel, sokak gibi yapıyı çevreye ait öğelerin anlam ve biçim yaratma gücü bulunmaktadır. Bir mekânsal örgütlenmenin korunmasının bütünsel bir konu olarak ele alınmaması toplumu ve ona ait kimliğin hasar alması ile sonuçlanabilmektedir (Sadowski, 2017). Endüstriyel peyzajlar güçlü formları ile çevresinde kentsel gelişimi başlatabilecek kadar etkili bir mimari kültürün eserleridir (Mieg ve Oevermann, 2014). Endüstriyel kentsel peyzajın kentin bütünü ile kurduğu ilişkilerin korunarak bütüncül bir yaklaşımla korunması, esasen kentin kimliğinin

de korunması için ehemmiyet gerektirmektedir. Endüstriyel kentsel peyzajın kent için karakter bölgesi olmasını sağlayan nitelikleri Şekil 3.9 'da yer almaktadır.

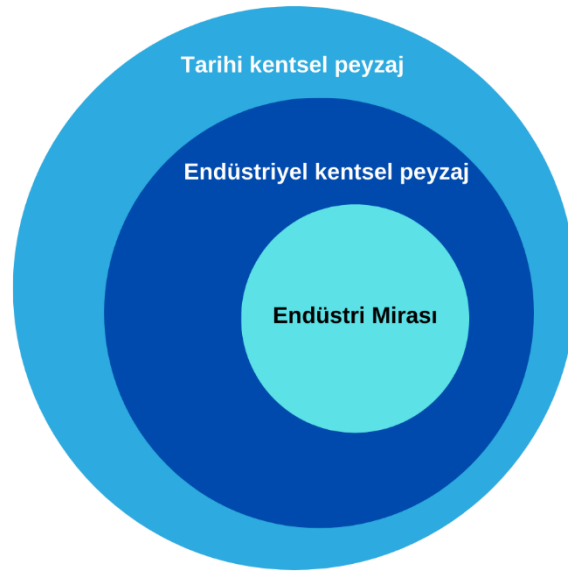

Şekil 3.9. Endüstriyel kentsel peyzajın kent için karakter bölgesi olmasını sağlayan nitelikleri

Kentlerin dışında bulunan endüstriyel peyzajlarda odak endüstri mirasını korumak iken kentlerde bulunan endüstriyel mirasın korunması hem kentin hem de mirasın korunması meselelerini kapsamaktadır. Bir karakter bölgesi ifade eden kentin içindeki endüstriyel peyzajların hasar alması, parçacıl koruma anlayışı ile alanın bütün olarak ele alınmaması öncelikle peyzajın hasar almasına ardından üst ölçeklerde kent kimliğinin ve kentlinin aidiyet duygusunun da yok olmasına sebep olmaktadır. Endüstriyel kentsel peyzajlar kentin kimliğinin korunarak geleceğe aktarılması için büyük potansiyel taşımaktadır.

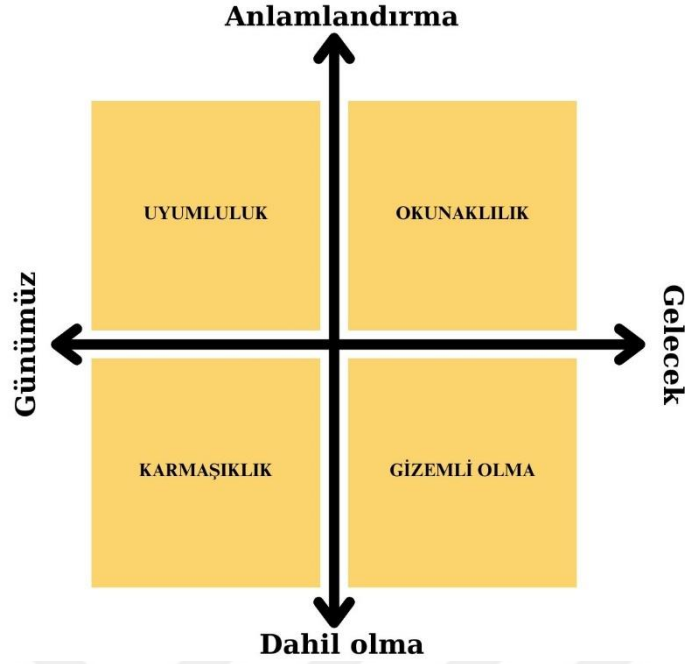
Geniş kentsel bağlamı korumayı amaç edinen Tarihi Kentsel Peyzaj endüstriyel kentsel peyzajları da mesele edinmektedir. Karakter alanı olan endüstriyel kentsel peyzaj hem tarihsel hem duysal ve anlamsal hem de biçimsel çeşitlilik açısından birçok katmanda tarihi kentsel peyzaja katkı sunmaktadır. Bütünleşik koruma kapsamında, kentin korunması gereken parçalardan biri olarak bütünle ilişki kurmaktadır. Çalışma kapsamında endüstriyel kentsel peyzajların sunduğu biçimsel katkılar üzerinden tarihi kentsel peyzajla kurduğu ilişkiye odaklanılmaktadır. Sanayi yapılarının güçlü ve kentsel dokuda farklılaşan, çeşitlilik katan formları diğer karakter bileşenleri ile birlikte bir karakter tanımlamaktadır. Peyzaj

içinde bulunan yapıların tekil ölçekte korunması tarihi kentsel peyzajdaki parça-bütün ilişkisinin hasar almasına neden olarak kente ait kimliğin yok olmasına neden olmaktadır Şekil 3.10’da Tarihi Kentsel Peyzaj-endüstriyel kentsel peyzaj ve endüstri mirasın ilişkisi şematize edilmektedir. Tarihi Kentsel Peyzaj ile her bir yapılar bütün için değerli olduğu hassasiyeti ile yaklaşılmalı; olası değişimler standartlaşmış, kimliksiz yapılardan kaçınılarak parça-bütün ilişkisi gözetilerek ve katılım ile gerçekleştirilmelidir.

Şekil 3.10. Endüstri mirası- endüstriyel kentsel peyzaj- tarihi kentsel peyzaj ilişkisi

Yapılan araştırmalar sonucunda endüstri-sonrası kentsel peyzaj alanlarının biçim, malzeme, her bileşeninde üretime özgün gelişen mekânsal örgütlenme ve yapı ölçeği açısından kent dokusunda farklılaştığı, bir karakter alanı özelliği taşıdığını göstermektedir. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı kentlerin yaşayan doğasını tanımakta ve kentsel gelişimin, çeşitliliklerin korunmasıyla gerçekleştirilmesini ve bu sayede sürdürülebilir kaliteli kentsel çevrenin oluşturulmasını amaçlamaktadır (UNESCO,2011). Kentsel tasarımda ulaşmaya çalışılan, tercih edilen çevre Carmona (2021) tarafından uyumluluk, okunaklılık, karmaşıklık ve gizem unsurlarının dengesinin kurulması ile oluşturulabilmektedir(Şekil 3.11). Endüstri-sonrası kentsel peyzajlar fiziksel karakter özellikleri ile istenilen bu dört ölçütü sağlamakta, kent dokusu için çeşitlilik ifade etmek ve dengeli, tercih edilebilir kentsel çevrenin oluşturulabilmesi için büyük potansiyel barındırmaktadır.

Şekil 3.11. Kentsel tasarımda tercih edilen mekânların 4 ölçütü (Carmona, 2021)

3.5. Koruma Gelişim Çatışması

Çalışma kapsamında koruma ve kentsel gelişim çatışması, tarihi kentsel peyzaj içerisinde yer alan onun bütünlüğüne katkıda bulunan, kentin tarihi süreçlerine tanıklık etmiş ancak “anıt” statüsü taşımayan yapılar üzerinden ele alınmaktadır. Bu bağlamda tarihi kentsel peyzajlarda yapılacak gelişim müdahaleleri “fiziksel bütünlük” üzerinden sorgulanmaktadır. Bir bütünün parçası olan ve kültürel miras olarak tescili olmadığı için herhangi bir korumaya tabi olmayan bu yapıların korunması; kentin mekânsal kurgusunun, karakterinin ve tarihi kentsel peyzajın korunması ile doğrudan ilişkilidir. Tarihi kentsel peyzajın içerisinde yer almakta olan yapılar ve arazileri, kentsel gelişim için potansiyel ifade etmektedir. Bu potansiyel peyzajın bileşeni olan bu yapıların akıbetini tartışmalı hale getirmektedir. Yapı korunmalı mıdır? Alanın potansiyeli farklı bir yapı ve işlev ile değerlendirilmeli midir? Eğer yıkım ile yeniden değerlendirilecek ise bu nasıl yapılmalıdır? Kentsel koruma yaklaşımları her ne kadar bütüncül korumaya doğru yönelse de bahsi geçen yapıların herhangi bir koruma statüsü bulunmaması yapıyı farklı görüşlerin merkezi haline getirmektedir.

Koruma ve gelişim arasındaki çatışma, paydaşlar üzerinden tarihi kentsel peyzajın bileşeni olan kültürel miras ile aynı bağlamı ve geçmişi paylaşan belki ortak hafızada aynı noktaya temas eden yapıların korunması konusunda meydana gelen farklı görüşlerden meydana gelmektedir. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı kültür mirasını bağlamı ve o bağlama ait bütün katmanları ile ele almaktadır. Yeni yaklaşım ile bütüncül korumaya tabi olan kültür mirası gelişimin anahtarı olarak kabul edilmekte, tavsiye kararı gelişen kentlerde bu politikanın uygulanmasına yönelik araçlar sunmaktadır. Bu araçlar aracılığı ile somut ve somut olmayan katmanları ile birlikte kentsel mirasın korunması bir yönetim modeline dayandırılarak, kentliye sürdürülebilir kaliteli bir kent yaşamı sunulmaktadır. Bu bağlamda yönetim süreci farklı katılımcıların aktif katılımı ve iş birliği ile yürütülmektedir (UNESCO, 2011). Geleneksel koruma anlayışının aksine katılımcı ve iş birliğine dayalı bütüncül yaklaşım kentsel alanları mekân olmanın ötesine taşıyarak onları “yer” haline getirmede ve ortak hafıza ile kentsel gelişme arasındaki ilişkilerin yüzeye çıkartılması ile koruma alanındaki problemleri çözmekte faydalı bir yöntemdir (Kim vd., 2023) ;ancak, bu yönetim modelinin uygulanabilirliği paydaşların farklı ihtiyaç ve taleplerinin yönetilmesine göre değişim göstermektedir.

Anıt statüsünde korunmayan, tarihi kentsel peyzajın bir bileşeni olarak varlığını sürdüren yapıların bu paydaşların farklı taleplerinden doğan çatışmalar yönetime dayalı bütüncül koruma anlayışı içinde bir çatışma meydana getirmektedir. Yapılan yazın taraması sonucunda tarihi kentsel peyzaj içinde miras statüsü taşımayan eski eserlerin değerlendirilmesi hakkında farklı yaklaşımlar saptanmıştır.

Yerel topluluk için bu yapıların kent belleğindeki yeri önem ifade etmektedir. Gerek yapının bölgeye katkısı gerek de toplumun büyük bir kısmının deneyimlerinde yer alması ile korunması ve topluma kazandırılması gereken miras değerleri olarak algılanmaktadır. Ancak bu yapılar çoğunlukla âtil durumda olup gelişmekte olan kent dokusundan yalıtılmış durumda görülmektedir. Bu bakış açısı alanın değerlendirilmesi konusunda yerel topluluk için bir motivasyon oluşturmaktadır (Heritage Urbanism, 2019). Bu yapılar bazı durumlar gözden çıkarılabilir ve topluluğun bir kısmında yenilemenin alan için ve kent için daha faydalı olduğunu düşünme eğilimi bulunmaktadır (Larkham ve Adams, 2016). Wang ve Aoki (2019) yaptıkları araştırmada ihtiyaç duymaları dahilinde çıkarları için manevi

değerleri ikinci plana atabileceklerini, bu doğrultuda yıkımı destekleyebileceklerini ortaya koymaktadır.

Kültür mirasının ve ortamlarının yönetiminde en güçlü paydaş yerel ve merkezi yönetimlerdir. Tarihi kentsel peyzajın bütünlüğünün korunması ve kültür mirasının kalkınmanın itici gücü olması nedeni ile söz konusu yapıların kente kazandırılmasının mutlaka turistik, ekonomik ve sosyal getirileri olacaktır (Aas vd., 2005). Bu yapıları korumak için en büyük motivasyon peyzaj bütünlüğünün korunması ile turizm potansiyelinin açığa çıkarılması iken paydaş katılımına dayalı koruma sürecinin maliyetleri, miras yönetiminin gelir tüketen bir hizmet olarak görülmesi yerel ve merkezi yönetimleri arazi kullanımı için farklı senaryoların değerlendirilmesine yönlendirmektedir (Wang ve Aoki, 2019). Yeniden işlevlendirme ve yapıyı kente kazandırma örnekleri her zaman başarılı sonuç vermediğinden bu projelere yatırım yapma düşüncesi de yerel ve merkezi yönetimleri alandan rant sağlamaya yönlendirmektedir.

Söz konusu yapıların mülk sahipleri de araştırmalar sonucunda paydaş olarak belirlenmiştir. Mülk sahipleri yerel topluluk ile aynı benlik duygusunu paylaşan, söz konusu yapıyı hem toplumsal hem kişisel deneyimleri ile anlamlandıran bir taraf olurken; aynı zamanda eski ve pasif biçimde yer alan yapının yerini alacak yeni oluşumun kendisine getirilerini de değerlendirmektedir. Mülk sahiplerini toplumdan ayıran niteliği söz konusu yapı veya arazi konusunda verilecek kararın doğrudan onun yaşamına etki edecek olmasından kaynaklanmaktadır.

3.6. Türkiye Koruma Mevzuatında Tarihi Kentsel Peyzaj ve Endüstriyel Kentsel Peyzaj

Türkiye koruma mevzuatında endüstriyel kentsel peyzajın ifadesini ve mevcut koruma durumunu anlamak için öncelikle endüstri mirasına yönelik yaklaşımın, yaptırımların ve örgütlenmelerin anlaşılması gerekmektedir. Ülkemizde endüstri mirasının korunmasına ve tanınmasına yönelik ilk çalışmaların 1990 yılından itibaren başladığı görülmektedir. O yıllarda eski endüstri yapıları “miras” olarak tanımlanmasa da, bu yapıların korumaya değer yapılar olarak fark edilmesi açısından önemli gelişmeler meydana

gelmiştir.1980’lerin sonunda başlayan Haliç kıyılarının temizlenmesi ve rehabilitasyonu projeleri doğrultusunda Sötlüce Mezbahası’na kültür merkezi olarak yeni bir işlev kazandırılması endüstri mirasının tanınmasına yönelik çalışmaların başında gelmektedir (İncirlioğlu,1991: Saner’den (2012)). Sötlüce Mezbahası yapısı günümüzde Haliç Kongre Merkezi olarak varlığını sürdürmektedir(Şekil 3.12)

Şekil 3.12. Haliç Kongre Merkezi ve 1926-1929 yılları arasında Sötlüce Mezbahası (url 2)

Türkiye Cumhuriyeti’nin endüstri mirası alanında doğrudan çalışan TICCIH, ERIH gibi yapılanmalar ile bağlantısı bulunmamasına karşın kültür mirasının korunmasına yönelik gelişmeler doğrultusunda dolaylı olarak Türkiye endüstri arkeolojisine katkıda bulunan uluslararası kurumlar ile iş birliği bulunmaktadır; UNESCO, ICOMOS Türkiye, Avrupa Konseyi ve modern mimarlık ve kentsel mimarlık mirasının belgelenmesi ve korunmasını amaç edinen uluslararası bir organizasyon olan DOCOMOMO Türkiye endüstri mirasını korumaya ve tanıtmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşu olarak ise ÇEKÜL, 2000’li yıllardan bu yana endüstri mirasının tanınmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir.

Türkiye koruma mevzuatında, yasa veya yönetmeliklerinde “endüstri mirası” kategorisi yer almamaktadır. Diğer kültür varlıkları ile aynı yasa kapsamında; 2863 ile korunmaktadır. Ancak bu yasa ile belirlenen 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış olma konusundaki zaman kısıtlaması birçoğu 20. yüzyılda inşa edilmiş olan endüstri mirasının tespit ve tescilinde belirsizlikler meydana gelmektedir (KTVKK, m.6). Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları için kanunda belirlenen kriterler özel dikkat gerektiren endüstriyel anıtların korunmasına yönelik gerekli yasal altlığı korumada yetersiz kalmaktadır. Büyük bir kısmı tescilli olmasına rağmen Maltepe Havagazı Fabrikası çevresinde gelişen kentsel gelişim karşısında kaderine terk edilmiş, yıkılmasının önüne

geçilememiştir (Cihanger, 2012). Yıkım görüntüleri Şekil 3.13’de yer almaktadır. Aynı zamanda modern mimarlık eseri olan bu yapıların tescili için yasal altyapı 5846 sayılı ve 1951 tarihli Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu 4. Madde uyarınca değerlendirilmektedir (Omay Polat, 2023)

Şekil 3.13. Maltepe Havagazı Fabrikası yıkımından görüntüler (url 3)

Cumhuriyet tarihini yansıtmaması ile ilişkilendirilen modern mimarlık eseri kapsamında ele alınsa da genel yargı bu yapıların korunması için fiziksel olarak sıra dışı olması yönünde olduğundan sıra dışı olmayan ancak çok değerli endüstri kalıntıları günümüze ulaşamamıştır. Materyale dayalı bütüncül olmayan bir koruma anlayışı ile yaklaşıldığında “sıradan” olarak nitelendirilen ve gözden çıkarılan birçok yapı kent dokusuna yaptığı fiziksel katkıların yanında somut olmayan değerleri de barındırmaktadır. Bu yapılar bulunduğu bağlama ve bu bağlamı paylaştığı topluma dair anı, simge, kimlik özelliklerini taşıyan, varlığı ile süreklilik sağlayan unsurlar olarak ortak hafızada yer edinmektedir (Altan, 2023).

Tarihi kentsel peyzaj bir miras kategorisi değil; kentsel mirası, somut ve soyut bileşenleri ile birlikte kentin yaşam kalitesinin artırılmasında kaynak olarak ele alan ve değişimi kentlerin doğası olarak kabul ederek bu gerçek ile birlikte sürdürülebilir kent ve kültür mirası yönetimine yönelik bir araç sunan bir yaklaşımdır (Taylor, 2018). Bu bağlamda Türkiye koruma mevzuatındaki yerini anlamak ve karşılaştırma yapabilmek için yasa, tüzük ve yönetmeliklere ek olarak Türkiye’de uygulanan alan yönetimi ve yönetim planlama yöntemlerini de göz önünde bulundurmanız gerekmektedir.

Ülkemizde kültür mirasının korunmasında temel esasları ortaya koyan sayılı 2863 kanun 1983 yılında yürürlüğe girmiştir. O zamandan bulunduğumuz zaman kadar yasada tamamlanması gereken eksikler, işleyişte meydana gelen aksaklıklar doğrultusunda farklı yasal değişiklikler ile iyileştirmeler yapılması amaçlanmış ancak bu değişikliklerde bulunan açıklar ve doğrudan koruma ile ilişkilendirilmese de kültür mirasını ve onları etkileyen yasal düzenlemeler neticesinde koruma anlayışına uymayan uygulamalar meydana gelmiş ve gelmeye devam etmektedir (Semiz, 2023).

2004 yılında 5366 “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” ile “yenileme alanı” kavramı aracılığıyla sit alanlarının gelişime uygun restorasyon, yeniden inşa gibi yöntemlerle turizm, ticaret alanlarının oluşturulması sureti ile kültür varlıklarının korunmasını amaçlamaktadır (5366 SK, m.1). Yasa gereğince sit alanına yönelik yenileme projeleri ancak son aşamada Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu değerlendirilmesine hatta onayına sunulmaktadır. Bu aşamaya kadar süreç yerel ve merkezi yönetimlerce yürütülmektedir. Bu da bütüncül koruma anlayışından uzak, koruma ve yenileme arasındaki sınırın korumadığı uygulamaların yapılmasına sebep olmaktadır. Paydaşların belirlenmesi ve katılımından uzak şekilde yönetilen bu süreç Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımından uzakta olduğumuzu göstermektedir.

2011 yılında 648 sayılı kanun hükmünde kararname ile yapılan değişiklikler de bütüncül korumanın yasal çerçevedeki ifadesini saptamamızda yol gösterici olmaktadır. Bu KHK ile 2863 sayılı kanundaki bazı kısımlarda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler bütüncül ve katılım esas alan koruma anlayışına bizi yakınlaştırmamış, biraz daha ondan uzaklaştırmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bu kanun hükmünde kararname ile, taşınmaz tabiat varlıkları ve doğal sitlerin korunmasında yetkilendirilmiştir. Bu karar yetki karmaşası meydana getirmektedir. Buna ek olarak doğal ve kültürel mirasın birbirlerinden ayrı ele alınması bütüncül koruma anlayışı ile uyuşmamaktadır (Semiz, 2023). Doğal miras da kültür mirası kadar uzmanlık bilgisine ve korumasına ihtiyaç duyan kültür varlıklarıdır. Bu değişiklik doğal sit alanlarında yanlış müdahalelerin meydana gelmesine yol açmaktadır.

Tabiat varlıklarının korunması yalnızca çevre düzeni ve temizlikle sınırlandırılmaz, koruma uzmanlığı gerektiren bir meseledir.

Semiz (2023) çalışmasında 648 sayılı kanun hükmünde karar ile yapılan değişikliklerin katılımcılık ilkesine verdiği hasar şu şekilde sıralanmaktadır:

- “Kurum ve kuruluşların kendine ait meseleleri doğrudan Koruma Yüksek Kurulu ile görüşmesi koruma bölge kurullarını etkisiz kılmaktadır”
- “Koruma bölge kurullarına verilen onama yetkisi, 5366 ile yetkilendirilen ve aktif olarak koruma eylemlerinde yer alan yerel yönetimlerin yetkisiz kalmasına neden olmaktadır.”
- “Kararname ile koruma kurulu üyelerinin seçimindeki usul değişikliği doğrultusunda üniversiteden ilgili uzmanların yer alması esası kaldırılmıştır.”
- “Meslek odalarının katılımı da aynı usul değişikliğine bağlı olarak, koruma bölge kurulu müdürlüğünün davetine bağlı hale getirilmiştir.” (Semiz, 2023)

Değinilen noktalar incelendiğinde, koruma süreçlerine yapılan bilimsel katkıda eksiklik yaşanabileceği görülmektedir. Paydaş katılımında geliştirilmesi gereken bir durumda iken bu kararname ile geriye gidildiği görülmektedir. İdareler ve kurumlar arası iletişimin gördüğü hasar koruma sürecinin bilimselliğini ve etkinliğini tehlikeye atmaktadır.

Kurumların yetkileri arasındaki karmaşa ilgililerin sorumluluklarını aksatmasına, alan yönetimi ve yönetim planı yaklaşımı sürecinin yürütülmesine engel olmaktadır. Mevcut düzenlemenin sonuçlarından biri olarak da uzmanların bilgisine başvurulması gerekli görülmemektedir (Gülersoy Zeren, 2023).

Kentsel korumanın günümüzde geldiği noktada; tarihi kentsel peyzaj, kültürel peyzaj, somut ve somut olmayan miras, ortak hafıza, kamusal mekân, kent dokusunun bütünlüğü ve katmanlar gibi uluslararası belgelerde ve uygulamalarda yer alan çeşitli kavramlar aracılığıyla korumanın sınırlarını genişleterek kültür mirasını kurduğu tüm ilişkilerle ele alınmaktadır. Kenti, kültürel mirası, fiziksel dokuyu ve mekânın ruhunu

bütüncül ele almak günümüzde görülen hızlı kentleşmenin olumsuz etkilerine karşın tarihi katmanları korumanın en etkili yoludur. Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı küreselleşmenin ve hızlı kentleşmenin olumsuz özelliklerinin giderilmesi için bütüncül ve katılıma dayalı bir koruma önermektedir. Bütüncül olmayan ve yalnızca anıtsal, fiziksel niteliklere odaklı izlenen koruma uygulamalarının sonucu olarak korunmaya değer bulunmayan tekil endüstri mirasının yıkılmasına, bu yıkım ile tarihi kentsel peyzajın bütünlüğünü kaybederek kentlerin sıradanlaşmasına neden olmaktadır (Omay Polat, 2023).

Yazın taraması sonucunda Türkiye mevzuatında “endüstri mirası”, “endüstriyel peyzaj” ve “endüstriyel kentsel peyzaj” kavramlarını tanımlayan ve bu varlıkların korunması için gerekçe gösterilebilecek yasal bir altyapı bulunmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Endüstri mirası toplum ve kent ile derin bağlar kurmaktadır, bu yapıların ve alanların korunması aynı zamanda kentin korunması için önemli bir meseledir. Endüstriyel kentsel peyzajlar kentsel alanda, yoğunlukla gelişim merkezlerinde yer almaktadır. 5366 Sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması” Hakkında Kanun bu endüstriyel alanları savunmasız bırakmaktadır. “Yenileme alanı” adı altında kentin ve endüstri kültürünün parçası olan endüstriyel kentsel peyzajlar neoliberal kentleşme politikasının kurbanı olmaktadır. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı kapsamında yapılan değerlendirmede; Türkiye’de parçacıl ve materyal odaklı bir koruma anlayışı olduğu tespit edilmiştir. Miras alanlarının yönetimi ise yönetim anlayışından uzak, katılımcılar arasındaki zayıf diyaloglara ve paydaşlar arasındaki güç eşitsizliklerine dayalı şekilde yürütülmektedir.

3.7. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde, "Endüstriyel kentsel peyzajlarla tarihi kentsel peyzaj arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?", "Endüstri-sonrası kentsel peyzajların korunmasında bütüncül bakışın önemi nedir?" ve "Ulusal koruma mevzuatı bütüncül korumaya altlık sağlayabilmekte midir?" sorularına yanıt aranmış ve teze kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu kapsamda bölümde; endüstriyel kentsel peyzaj- tarihi kentsel peyzaj ilişkisine tezin amacı ve belirlenmiş sınırlılıklar doğrultusunda teorik çerçeve oluşturulması ve ulusal koruma

mevzuatında tarihi kentsel peyzaj, bütüncül koruma, endüstri mirası, endüstriyel kentsel peyzaj kavramlarının yerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı Öncesi Kentsel Korumanın Evrimi

Bu başlık altında miras kavramlarının gelişimi üzerinden “anıt” kavramından tarihi kentsel peyzaja kadar olan süreçte kentsel korumanın gelişimine odaklanılmıştır. Kültür varlıklarının korunması başlangıçta anıt ölçeğinde yapılan koruma çalışmaları ile başlamıştır, zamanlara anıt ve çevresine odaklanılan koruma kapsamı “tarihi alan” ile genişlemiştir. Kentsel korumaya dair çalışmaların artmasına paralel olarak kültür varlıklarının yalnızca somut değil somut olmayan birçok nitelik barındırdığına yönelik farkındalık artmıştır ve kültürel peyzaj kavramı ortaya çıkmıştır. Kültürel peyzaj, özgünlüğün somut olmayan niteliklerinin keşfedilmesi korumada yeni bir bakış açısı geliştirilmesini sağlamıştır. Kentsel korumanın kıymetli gelişiminde yeni yüzyılın getirdiği ihtiyaçlar ve korumada değişen yaklaşım sonucunda geline nokta Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı bulunmaktadır.

Kentsel Korumada Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı ve Kavramı

Tarihi Kentsel Peyzaj; kenti somut ve somut olmayan bileşenleri ile ele alan, 21. yüzyıl kentlerinin gelişmesinin doğal bir süreç olduğunu kabul eden ancak bu gelişmenin sürdürülebilir olması için kültür mirasının bütüncül korunmasının anahtar olduğuna dikkat çeken ve buna yönelik araçlar öneren bir yaklaşımdır. Bu başlık altında kentsel korumada yeni bir kavrayışı ifade eden tarihi kentsel peyzaj yaklaşımına, bir tarihi kentsel peyzajın ifadesine, onun bileşenlerine ve tezin amacı doğrultusunda belirlenmiş sınırlar içerisinde yaklaşımın “geniş kentsel bağlam”, “karakter”, “parça-bütün ilişkisi” kavramları ile kurduğu bağlantıya odaklanılmıştır. Bu başlık ile tarihi kentsel peyzajın geniş kentsel bağlamının bir ögesi olarak fiziksel karakterin yerinin saptanması, tavsiye kararının parça-bütün ilişkisine yaklaşımının tespit edilmesi ve neticesinde tarihi kentsel peyzaja mensup her bir parçanın bütünün karakterine olan etkisinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Uluslararası Yazında Endüstriyel Kentsel Peyzajlar

Uluslararası yazında endüstriyel kentsel peyzajların yeri bu başlık altında endüstri mirası kavramı, endüstri arkeolojisi tarihi gelişimi ile kentsel bağlamda endüstri mirasına bütüncül bakış ile sorgulanmıştır. Endüstri-sonrası kentsel peyzajlar, Endüstri Devrimi ile birlikte kurulup çevrelerinde kentsel gelişimi tetikleyen ve sanayi kültürünü meydana getiren sanayi alanlarının gelişen teknoloji ile gelen “sanayisizleşme” neticesinde atıl durumda kalmasıyla oluşmaktadır. Bu alanlar endüstri mirası niteliğinde olup kentsel alanda yer almalarıyla farklı özellikler barındırmaktadır. Kentsel alanda bulunan endüstriyel miras endüstri toplumuna dair kültür ögesi olmanın ötesinde bulundukları bağlama ait kimlik öğeleri barındırmaktadır. Üretimin olduğu dönemde bireylerin deneyimlerinin bir parçası olmakta, sonrasında ise varlığı ile sürekliliği sağlayarak yer duygusu oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Soyut ve somut nitelikleri ile kentin katmanlarından bir parçası olan endüstri mirası, başlangıçta tetikledikleri kentsel gelişim neticesinde günümüzde kent merkezlerinde âtıl durumda yer almaktadır. Kent merkezinde olmaları nedeni ile kentsel gelişimden doğrudan etkilenen endüstri-sonrası kentsel peyzajlar bulundukları miras kategorisinin zorluklarına ek olarak rant ile mücadele etmektedir.

Tarihi Kentsel Peyzaj ile Endüstriyel Kentsel Peyzaj İlişkisi

Bu başlık ile Tarihi Kentsel Peyzaj ve endüstriyel kentsel peyzajlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Endüstriyel kentsel peyzajlar barındırdıkları yapısal ve biçimsel özellikleri ile kentler için bir “karakter” katmanını ifade etmektedir. Bu endüstriyel alanlar dönemlerine ve üretim süreçlerine özgü biçim, malzeme gibi unsurlarla, kente sundukları anlamsal katkılarla ve geçmiş-gelecek arasında sağladığı mekânsal süreklilik ile karakter unsuru oluşturmaktadır. Bütüncül bir yaklaşım olan tarihi kentsel peyzaj geniş kentsel bağlam yaklaşımıyla kenti somut ve somut olmayan tüm katmanları ile kapsamakta, bu çerçevede endüstri-sonrası kentsel peyzajları da konu edinmektedir. Bu bölümde tarihi kentsel peyzaj ve endüstriyel kentsel peyzaj ilişkisine dair çerçeve, geniş kentsel bağlamın bileşeni olarak fiziksel karakter kavramı üzerinden çizilmiştir. Bu sınırlar içinde endüstriyel kentsel peyzajlar bir karakter alanı olarak tarihi kentsel peyzajın bütüncül anlayışı ile parça-bütün ilişkisi gözetilerek korunması gereken katmanlarından biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Koruma Gelişim Çatışması

Bu bölümde kültür varlıklarının korunmasında söz sahibi olan farklı paydaşların farklı talepleri sonucunda ortaya çıkan çatışmaya dikkat çekilmiştir. Paydaşlar korunması tartışmaya kapalı miras alanları için koruma şekline dair farklı görüşlere sahiptir ancak çalışma kapsamında ele alınan çatışma, korunması tartışmalı alanlara yöneliktir. Gelişim alanı içerisinde kalmış, rant baskısı ile mücadele eden endüstri-sonrası kentsel peyzajların korunmasında da miras olarak kendilerine özgü nitelikleri gereği farklı talepler meydana gelmektedir. Her ne kadar peyzaj içinde tescili bulunan yapılar olsa da peyzajın bileşeni olan ancak herhangi bir koruma statüsü taşımayan yapılar da alan içinde bulunmaktadır. Bütüncül koruma anlayışına göre bu yapılar bütüne anlam katmaktadır. Ancak alanın taşıdığı potansiyeller ve yapıların herkes için korunması gereken değer olarak nitelendirilmemesi farklı talepleri doğurmaktadır. Tarihi kentsel peyzajın unsuru olan ancak tescil ile herhangi bir korumaya tabi tutulmayan bu varlıkların parça-bütün ilişkisi dikkate alınarak değerlendirilmesi ve alınacak kararın her ne olursa olsun peyzajın, dolayısıyla kentin karakterini gözeterek verilmesi gerekmektedir.

Türkiye Koruma Mevzuatında Tarihi Kentsel Peyzaj ve Endüstriyel Kentsel Peyzaj

Bu başlıkta, Türkiye koruma mevzuatında endüstri mirasının ve endüstriyel peyzajların korunmasına ilişkin spesifik kategorilerin, maddelerin olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmalar sonucunda endüstri mirasının uluslararası bildiri ve tüzükler aracılığı ile tanınmış olduğu ancak ulusal mevzuatta henüz endüstri mirası ve endüstriyel peyzaj kategorilerine ilişkin doğrudan bir tanımlama bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu kültür varlıklarına yönelik yasal altyapı bulunmaması olası yıkım senaryolarına karşın büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında bu başlıkta tarihi kentsel peyzaj ve bütüncül koruma açısından Türkiye koruma mevzuatının incelenmesi yer almaktadır. Mevzuatın incelenmesi sonucunda koruma anlayışının parça-bütün ilişkisinin gözetilmesinden uzak ve materyal odaklı olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak katılımın göz ardı edildiği paydaşlar arasında etkileşimin kopuk olduğu çıkarımı yapılmıştır.

Sonuç olarak, bu bölüm, tarihi kentsel peyzaj ve endüstri-sonrası peyzajlar arasındaki ilişkinin anlaşılmasını sağlamakta ve bu doğrultuda bir çerçeve oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular endüstri-sonrası kentsel peyzajların parça-bütün ilişkisi gözetilerek bütüncül anlayışla korunmasının önemini ortaya koymaktadır. Endüstriyel kentsel peyzajlar kent kimliğini oluşturan karakter alanlarından biridir ve peyzajın içerisinde yer alan her bir bileşen bir bütünün parçasıdır. Tarihi kentsel peyzaj kentleri korumaya bütüncül yaklaşmaktadır ve kenti geniş kentsel bağlamda incelemektedir. Endüstri-sonrası kentsel peyzajlar tarihi kentsel peyzajın bileşenidir ve endüstri-sonrası peyzajların her bir bileşeni bütünü temsil etmektedir. Bu birimlerin korunması tarihi kentsel peyzajın, kent kimliğinin korunmasına dair bir meseledir.

4. ALAN ÇALIŞMASI: ESKİŞEHİR TARİHİ KENTSEL PEYZAJI VE ESKİ FABRİKALAR BÖLGESİ ENDÜSTRİYEL KENTSEL PEYZAJI

Bu bölümde, kentler içinde atıl durumda bulunan endüstri-sonrası kentsel peyzajların bileşeni olan tekil yapıların yıkımının bölge karakterinde oluşturduğu hasarın kentin karakterindeki etkisinin tespit edilmesine yönelik alan araştırması yer almaktadır. Alan araştırması kapsamında Eskişehir Eski Fabrikalar endüstriyel kentsel peyzajı alan olarak seçilmiştir. Sanayi Eskişehir kentinin önemli bir katmanıdır ve Eski Fabrikalar Bölgesi Eskişehir için bu kimlik unsurunun yapı taşlarından biri olmuştur. Günümüzde bölgedeki endüstriyel peyzaj karakterinin hasar aldığı ve peyzajda koruma statüsü olmayan mevcut yapıların kentsel gelişim baskısına karşı yıkım tehdidi altında olduğu görülmektedir. Çalışma alanı bütüncül korumanın önemini ve parça-bütün ilişkileri gözetilmediğinde yitirilen karakterin araştırılması için örnek teşkil etmektedir.

Alan çalışmasında tezin amacı ve araştırma soruları doğrultusunda Eskişehir tarihi kentsel peyzajının ve Eski Fabrikalar Bölgesi endüstri-sonrası kentsel peyzajının ve mekânsal kurgusunun gelişimi araştırılmıştır. Eskişehir'in ve Eski Fabrikalar Bölgesinin tarihsel gelişimine yönelik arşiv çalışması yapılmış ve alanın 1956, 1984, 2007, 2023 yıllarındaki durumu üzerinden mekânsal kurgusu incelenmiştir. Yapıların bireysel bazda yıkılmasının çalışma alanının karakterine etkisi, yıllara ait dolu-boş analizleri üzerinden incelenmiştir.

Bölümde Eskişehir'in mekânsal gelişimine, Eskişehir tarihi kentsel peyzajının bir parçası olarak Eski Fabrikalar Bölgesi endüstriyel kentsel peyzajının gelişimine ve Eskişehir tarihi kentsel peyzajının bir parçası olarak Eski Fabrikalar Bölgesinin zaman içindeki değişimine yönelik arşiv araştırması; kent ölçeğinde ve yakın ölçekte Eskişehir tarihi kentsel peyzajı ile Eski Fabrikalar Bölgesinin ilişkisinin soyutlanarak gösterildiği haritalar ve dolu-boş analizleri yer almaktadır. Alan çalışmasının sonuçları ve yapılan analizlerde elde edilen veriler bulgular ve tartışma bölümünde tartışılacaktır.

4.1. Eskişehir'in Mekânsal Kurgusunun Gelişimi

İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında bulunan Eskişehir ili, Karadeniz, Marmara ve Ege bölgeleri ile komşu olması ile bir kavşak noktası olma niteliği taşımaktadır. Kentin, İstanbul-Ankara rotası üzerinde konumlanması ve bu illerle kurduğu ulaşım bağlantıları ise stratejik konumunu daha güçlü hale getirmektedir (Şekil 4.1). Kentin kimliğinde dönüm noktası olarak rol oynayan demiryolu bağlantılarının önemi günümüzde hızlı tren hatları ile güçlenmektedir. Konya, Ankara ve İstanbul ile arasında bulunan hızlı tren hatları kentin turizm ve eğitim potansiyeline katkıda bulunmaktadır.

Şekil 4.1. a) Eskişehir'in Türkiye'deki Konumu b) Kentin için önemli demiryolu bağlantıları

Zengin su kaynaklarını barındıran verimli toprakları, ulaşım ve iklim olanakları ile bölge, tarih öncesi dönemlerden bu yana yerleşim bölgesi olarak tercih edilmiştir. Tarih boyunca kültürlerin kesişim noktası olmuş kentin tarihi kentsel peyzajını şekillendiren unsurları anlamak için yerleşim tarihi ve bu süreçlerde kentin kaderinde belirleyici olmuş gelişmeler incelenmelidir. Yapılan araştırmalar ve arkeolojik çalışmalar alanda Paleolitik çağdan bu yana yerleşme olduğunu ortaya koymaktadır (Şahin C. , 2011). Antik Çağ ile başlayan yerleşim, günümüzde varlığını canlı bir kent dokusu ile sürdürmeye devam etmektedir.

Yerleşimin görüldüğü günden itibaren coğrafi kaynakları ve stratejik konumunun getirisi olarak Anadolu'nun önemli merkezlerinden olma özelliğini korumuş olan Eskişehir'de bulunan Şarhöyük (Dorlion) en eski yerleşim birimidir (Ertin, 2018). Antik Dönem'de Erken Bronz Çağı, Hititler, Frigler, Klasik Helen Dönemi, Roma, Bizans,

Anadolu Selçuklu olmak üzere farklı uygarlıklara ait kültür tabakaları oluşmuştur (Koç, 2023). Tarıma elverişli coğrafi kaynakları ve Friglerin tarım alanında gelişmiş bir halk olmasından yapılan çıkarımla tarımın, bununla birlikte Yazılıkaya, Pessinus ve Gordion'dan geçmekte olan için Kral Yolu'nun ticaretin kentin kurgusunda aktif rol oynadığını söylemek mümkündür (Ertin, 2018; Koylu ve Birgün, 2015). Orta Çağ'da bölge Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetindeyken tarım ve ticaret kenti olmaya devam etmiş, bunlara ek olarak kaplıcalar sayesinde dinlenme ve eğlence merkezi karakteri oluşmuştur (Şahin C. , 2011). Roma'nın ikiye ayrılması ile çalışma alanı Bizans hakimiyetine girmiştir.

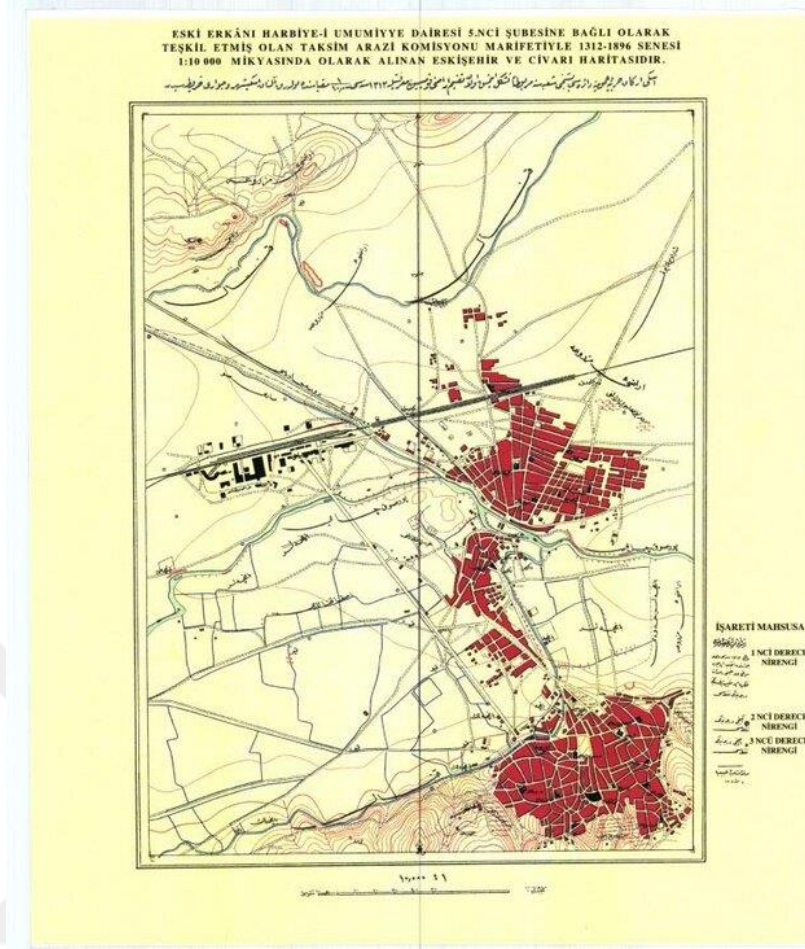
Bizans döneminde bölgedeki yollar sayesinde bölge bu dönemde merkezi konumlardan biri olmasının bir getirisi olarak kent gelişme göstermiş, bölgenin çevresinde ticari merkez olma niteliği taşıyan birçok kent kurulmuştur. Justinianopolis (Sivrihisar) bunlardan biridir (Şahin, 2011). 666-667 tarihinden sonra bölgenin konumu gereği önemli merkezlerle olan bağlantısı onu bir hedef haline getirmiş, işgalciler hedeflerine ulaşmak için yerleşim bölgesini talan etmiş ve kentin gelişmesi bu istilalardan kaynaklı olarak duraklamıştır (Şahbaz, 2016). Bizans'ın zayıflaması neticesinde bir taşra kasabası haline gelen Dorylaion 1071 yılında gerçekleşen Malazgirt Savaşı sonucunda Selçuklular ile Türklerin hakimiyetine geçmiş ve Türkmen göçleri ile canlanan yapı farklı kültür katmanlarının etkileşimi ile zenginleşmiştir (Şahin, 2011). Türkmenlerin bugünkü adıyla Odunpazarı bölgesine yerleşmesi Selçuklu Devleti egemenliğinde gerçekleşmiştir (Doğru, 2001). Türklerin Odunpazarı'na yerleşmesi ve aynı bölgeye Hamamyolu bağlantısında Alaadin Cami'nin inşa edilmesi kentin gelecek mekân kurgusu için etkili olmuştur (Koç, 2023). Ancak bölgedeki gelişim yine uzun süreli olmamış, Türklerin hakimiyetine son vermek amacı ile oluşturulan Haçlı Seferleri ile yapılan savaşlar yerleşke açısından olumsuz sonuçlanmıştır. Haçlı ordusunun galibiyeti ile yeniden Bizans idaresine geçen sahada göçebe Türkmenlerin yoğunluğu iki devlet arasında bir gerilim yaratmış ve gerçekleşen savaş akabinde Türkler kenti yıkık halde teslim almıştır (Şahin, 2011). Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkımının ardından Moğol işgaline uğrayan alan Osmanlı'nın idaresi ile tekrar Türklerin yönetimine tabi olmuştur (Şahbaz, 2016).

Osmanlı Dönemi'nde Eskişehir iki farklı özellik göstermektedir. Ertin(2018), bu dönem için kentin iki farklı süreç yaşadığından bahsetmektedir: [1] Uç beyliği konumunda

olması nedeni ile işgaller ve isyanların etkisi ile gerçekleşen yıkımlar sonucunda Antik Çağ'daki gelişmiş kent dokusunun yerini küçük ve bakımsız bir Osmanlı kasabasına bıraktığı bir duraklama dönemi, [2] 18.yüzyıldaki lületaş ticaretinin de yadsınamaz katkıları ile birlikte Berlin-Bağdat yolunun kentten geçmesinin yeniden dinamik bir kent yapısına kavuştuğu dönem (Ertin, 2018). Demiryolu etkisine ek olarak savaşlardan dolayı 18. yüzyıl sonrasında kentin Balkan, Kırım, Rumeli Türklerinin kente göç etmesi kentin kültürel, sosyal ve ekonomik durumuna olumlu katkılar sağlamıştır (Koç,2023). Yaşanan bu önemli gelişmeler yerleşimin gelişiminde, mekân kurgusunda ve günümüz kimliğinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Demiryolunun kente eklenmesi Eskişehir tarihi kentsel peyzajının mekân kurgusunun ve karakterinin oluşmasında aktif rol oynamıştır. Odunpazarı, Dorlylaion, Hamamlar Bölgesi ve Karacaşehir'de görülen kentsel yerleşimler güçlenirken yerleşme demiryolunun kuzeyine atlayarak genişlemiştir (Çakmak, 2008). Bu genişleme kente ait 1896 haritasından okunabilmektedir (Şekil 4.2). Stratejik konumu güçlenen ticari kavşak olma niteliği kazanan şehir kentin ilk sanayi kuruluşu olan Cer Atölyesi'nin de kurulmasıyla diğer Anadolu kentlerinden sıyrılarak Cumhuriyet'de gerçekleştirilecek endüstriyel atılımlar için potansiyeli yüksek bir seçenek halini almıştır (Ertin, 2018)

Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşanan gelişmeler kente bir demiryolu ve göçmen kenti olma niteliği kazandırmıştır. Kentin ulaşım koşulları ve altyapısının uygunluğu bu dönemde yapılan sanayi atılımları için onu ideal seçenek haline getirmiştir. TCDD çevresinde Cer Atölyeleri ile başlayan sanayileşmenin açtığı yol ile Şeker Fabrikası ve Uçak Bakım Atölyesi de devlet eliyle kurulmuş böylece endüstri kenti olma yolunda ilk adımlar atılmıştır. Ardından özel yatırımlarla kurulan bir dizi fabrika ile "Fabrikalar Bölgesi" tanımlı hale gelmiştir (Koç, 2023).

Şekil 4.2. 1896 şehir haritası (Kaçar & Alpan, 2018)

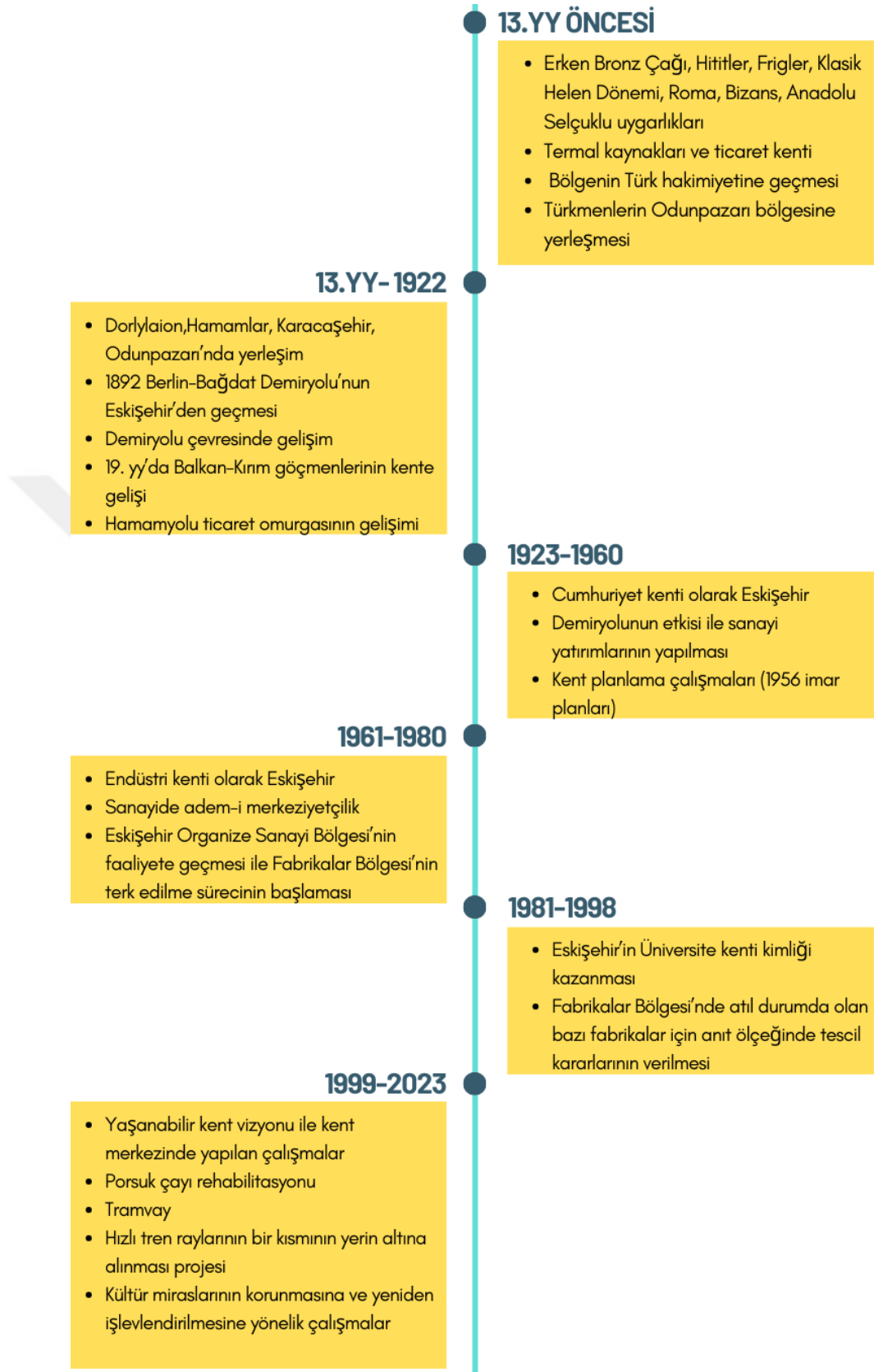
Bu istihdama paralel olarak kentin çalışan nüfusu artmış, kent göç almaya başlamıştır. Artan nüfus sonucunda açığa çıkan konut taleplerinin karşılanması yeni yerleşim yerlerinin gelişimini tetiklemiştir. 1960’larda kente geçmişte yapılmış olan endüstri yatırımları sonucunda kentin “endüstri kenti” karakteri hem fiziksel hem de sosyal katmanlarda yer edinmiştir. Kent vizyonu olarak da endüstri kenti olma vizyonu ile kararlar alınmıştır. Bu doğrultuda 1969 yılında Organize Sanayi Bölgesinin kurulma çalışmalarına başlanmıştır. Sanayi bölgesinin konumu “*Sanayide Adem-i Merkeziyetçilik*” (Koç, 2023) kararı uyarınca kent merkezinin dışında tutulmuştur. Daha büyük üretim alanları için kentin dışına taşınan markaların Fabrikalar Bölgesindeki üretim tesisleri işlevini yitirmiş, terk edilme süreci başlamıştır.

1980 yılından sonra OSB'nin aktifleşmesi ile kent dışına alınan üretim tesislerinin şehir dışına alınmasına yönelik uygulama imar planları da etkisini göstermiştir. Bu yıllarda temelleri 1958 yılında Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu'nun faaliyete geçmesi ile atılan öğrenci kenti olma niteliği Anadolu Üniversitesi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin arttırdığı öğrenci kapasitesi ile etkisini arttırmış ve kentte yeni bir imge meydana gelmiştir (Çelen Öztürk, 2016).

1999 ve sonrasında yeni bir belediyeçilik anlayışı ile hareket edilmesi kent vizyonunu önemli ölçüde etkilemiştir. Yerel yönetimlerin söz sahibi olması ile yaşanabilir kent vizyonu ile kentliye sosyal ve kültürel olarak kaliteli bir kent, marka oluşturulmasına yönelik stratejiler benimsenmiştir (Koç, 2018). Kentin sosyal ve kültürel dinamiklerini etkileyen ve yerli turistler için cazibe merkezi haline getiren önemli gelişmeler şu şekilde sıralanmaktadır (Koç, 2023):

- Porsuk Çayının rehabilitasyonu
- Tramvay ulaşımının sağlanması
- Adalar bölgesinin iyileştirilmesi
- Sazova Bilim Sanat ve Kültür Parkının açılması
- Kentpark'ın açılması
- Odunpazarı Kentsel Sit Alanındaki uygulamalar (2005)

Bunlara ek olarak hızlı tren ile diğer kentlerden Eskişehir'e olan ulaşımın kuvvetlendirilmesi, hızlı tren raylarının yaya omurgasını kesintiye uğratan kısmının yerin altına alınması (2009), Kurt Kiremit Fabrika alanına ESPARK AVM'nin (2007) yapımı ile alanın çekim noktası haline gelmesi ve tescili bulunan Haller Yaş Sebze ve Meyve hali binasının Haller Gençlik Merkezi olarak dönüştürülmesi (2000) hedeflenen vizyonda sosyal, kültürel mirasları ile etkileşim halinde olan bir kent ve kentli yapısı meydana getirmiştir. Şekil 4.3'te Eskişehir kent gelişiminde rol oynayan etkenler gösterilmektedir. Şekil, Koç'un 2023 tarihli çalışmasında belirlediği zaman aralıkları referans alınarak oluşturulmuştur.

Şekil 4.3. Eskişehir'in tarihi gelişiminde rol oynayan etkenler

4.2. Eskişehir Tarihi Kentsel Peyzajının Bir Parçası Olarak Eski Fabrikalar Bölgesi Endüstriyel Kentsel Peyzajının Gelişimi

Bu başlık altında yapılan araştırmalarda elde edilen veriler ışında Eskişehir tarihi kentsel peyzajının önemli bir katmanı olarak Eski Fabrikalar Bölgesi endüstriyel kentsel peyzajının gelişim süreci aktarılmaktadır. Bu bölüm ile çalışma alanının kent kimliğine katkılarının ve kentsel gelişimdeki tetikleyici rolünün saptanması ve bu yolla tarihsel katmandaki yerinin ortaya konması amaçlanmıştır.

4.2.1. Eskişehir endüstriyel peyzajının gelişimi

Eski Fabrikalar Bölgesi endüstriyel kentsel peyzajının Eskişehir tarihi kentsel peyzajı ile ilişkisini anlamak için Eskişehir sanayisinin gelişimini incelemek gerekmektedir. Mevcut durumda Eskişehir Endüstriyel Peyzajı Şekil 4.4’de gösterilmektedir. Cumhuriyet’in ilanı ile kentten geçen demiryolunun kente kattığı stratejik önem artmış ve Eskişehir endüstri yatırımları için öncelik kazanan kentlerden olmuştur. Eskişehir’in endüstri yolculuğu Cumhuriyet öncesinde kurulan Cer Atölyeleri ile başlamıştır. Kentin tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik yapısı Cer Atölyeleri ile yeni bir alan kazanmış, kentte yeni bir geçim kaynağı oluşmuştur (Çelen Öztürk, 2016). Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulan Tayyare Bakım Atölyeleri (1926) ve Şeker Fabrikası (1933) işletmeleri de Cer Atölyesi ile birlikte kentin sanayi gelişiminde kritik rol oynamıştır (Şekil 4.5). Devlet yatırımları ile kurulan bu işletmeler için Eskişehir’in seçilmesi demiryolu hattının sağladığı avantajlardan kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Şeker Fabrikası için yer seçiminde Porsuk Çayı ve demiryolu hattı temel öğelerden olmuştur (Taneri Yılmaz, 2009).

TCDD tesisinde gerçekleşen sanayi atılımlarının yanında devletin teşvikiyle kurulan özel üretim tesisleri de Eskişehir sanayisine katkıda bulunmuştur. 1923-1950 zaman aralığında ve sonrasında farklı sektörlere yönelik üretim yapan birçok fabrika faaliyete geçmiştir. Kentin bereketli toprakları ve tarım geçmişi ile tutarlı olarak un fabrikaları kurulmuştur. Bununla birlikte bölgenin farklılaşan toprak özelliği kıymetli bir kaynak olarak değerlendirilmiş, tuğla ve kiremit fabrikaları kurulmuştur. Bu fabrikaların kurulması ile Fabrikalar Bölgesi oluşum süreci başlamıştır (Çayır, 2011). Fabrikalar Bölgesi kentin

kuzeybatı kısmında yerleşim göstermiş, ilerleyen yıllarda farklı sektörlere yönelik imalathaneler de bölgede konumlanmıştır.

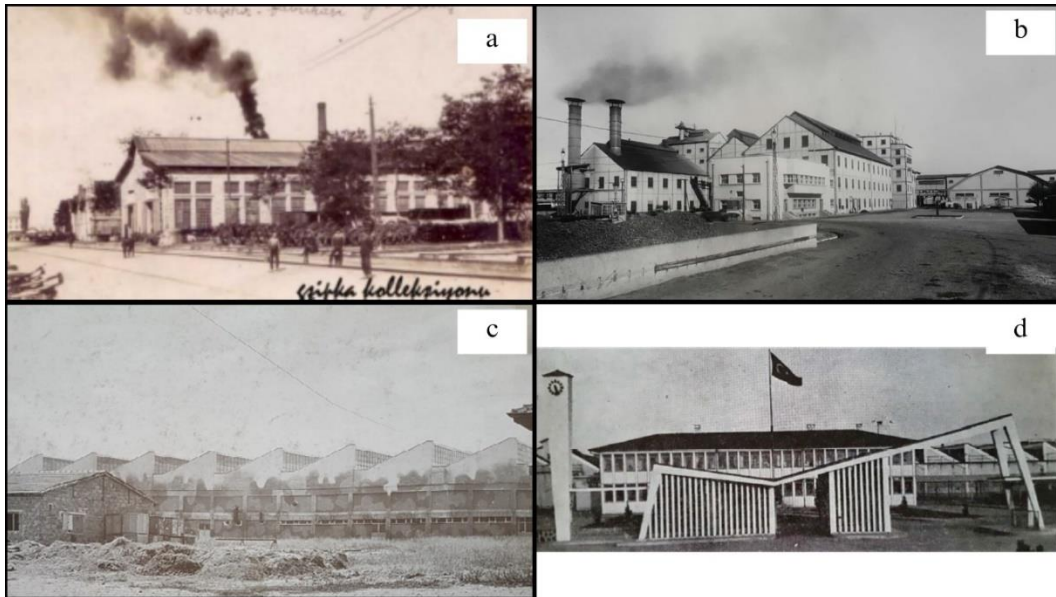
Porsuk Çayı'nın tanımladığı ana iz boyunca uzanan endüstriyel peyzaj.

Sanayi Bölgeleri: [1] SARAY tarafından satın alınan Sümerbank [2] TÜRASAŞ [3] Şeker Fabrikası

[4] Eski Fabrikalar Bölgesi. Parklar: [1] Botanik Park [2] Fidanlık Piknik Alanı [3] Regülatör Piknik Alanı

[4] Sazova Parkı (Tematik Park) [5] Kanlıkavak Parkı [6] Heykel Parkı [7] Kentpark. Nehir Adaları: [1] Ga-Ga Restoran, [2] park olarak yeniden tasarlanmış şehir adası, [3] Aşıklar Parkı

Şekil 4.4. Porsuk Çayı'nın tanımladığı ana iz boyunca uzanan endüstriyel kentsel peyzajda çalışma alanı sınırının gösterimi (Altılık: Kaçar ve Alpan, 2018)

Şekil 4.5. Eskişehir endüstriyel peyzajında öncü kuruluşlar a) Cer Atölyesi, b) Şeker Fabrikası, c) Tayyare Fabrikası İmalathanesi d) Sümerbank Basma Fabrikası (Doğukanlı, 2019)

1950-1955 yılları arasında kentin fiziksel ve ekonomik durumunda etkili ölçekte bir Bulgar göçü meydana gelmiştir. Eskişehir mekânsal kurgusu ve endüstriyel peyzajı için bu göçler doğrudan ve dolaylı olarak etkili olmuştur (Taneri Yılmaz, 2009). 1950-1960 yılları arasında gerçekleşen gelişmelerden 1953 yılında kurulan Eskişehir Çimento Fabrikası ve 1956 yılında kurulan Eskişehir Basma Fabrikası da Eskişehir endüstriyel peyzajının gelişiminde belirleyici işletmeler olarak öne çıkmaktadır. Kamu ortaklığı ile 1956 yılında kurulan Eskişehir Basma Fabrikası 1968 yılında Sümerbank tarafından satın alınarak Sümerbank Eskişehir Basma Fabrikası olarak üretim hayatına devam etmiştir (Çayır, 2011).

1970-1980 yılları arasında Eskişehir'in sanayisindeki gelişmeler ivme kazanmıştır. Bu doğrultuda Sanayi ve Ticaret odalarının ayrılmaları sanayicilerin karar ve uygulama süreçlerini hızlandırmıştır. Farklı sektörlerde özel üretim yapan firmalar stratejik kararlar alarak uzun soluklu endüstrileşme sürecini başlatmıştır. Bu sırada ülke genelinde de sanayi atılımları yapılmış, Eskişehir geleneksel üretimi olarak kabul görmüş un, kiremit-tuğla ve benzeri firmalar için rekabet kızışmıştır. Pazar payı etkilenen firmalar aynı sektör içerisinde farklı üretim alanlarına yönelmiştir. Un fabrikaları gıda sanayisine, kiremit-tuğla fabrikaları ise hazır beton, prefabrik alanında üretim yapmaya başlamıştır (Çayır, 2011). Bu dönemde kentin mekânsal kurgusunda büyük bir değişikliğe sebep olan önemli bir gelişme daha yer almaktadır; Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması. 1969 yılında Sanayi Odası önderliğinde başlanan planlama çalışmalarının 1973 yılında tamamlanması ile alan yatırımcılara sunulmuştur. Yıllar içinde stratejik konumu daha da güçlenmiş olan Eskişehir birçok yatırımcı için ideal bir seçenek olmuş, farklı yatırımcıların Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'ni tercih etmesi kentte istihdam sağlamıştır. Organize Sanayi Bölgesi'nin ardından kent sanayisi katlanarak gelişme göstermeye devam etmiş, Organize Sanayi Bölgesi'nin sınırları da genişlemiştir. Buna Baksan Sanayi Sitesi gibi küçük sanayi siteleri de eklenmiştir. Sanayi bölgelerinin kent dışına taşınmasına yönelik yaklaşım, kent merkezinde geleneksel fabrika yapılarının bulunduğu Fabrikalar Bölgesinin de kaderini etkilemiş, üretim tesislerinin değişen sektörlerle ve teknolojik gelişmelerin neticesinde gelen üretim taleplerine yanıt veremez hale gelmesi bu yapıların terk edilmesine ve bölgenin atıl durumda kalmasına sebep olmuştur.

4.2.2. Eski Fabrikalar Bölgesi endüstriyel kentsel peyzajı

Eskişehir ilinde bulunan Eski Fabrikalar Bölgesi, bir zamanlar Fabrikalar Bölgesi olarak bilinen bölgenin günümüze ulaşmış, atıl durumdaki sanayi yapılarını içeren kentsel alanı ifade etmektedir. 1927 yılında Teşvik-i Sanayi kanunu ile önü açılan göçmen yatırımcılar Bursa-İstanbul karayolu ve demiryolu olmak üzere güçlü bağlantılar için önemli bir bölgede konumlanarak kentin kuzeyinde sanayi yatırımlarını gerçekleştirmiştir (Sadioğlu ve Yürük, 2020; Toy ve Kasap, 2018). Fabrikalar Bölgesinde kurulan fabrikalardan bazıları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

Çizelge 4.1. 1923-1970 Yılları Arasında Fabrikalar Bölgesi'nde Kurulan Fabrikalar (Ertin, 1994: Çayır'dan (2011))

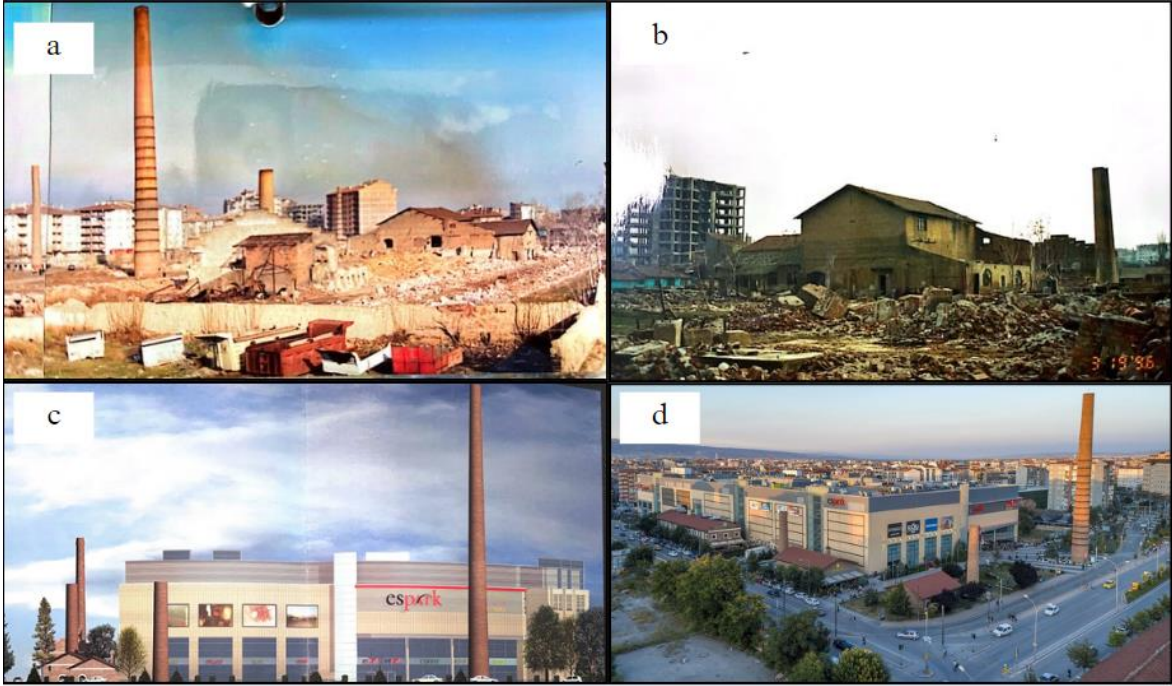
Fabrika Adı	Kuruluş Yılı
Aslan Kiremit Fabrikası	1938
Kılıçoğlu	1926
Kurt Kiremit Fabrikası	1928
Çift Kurt Kiremit Fabrikası	1933
Doğan Kiremit	1948
Fil Kiremit Fabrikası	1942
Güneş Kiremit Fabrikası	1946
Mühendisler Un Fabrikası	1953
Dimnit(Aral) Şarap Fabrikası	---
Doğrular Kereste Fabrikası	1949
Öc Jant Fabrikası	---
Eti Bisküvi Fabrikası	1961
Kartal kiremit	1944
Yasin Çakır Un	1938
Örnek Un	1959
Pak Un	1965
Gümülcineli Un	1948
Gamgam Un	1948

Fabrikalar Bölgesi tarihi süreci 1923-1970 yılları arasında Eskişehir endüstriyel peyzajının gelişimine paralel bir ivme ile gelişim gösterirken, bölgede bulunan fabrika yapılarının teknolojik gelişmelere ayak uyduramaması ve Organize Sanayi Bölgesi ile yeni taleplere uyumlu bir yatırım fırsatının oluşması Fabrikalar Bölgesi'nin zamanla etkinliğini kaybetmesi ve terk edilmesi ile sonuçlanmıştır.

1980-1990 yılları arasında terk edilen yapılardan bazıları depo olarak değerlendirilirken bazıları yıkılarak alan konut ve ticari birim olan yeni yapılar bölgeye eklenmiştir. 90'ların sonunda koruma faaliyetleri tekil ölçekte başlamıştır. Bu yıllarda Fabrikalar Bölgesinde bulunan yapılardan tescil alan yapılar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Çiftkurt Kiremit Fabrikası,1995
- Kurt Kiremit Fabrikası,1996
- Kılıçoğlu Kiremit Fabrikası,1998
- Doğan Kiremit Fabrikası,1998
- Doğrular Kereste Fabrikası,1998

Endüstri mirasının korunmasında önemli bir girişim olarak Aral Şarap Fabrikası'nın henüz tescil almadan restorasyon ve yeniden işlevlendirmesinin yapılması 1990'ların sonunda yaşanan önemli gelişmelerdendir. 1996 senesinde yeniden işlevlendirilen yapı tescilini 1998 yılında almıştır (Koç, 2023). Doğrular Kereste Fabrikası da bir süre depo olarak kullanılmasının ardından eğlence mekânı olarak yeniden işlevlendirilmiştir, restorasyonu 2002 yılında tamamlanmış olan yapı bugün eklenilen yapılarla beraber işlevini korumaktadır. 2000'lerin başında diğer fabrika yapıları kısım kısım tescil almıştır. 2007 yılında Kurt Kiremit Fabrikasının bazı kısımları rekonstrüksiyon ile korunmuş ancak fabrika yapısı yıkılarak yerine ESPARK alışveriş merkezi yapısı inşa edilmiştir (Şekil 4.6). Mühendisler Un fabrikası ise alışveriş merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Kanatlı Un Fabrikası 2007 yılında kurul tarafından onaylanmış yeni bir yapı projesi ile alışveriş merkezi olarak işlevlendirilmiştir (Koç, 2023).

Şekil 4.6. a ve b) Kurt Kiremit Fabrikası rekonstrüksiyon öncesi c) Alışveriş merkezi projesinden görsel d) Rekonstrüksiyon kapsamında inşa edilen alışveriş merkezi(Kaynak a,b,c: Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,d: url 4

Devam eden yıllarda bölgenin sanayi bölgesi işlevi değiştiğinden farklı işlevli yeni yapılar bölgeye hakim olmuştur. Otel, konut, kamu kurumları gibi işlevlerle yeni bir doku meydana gelmiştir. 2010 yılında Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun 24.09.2010 tarih ve 4468 sayılı kararı ile "Fabrikalar Bölgesi Koruma Alanı" sınırı belirlenmiştir. Bu sınır kapsamında Fabrikalar Bölgesinin bileşeni olan ancak yapı özelinde tescili bulunmayan yapılar alanın bütüncül korunmasından faydalanmıştır. Tescili olmasa da bu yapılar Fabrikalar Bölgesi endüstriyel kentsel peyzajının bir bileşeni olarak bölgenin karakterini bir arada tutmaktadır. 2011 yılında Fabrikalar Bölgesinin yapılaşmaya açılmasının bölgenin bütünlüğüne ve dokusuna hasar vermeden yapılmasına yönelik olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından belirlenmiş sınırlar içerisinde bir kentsel tasarım projesi açıklanmış, proje Tepebaşı Belediyesi ve Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Meclis Kararı ile onaylanmıştır ancak süreç henüz tamamlanmamıştır (Şekil 4.7).

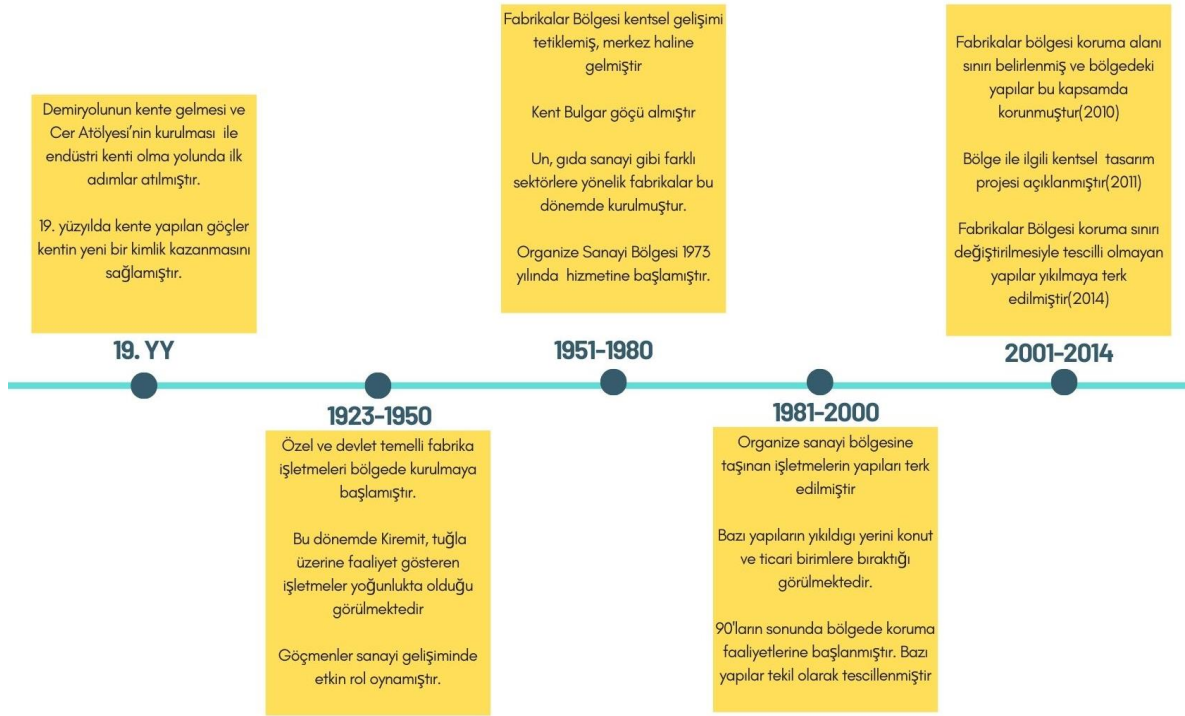
Çiftkurt Kiremit Fabrikasının rekonstrüksiyonu henüz gerçekleşmemiş olup imar planına göre turizm ve ticaret için kullanılması planlanmaktadır. Yeni yapı ancak fabrika binasına ait tescilli birimlerin rekonstrüksiyonu ile inşa edilebilecektir (Koç, 2023). Geçmişte yapılan dönüşümler göz önünde bulundurulduğunda olası yeni yapının endüstri mirasını korumada yeterli olup olamayacağı sorgulanabilir bir mesele olmaktadır. Peyzaj içinde bulunan ve artık koruma sınırları dahilinde olmayan Eti Bisküvi fabrika yapısı başlangıçta Çiftkurt Kiremit Fabrika alanında gerçekleşen ve endüstri mirasını yaşatmak amacı ile düzenlenen 2023 yılında 16.sı düzenlenmiş olan Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu'na ev sahipliği yapmaktadır. Eti Bisküvi Fabrikası kendine özgü biçimsel özellikleri ile cadde üzerinde *Fabrikalar Bölgesi* ruhunu yaşatan bir yapı niteliğindedir (Şekil 4.10).

Mevcut durumda bölgede birçok tekil tapı kaybedilmiştir, gelişen kent yapısı içinde fabrikalar atıl durumda bulunmaktadır. Eski Fabrikalar Bölgesi Eskişehir'e yeni bir kimlik kazandırmış, üretimin aktif olduğu dönemde sosyal ve ekonomik katkılarda bulunarak küçük bir Osmanlı kasabası ölçeğinde gelişmiş bir Cumhuriyet kenti halini almasında rol oynamıştır. Endüstri mirası kimliği ile üretimin yoğun olduğu dönemlerde çalışan nüfusu ile beraber üreten Eskişehir toplumunu yansıtmaktadır. Sürekli değişen kent dokusunda toplumun hafızasının bir parçası haline gelmiş ve mekânsal süreklilik ile “*yer duygusu*” oluşumunda etkili olmuştur (Sadioğlu ve Yürük, 2020).

Şekil 4.9. a) Çiftkurt Kiremit Fabrikası Pişmiş Toprak Sempozyumu b) Çiftkurt Kiremit Fabrikası c),d) Eti Bisküvi Fabrikası Pişmiş Toprak Sempozyumu (Alpan ve Kaçar, 2018)

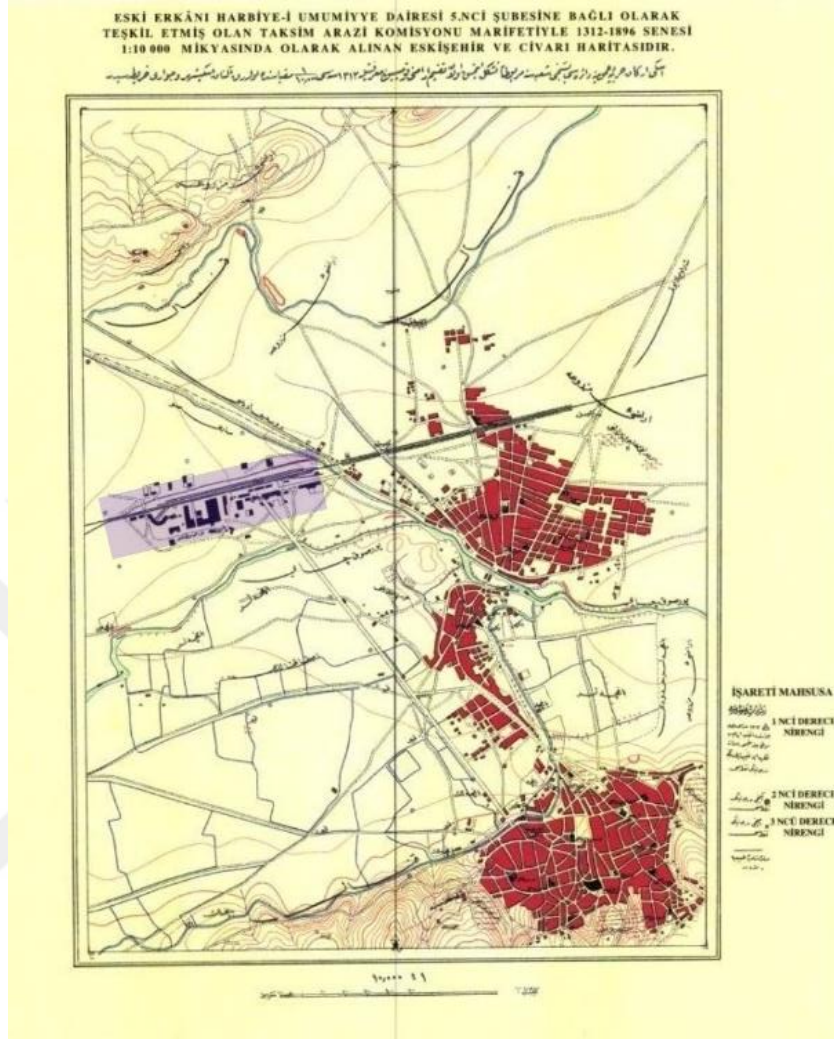
Bu bölüm sonucunda Eskişehir tarihi kentsel peyzajının katmanlarından biri olan Eski Fabrikalar Bölgesinin tarihsel gelişimi incelenmiştir (Şekil 4.10). Endüstri-sonrası kentsel peyzajın demiryolu ile başlayan gelişimi günümüz dokusunda varlığını sürdüren yapılar ile devam etmektedir. Ancak kentsel gelişim ve sınırlara hapsedilmiş koruma anlayışı bölge karakterini olumsuz etkilemektedir.

Şekil 4.10. Eski Fabrikalar Bölgesi 19.yy- 2014 arasındaki önemli gelişmeler

4.3. Eskişehir Tarihi Kentsel Peyzajının Bir Parçası Olarak Eski Fabrikalar Bölgesinin Zaman İçindeki Değişimi

Bu başlıkta Eski Fabrikalar Bölgesinin zaman içindeki değişimini çözümlemek için alanın konumsal özellikleri ile mekânsal kurgusundaki değişime bakılacaktır. Yapılan analizlerde Eskişehir tarihi kentsel peyzajı ile Eski Fabrikalar Bölgesi arasındaki parça-bütün ilişkisi analiz edilmiş ve tekil yapılardaki değişimlerin çalışma alanının karakterine etkisi dolu-boş analizi ile incelenmiştir. Alanın tarih içindeki konumsal özelliklerinin analiz edilmesi ile Fabrikalar Bölgesinin stratejik öneminin, potansiyellerinin ve tehditlerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Eski Fabrikalar Bölgesi çalışma alanı, güneyde demiryolu, doğuda Prof.Dr. Yılmaz Büyükerşen Bulvarı, kuzeyde Eskişehir Çevreyolu, batıda ise fabrika yapıları bittikten sonra ada tanımlayan ilk cadde ile sınırlandırılmıştır. Böylelikle çalışma alanı, fabrika yapılarının kendi parsellerinin bitiş noktaları üzerinden değil, kentsel mekânı bölmek açısından kentsel izler üzerinden ele alınmıştır. Mekânsal kurgu, bu sınırlar doğrultusunda dolu-boş ilişkileri ile analiz edilmiştir. Bölgenin biçimsel özgünlüğünün ortaya koyulması ve kentsel gelişimin bölge karakteri üzerindeki etkilerinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Şekil 4.11. 1896 şehir haritası (Kaçar ve Alpan (2018) çalışması üzerinde çalışılmıştır.)

Analiz için mevcut verilerin sınırları içinde çalışma alanının değişen karakter özelliklerinin okunabilir olduğu dönemler seçilmiştir. Bu kapsamda öncelikle Eskişehir endüstriyel kentsel peyzajının gelişimi için 1896 yılı haritası mihenk taşı olarak kabul edilmiştir. Demiryolu ve Cer Atölyesi yapılarının bulunduğu ilk harita olan 1896 yılına ait haritada yerleşimin kentin kuzeydoğusunda başladığı görülmektedir (Şekil 4.11). Konumsal özelliklere yönelik yakın ölçek ve kent ölçeğindeki soyutlamalar ve dolu-boş analizi için ise dört farklı dönemi temsilen dört yıl incelenmiştir: 1956, 1984, 2007 ve 2023. Bu yılların seçim ölçütlerini veriye erişim ve önemli dönüm noktaları belirlemiştir:

1956: Erişilebilen kaynak: 1956 imar planı. Cumhuriyet sonrası gelişmelerin ve devlet eliyle veya özel girişimle ilk fabrika işletmelerinin okunabildiği dönemin temsili.

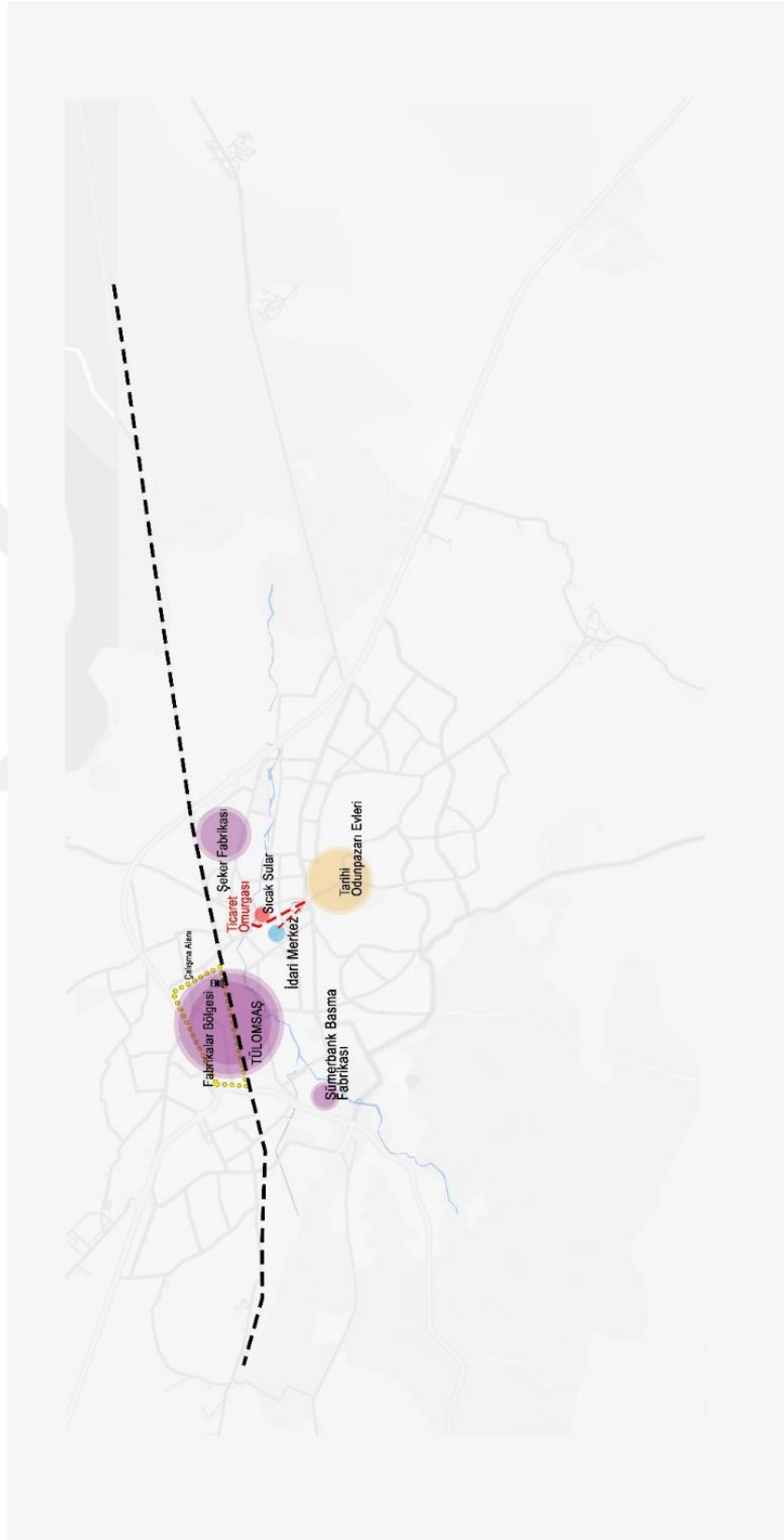
1984: Erişilebilen kaynak: 1984 halihazır haritası. Organize Sanayi Bölgesi'nin açılması ile Fabrikalar Bölgesi'nin terk edilmeye başladığı, dolayısı ile fabrika yapıları henüz ayakta iken bölgenin karakterinin okunabilir olduğu dönemin temsili.

2007: Erişilebilen kaynak: Eskişehir'in en güncel halihazır olan, 2006 yılında hazırlanıp 2007 yılında onaylanan halihazır harita. “*Yaşanabilir Kent Vizyonu*” doğrultusundaki kentsel gelişimin etkilerinin görülebilir olduğu dönemin temsili.

2023: Erişilebilen kaynak: Google Haritalar'dan elde edilen verilerin sayısal ortama aktarılması ile 2007 halihazırının güncellenmesi. Tez çalışması analizlerinin yapıldığı yıl olan 2023 yılında alanın mevcut durumunu temsil eden yıl.

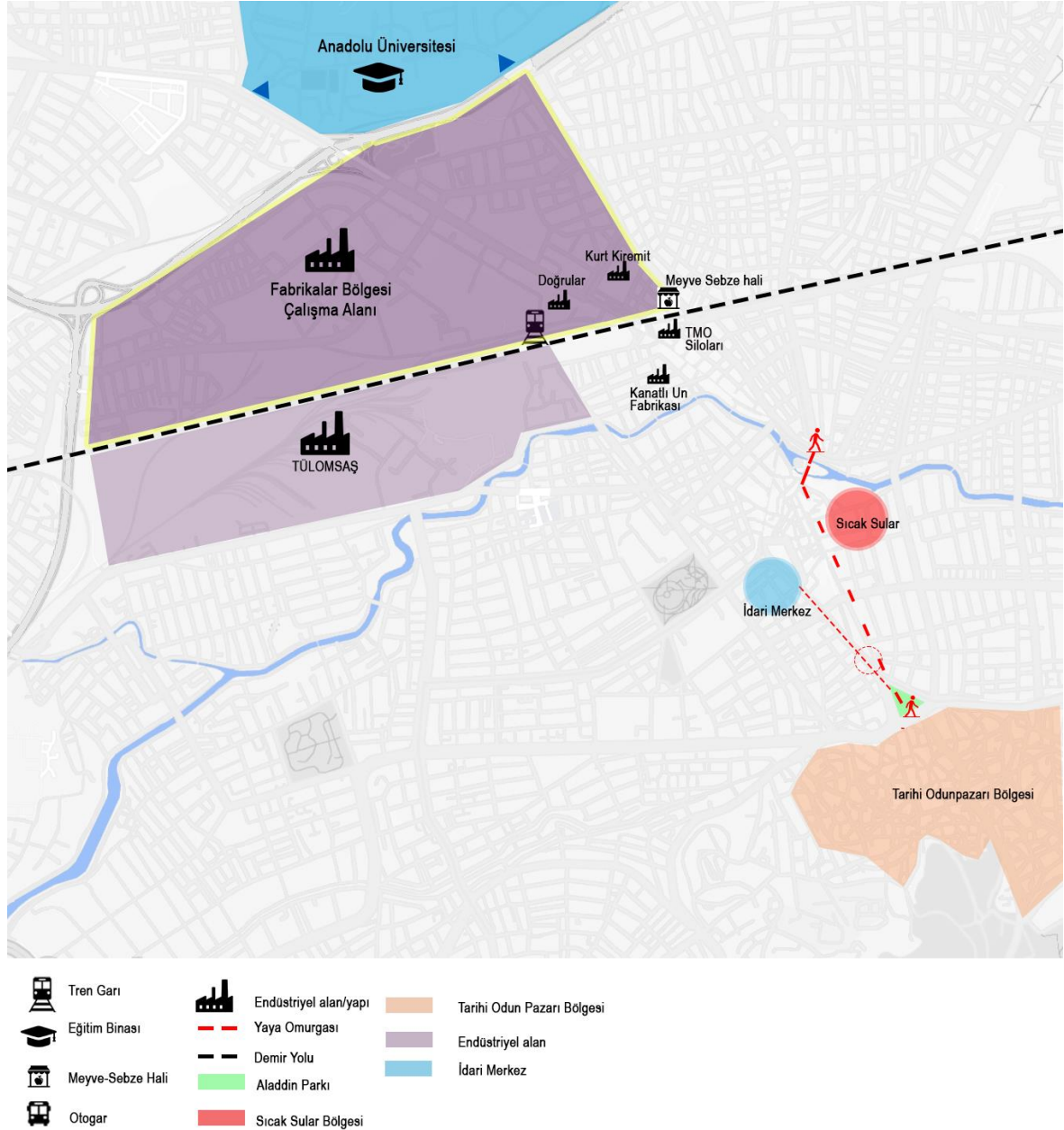

4.3.1. 1956 Yılı Verilerine göre Eski Fabrikalar Bölgesi

Şekil 4.12. Çalışma alanı 1956 yılı konumsal özellikleri

1956 yılına ait konumsal ilişkiler incelendiğinde kentin endüstriyel peyzajında Fabrikalar Bölgesi ve TULOMSAŞ (yeni adı ile TÜRASAŞ) yapılarına ek olarak Şeker Fabrikası ve Sümerbank Fabrikası'nın yer aldığı görülmektedir. Cumhuriyet öncesinde Odunpazarı ve Sıcak Sular Bölgesi arasında gelişen ticaret omurgasının Fabrikalar Bölgesine doğru uzadığı gözlemlenmektedir. Çalışma alanının konumsal özelliklerinin yakın ölçekte analizi Şekil 4.13'de yer almaktadır.

Şekil 4.13. Çalışma alanı 1956 yılı yakın çevre konumsal özellikleri

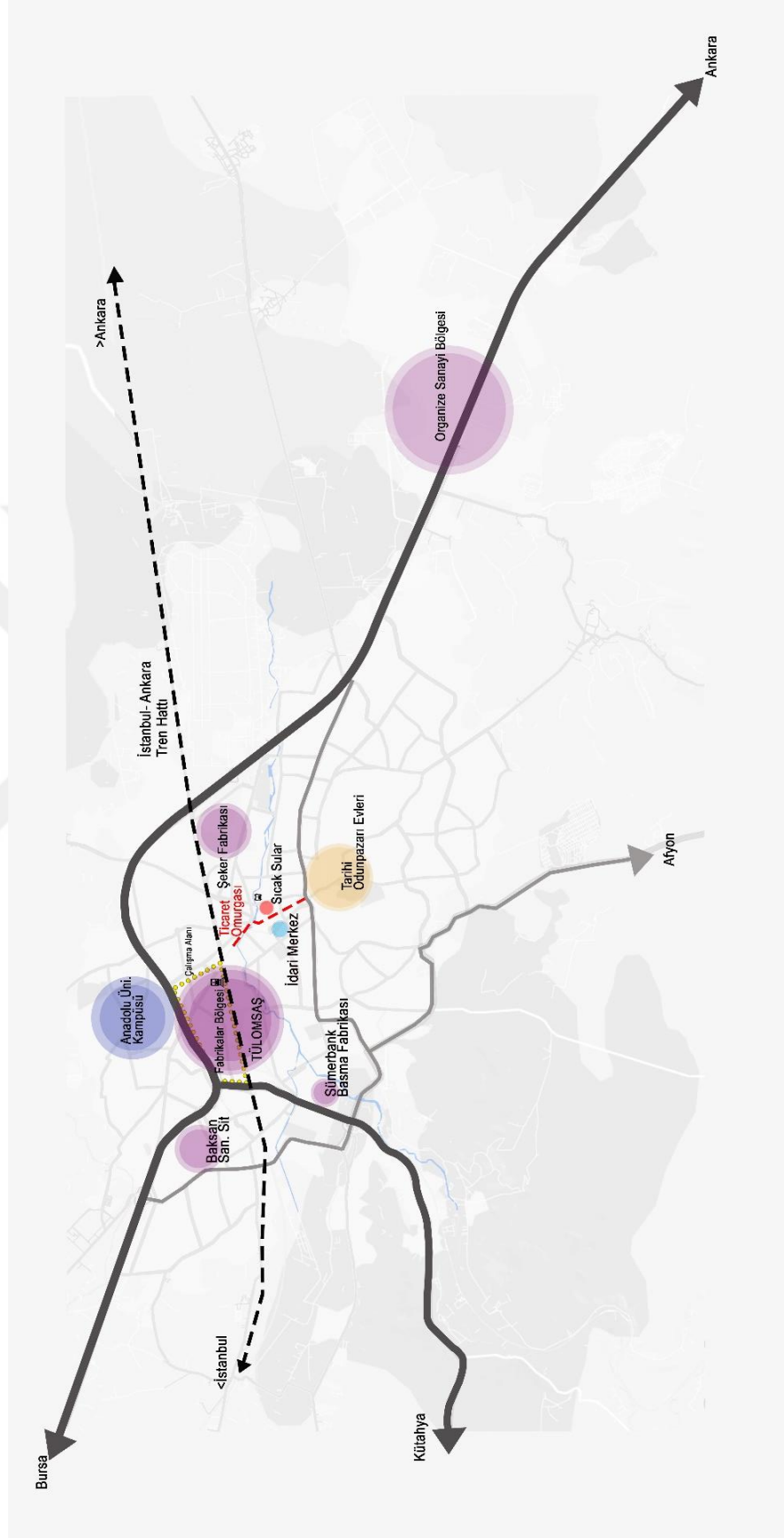
1956 yılı biçimsel durumu incelendiğinde Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşanan gelişmeler sonrasında bölgenin kendine özgü bir fiziksel karakter oluşturmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde Fabrikalar Bölgesi sanayi bölgesi olarak algılanmaktadır.

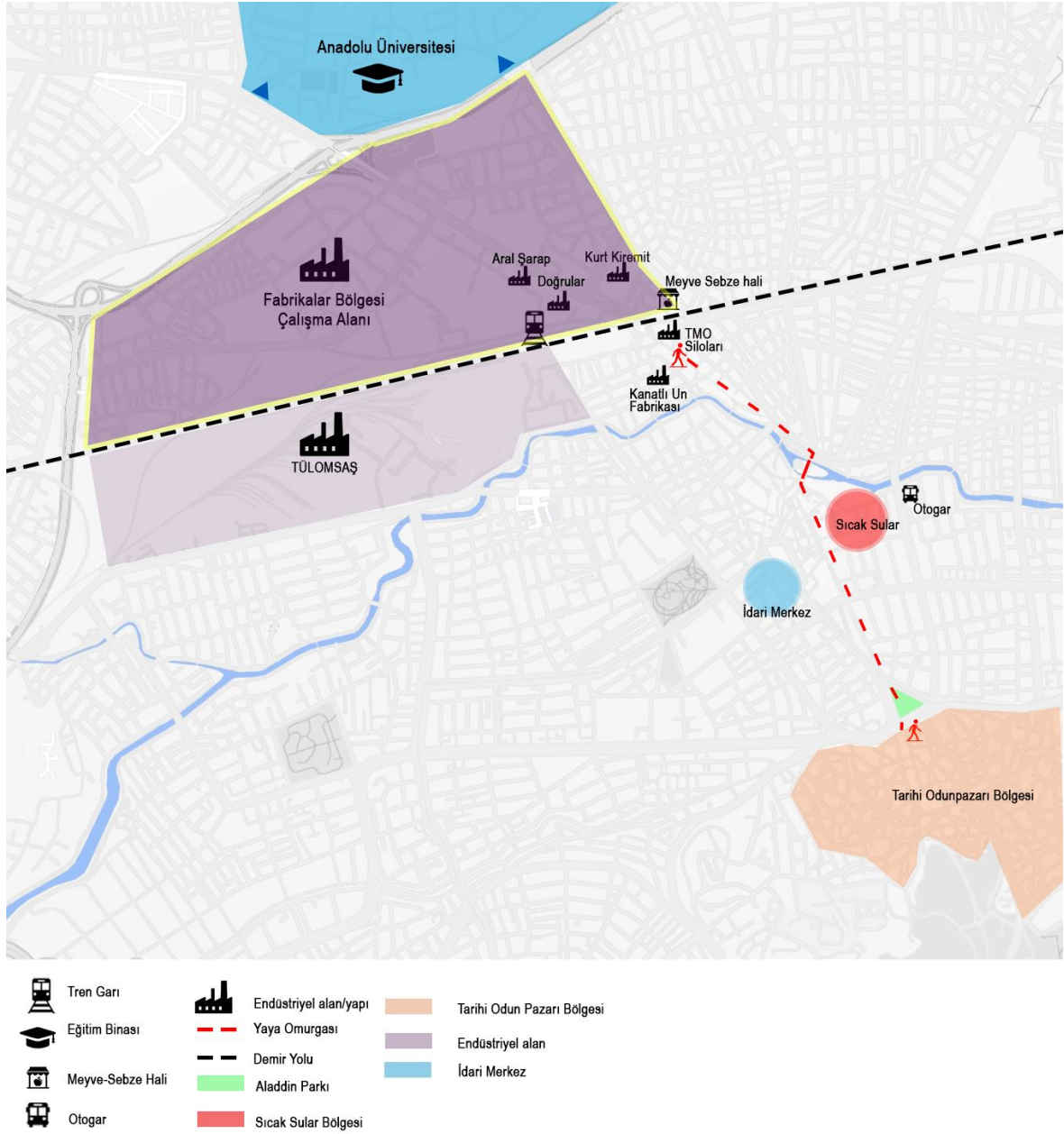
Şekil 4.14. Çalışma alanının 1956 yılına ait dolu-boş analizi

4.3.2. 1984 Yılı Verilerine göre Eski Fabrikalar Bölgesi

1984 yılında sanayi alanlarının kentin dışında gelişim gösterdiği görülmektedir. Organize Sanayi Bölgesinin aktifleşmesi kentte farklı endüstriyel alanların oluşumunu da tektiklemiştir. Fabrikalar Bölgesi ve Anadolu Üniversitesi'nin etkisi ile ticaret omurgası kentin kuzeybatısına doğru ilerlemiştir. Çalışma alanının döneme ait konumsal özelliklerinin yakın ölçekte analizi Şekil 4.15'de yer almaktadır.

Şekil 4.15. Çalışma alanı 1984 yılı konumsal özellikleri

Şekil 4.16. Çalışma alanı 1984 yılı yakın çevre konumsal özellikleri

Şekil 4.17’de 1984 yılına ait biçimsel durum incelendiğinde, 1956 sonrasında yeni fabrika yapılarının eklenmesi ile bölgedeki avlulu yapılaşma öne çıkmaktadır. Çalışma alanı içinde konut ve ticari olmak üzere farklı birimlerin görülmesi Fabrikalar Bölgesi’nin yalnızca üretim tesisleri olmanın dışında kente eklenmiş dinamik bir kurgu içerdiğini göstermektedir.

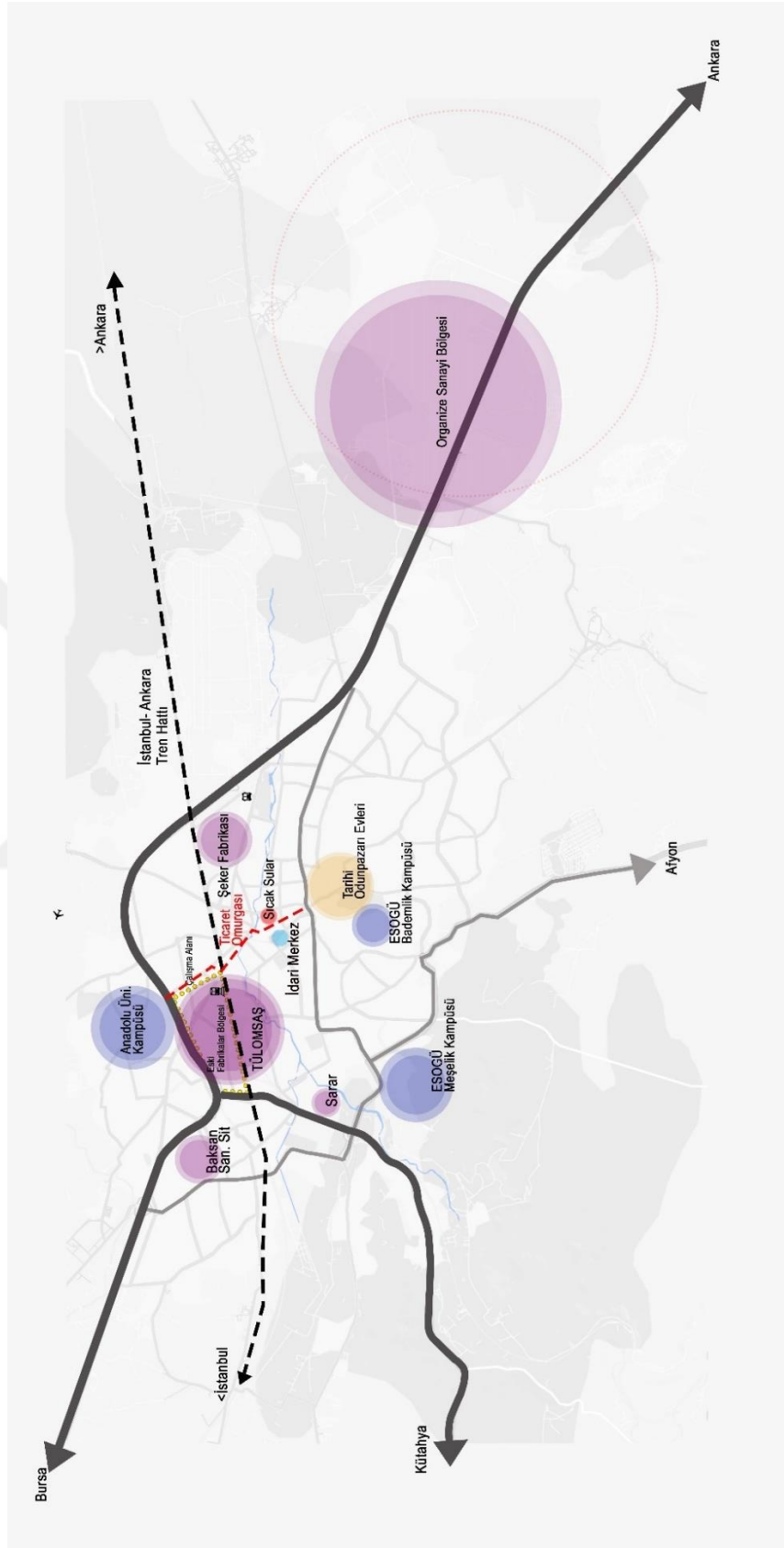

Şekil 4.17. Çalışma alanının 1984 yılına ait dolu-boş analizi

4.3.3. 2007 Yılı Verilerine göre Eski Fabrikalar Bölgesi

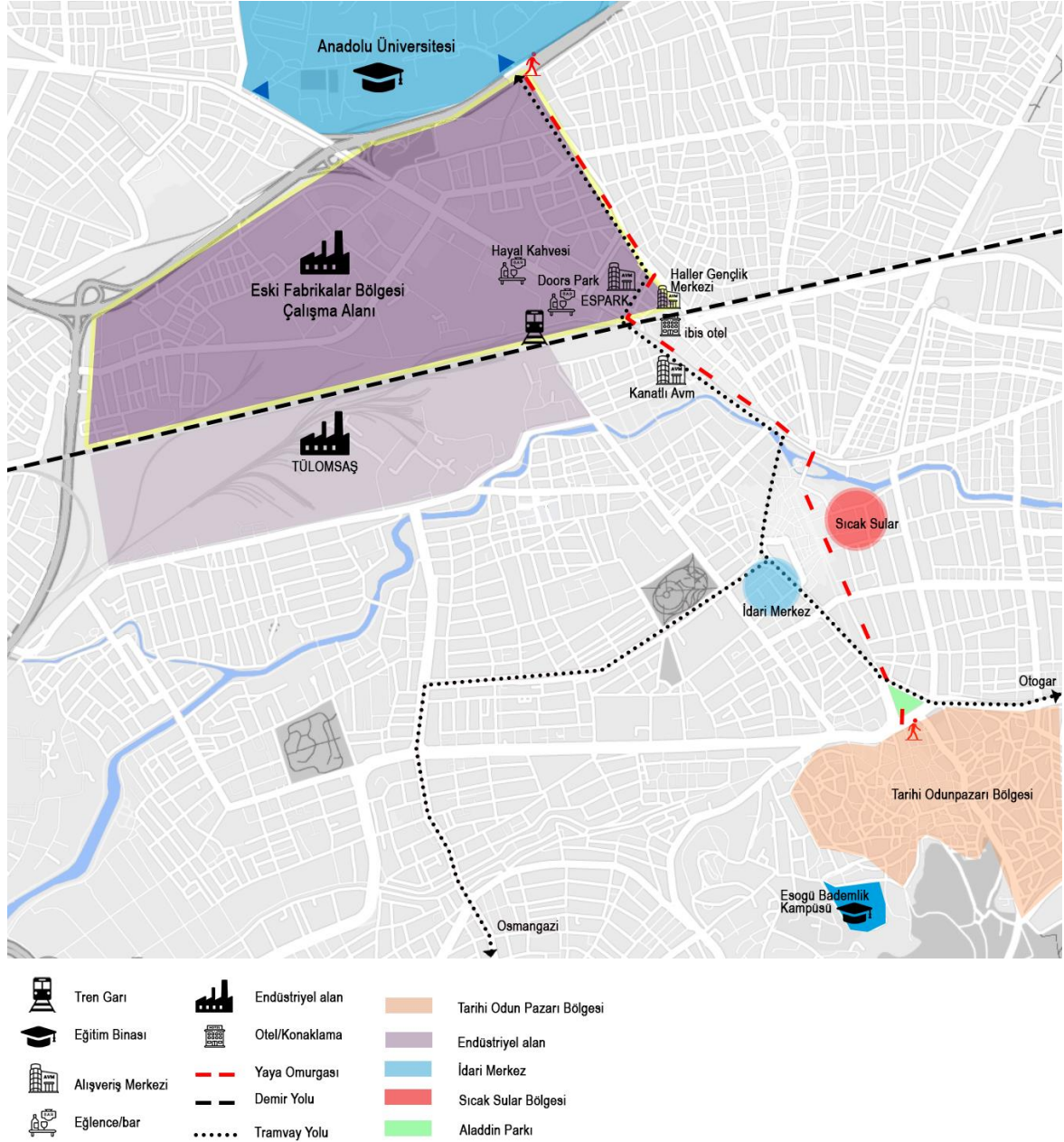
1984-2007 aralığında değişen kent vizyonu doğrultusunda atılan adımların etkileri Şekil 4.18’de okunabilmektedir. Bu aralıkta yaşanabilir kent vizyonu doğrultusunda atılan adımlarla kentin sosyal ve mekânsal yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Kentin mekân kurgusunda etkili olan unsurlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Doğrular Kereste ve Aral Şarap fabrikalarının eğlence işlevi ile yeniden işlevlendirilmesi
- Kurt Kiremit Fabrikası’nın yıkılarak alana Espark AVM’nin inşa edilmesi, fabrikanın bazı yapılarının korunarak işlevlendirilmesi (2007)
- Kanatlı Un Fabrikası’nın yıkılarak Kanatlı AVM’nin inşa edilmesi (2007)
- Haller Yaş Meyve ve Sebze Hali’nin Haller Gençlik Merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi (2000)
- Kentin diğer kentlerle güçlü karayolu bağlantılarının kurulması
- Kent içi önemli noktaların tramvay hattı ile bağlantısının kurulması
- Tarihi Odunpazarı evlerinin ve Kurşunlu Külliye’sinin bulunduğu Odunpazarı Sit Alanındaki uygulamalar (2005)

Şekil 4.18. Çalışma alanı 2007 yılı konumsal özellikleri

2007 yılına ait konumsal özellikler incelendiğinde üniversiteler ve endüstriyel alanlarının kent kurgusunda önemli rol oynadığı görülmektedir. Ticaret omurgası üniversitelerin ve yukarıda bahsedilen gelişmelerin de katkısıyla gelişmiştir. Fabrikalar Bölgesi artık tamamen terk edilmiş, Organize Sanayi Bölgesinin etki alanı genişlemiştir. 2007 yılına ait yakın ölçek konumsal özellikleri Şekil 4.19'da yer almaktadır.

Şekil 4.19. Çalışma alanı 2007 yılı yakın çevre konumsal özellikleri

2007 yılındaki biçimsel durum (Şekil 4.20), 2006 yılında hazırlanıp 2007 yılında onaylanan halihazırdan faydalanılarak oluşturulduğundan 2007 yılında mevcut olan ancak

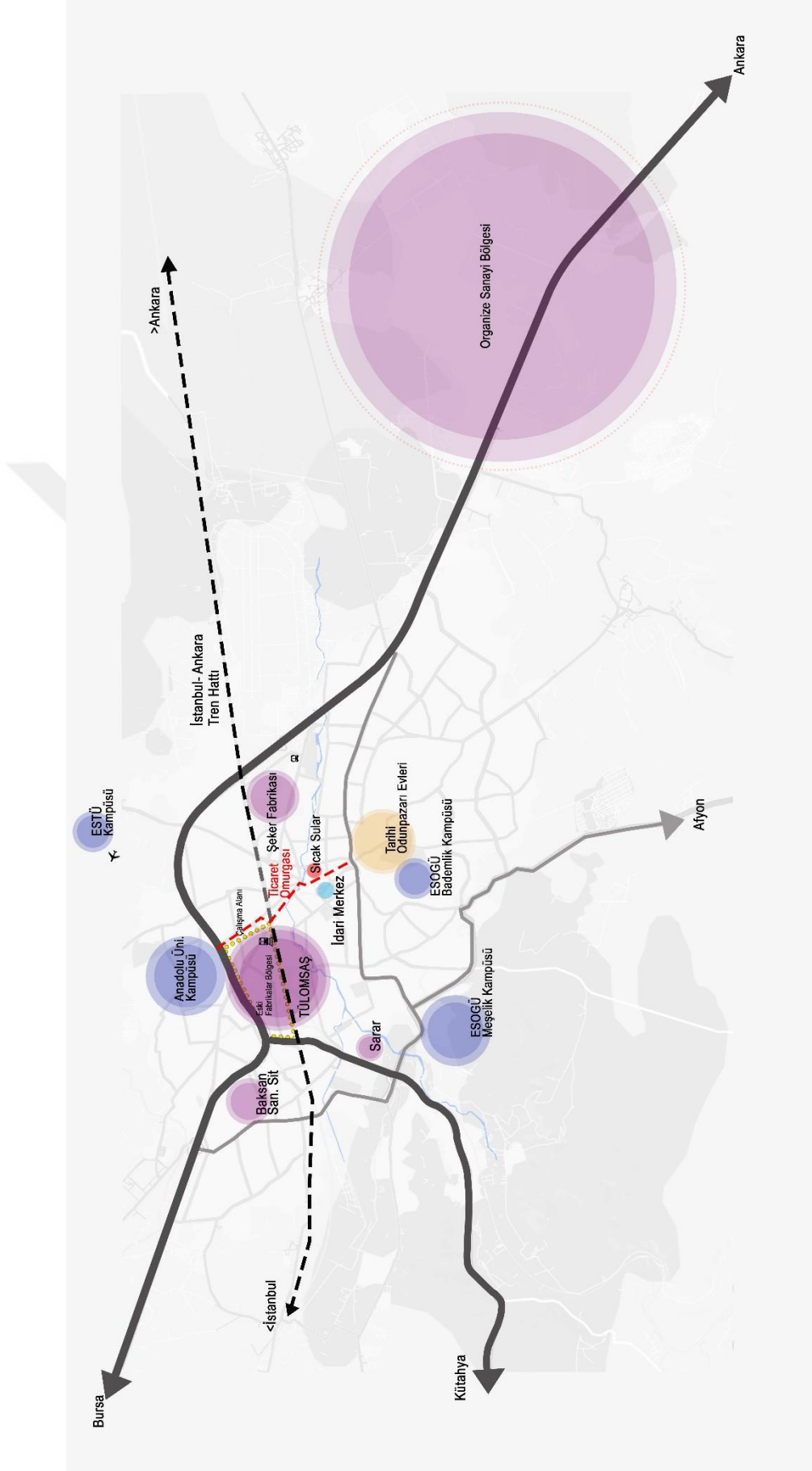
halihazırda bulunmayan Espark AVM 2023 verileri referans alınarak haritaya yerleştirilmiştir. Alanın biçimsel durumu analiz edildiğinde bölgeye özgü avlulu karakter taşıyan yapıların yıkıldığı ve avlu karakterinin zayıflamaya başladığı görülmektedir. Bölgeye yeni eklenen yapıardan bölgede yeni bir karakterde yapılaşma başladığı çıkarımı yapılabilmektedir.

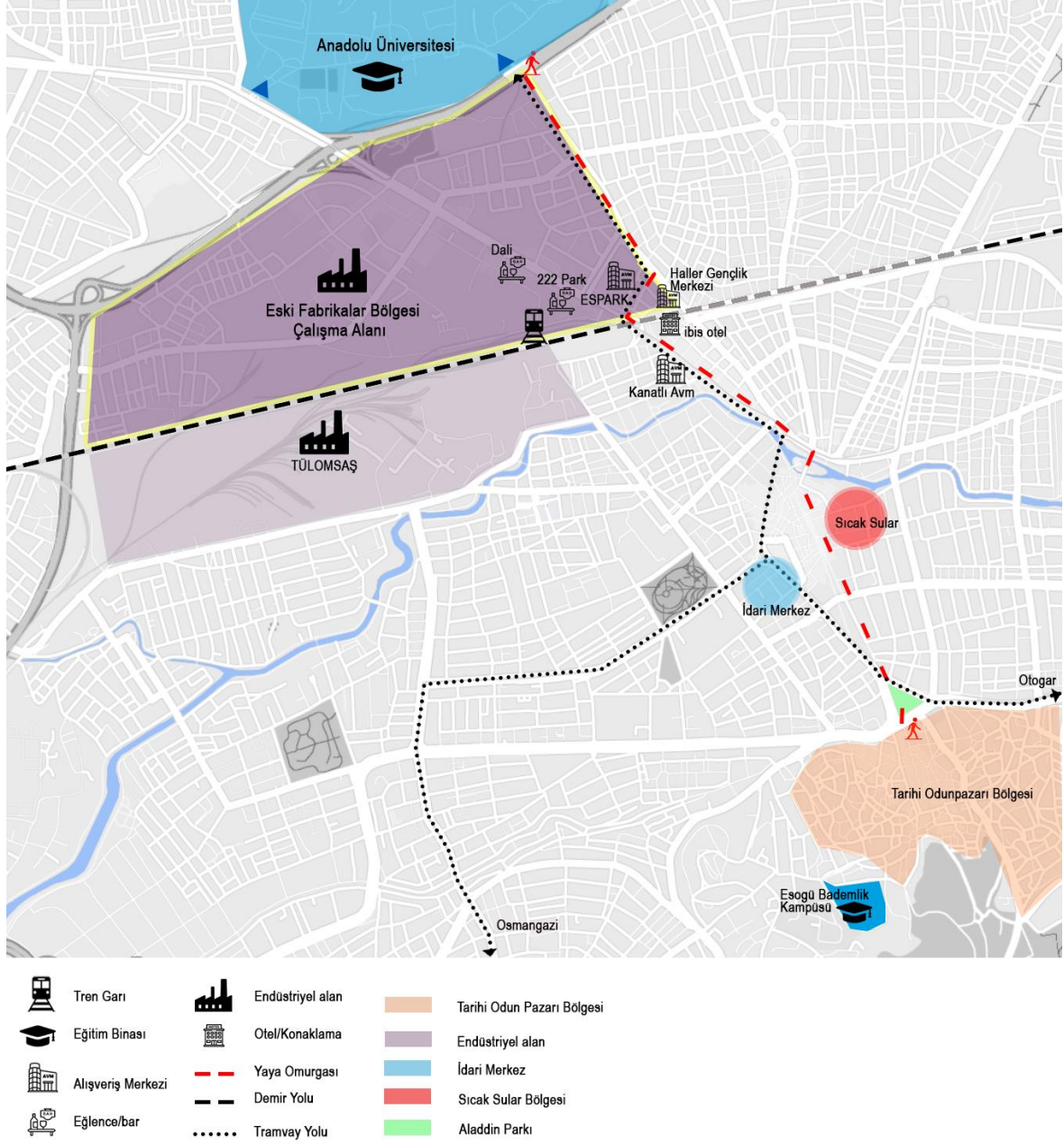
Şekil 4.20. Çalışma alanının 2007 yılına ait dolu-boş analizi

4.3.4. 2023 Yılı Verilerine göre Eski Fabrikalar Bölgesi

2023 yılına ait konumsal özellikler kentsel ölçek (Şekil 4.21) ve yakın ölçek (Şekil 4.22) üzerinden incelendiğinde 2007’de görülen mekânsal organizasyona paralel bir gelişim görülmektedir. Ticaret omurgasını güçlendiren en önemli gelişme 2009 yılında demiryolunun merkezde yerin altına indirilmesi ile hat boyunun düzenlenmesidir. Bu gelişme Anadolu Üniversitesi’ne ilerlemiş olan ticaret omurgasını güçlendirerek kentin kuzeydoğusunun gelişim bölgesi olma niteliğini güçlendirmiştir.

Şekil 4.21. Çalışma alanı 2023 yılı konumsal özellikleri

Şekil 4.22. Çalışma alanı 2023 yılı yakın çevre konumsal özellikleri

Şekil 4.23’de çalışma alanının günümüze ait biçimsel durumu yer almaktadır. Mekânsal kurguda değişim gözlemlenmektedir. Bölgeye karakter oluşturan biçim avlulu yapı iken günümüzde baskın form dörtgen olmuştur. Fabrikalar Bölgesi karakteri zayıflamış, özgün karakteri belirleyen sınırlı sayıda öge kalmıştır.

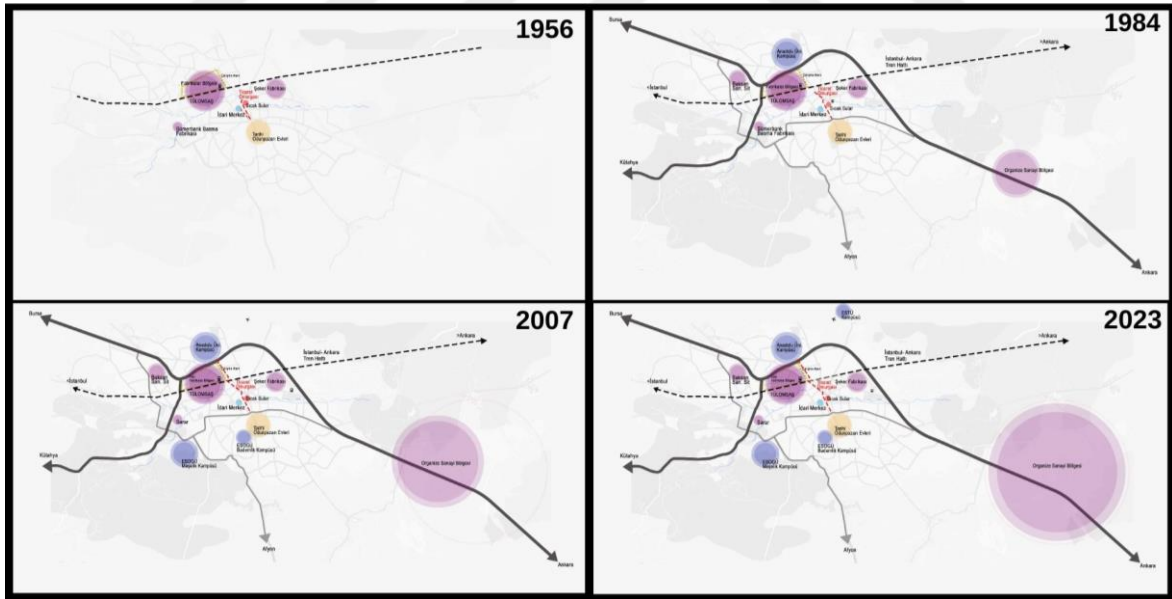
Şekil 4.23. Çalışma alanının 2023 yılına ait dolu-boş analizi

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde öncelikle inceleme yıllarındaki genel mekânsal kurgu karşılaştırılacak, ardından, dört farklı yıl arasındaki değişimin en net gözlenebildiği 1984 ile 2023 yıllarına odaklanılarak zaman içinde mekânın özgün karakterindeki bozulma ve kaybedilen potansiyeller ortaya konulacaktır.

5.1. İnceleme Yıllarına Göre Genel Mekânsal Kurgunun Karşılaştırılması

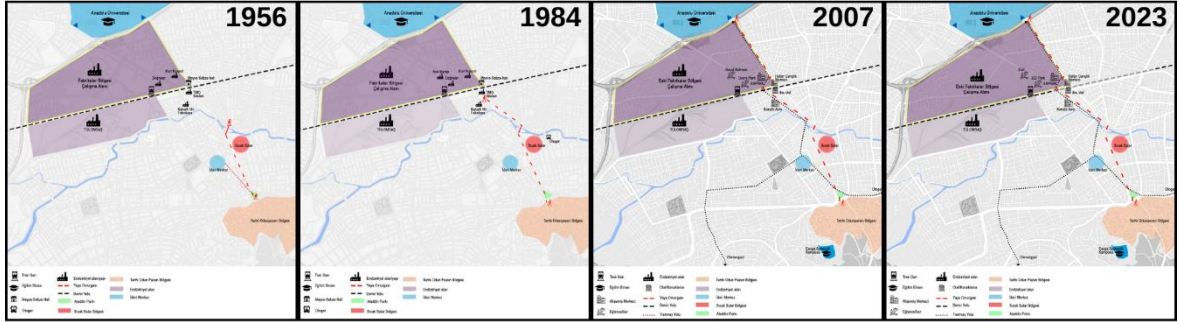
Kentsel ölçekte yapılan konumsal özellik analizlerinde çalışma alanı ve Eskişehir tarihi kentsel peyzajı ilişkisi araştırılmıştır. Bu analizler sonucunda elde edilen bulgular çalışma alanının Eskişehir tarihi kentsel peyzajındaki stratejik önemini ve üzerindeki kentsel gelişim baskısının düzeyini ortaya koymaktadır (Şekil 5.1).

Şekil 5.1. Kentsel ölçekte dört yıla ait konumsal özellikler

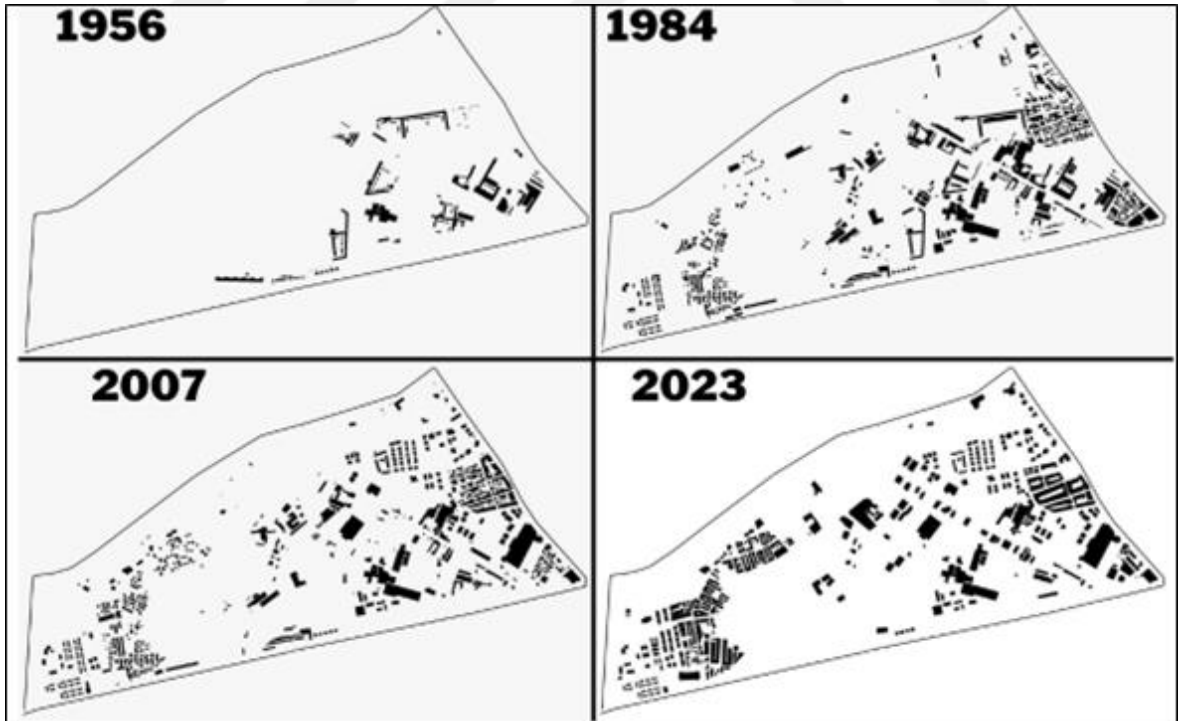
Yakın ölçekte analiz edilen konumsal özellik analizlerinin bulguları Eski Fabrikalar Bölgesinin gelişen yaya omurgası bağlantısı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bulgular ışığında bölge için tehdit oluşturan gelişim unsurlarının parça-bütün ilişkileri gözetilerek bütüncül bir koruma anlayışı ile gelişime katılması alternatifinin kent ve alan için büyük

potansiyel taşıdığı görülmektedir. Bu analizde bölgenin yakın ölçekte çevresi ile kurduğu ilişkiler ön plana çıkmaktadır (Şekil 5.2).

Şekil 5.2. Yakın ölçekte dört yıla ait konumsal özellikler

Çalışma alanı içerisinde yapılan dolu-boş analizleri sonucunda; bina kütlelerinin dolu-boş ilişkileri, tekil yapıların oluşturduğu mekânların birbirleri ile karşılıklı ilişkisi ve kapalılıkların sürekliliğine bakılarak karakter oluşumu sorgulanmıştır. Dört dönem incelendiğinde mekânsal kurguda ve alanın dokusunda özgün karakteri bozan değişimler olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Şekil 5.3).

Şekil 5.3. Fabrikalar Bölgesinin 1956,1984,2007 ve 2023 dolu boş ilişkileri

Alandaki dolu- boş kütle ilişkileri göz önüne alındığında avlulu endüstri yapıları üzerinden bir karakter ortaya çıktığı saptanmıştır. Bölgedeki yapılar biçim, malzeme, ve işlev açısından farklı özellikler gösterse de bir araya gelişleri çeşitlilik sağlamış, bunun sonucunda bölgede karakter oluştuğu gözlenmiştir. Bu anlamda biçimsel olarak özgün formların maksimum sayıda yer aldığı ve karakterin bütünlüğü ve çeşitliliği açısından en iyi ortaya koyulduğu dönemin 1984 olduğu tespit edilmiştir. Karakter kaybının en yüksek düzeyde olduğu şema ise 2023 yılına ait dokuda gözlemlenmiştir. Tartışma, bu iki dönemin karakter ve ayırt edicilik açısından karşılaştırılması ile gerçekleştirilmiştir.

5.2. 1984 ile 2023 Yıllarının Karakter ve Ayırt Edicilik Açısından Karşılaştırılması

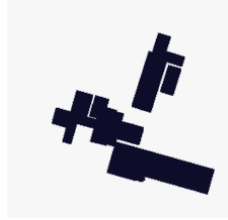
1984 yılında alan içinde ayırt edici nitelikte olan “avlu” biçimine sahip veya onunla uyumlu birçok yapının bulunduğu, bu yapıların aynı biçimlere sahip olmasa da benzerlik yoluyla bir dil oluşturduğu gözlenmiştir. Şekil 5.4’de 1984 yılı dolu-boş şeması üzerinden bölge karakterine katkı yapan yapılar işaretlenmiştir. Farklı dönemlerdeki mekân kurgusunun gelişimi ve mevcut durumu saptamak için yapılan karşılaştırmalar bu bağlamda incelenmiştir.

Şekil 5.4. 1984 dönemi karakter özelliği taşıyan yapılar

Çizelge 5.1’de karakter özelliği taşıyan yapılar, 1984 halihazır haritasında belirtilmiş fonksiyonları ve dokuya sunduğu katkılar listelenmektedir.

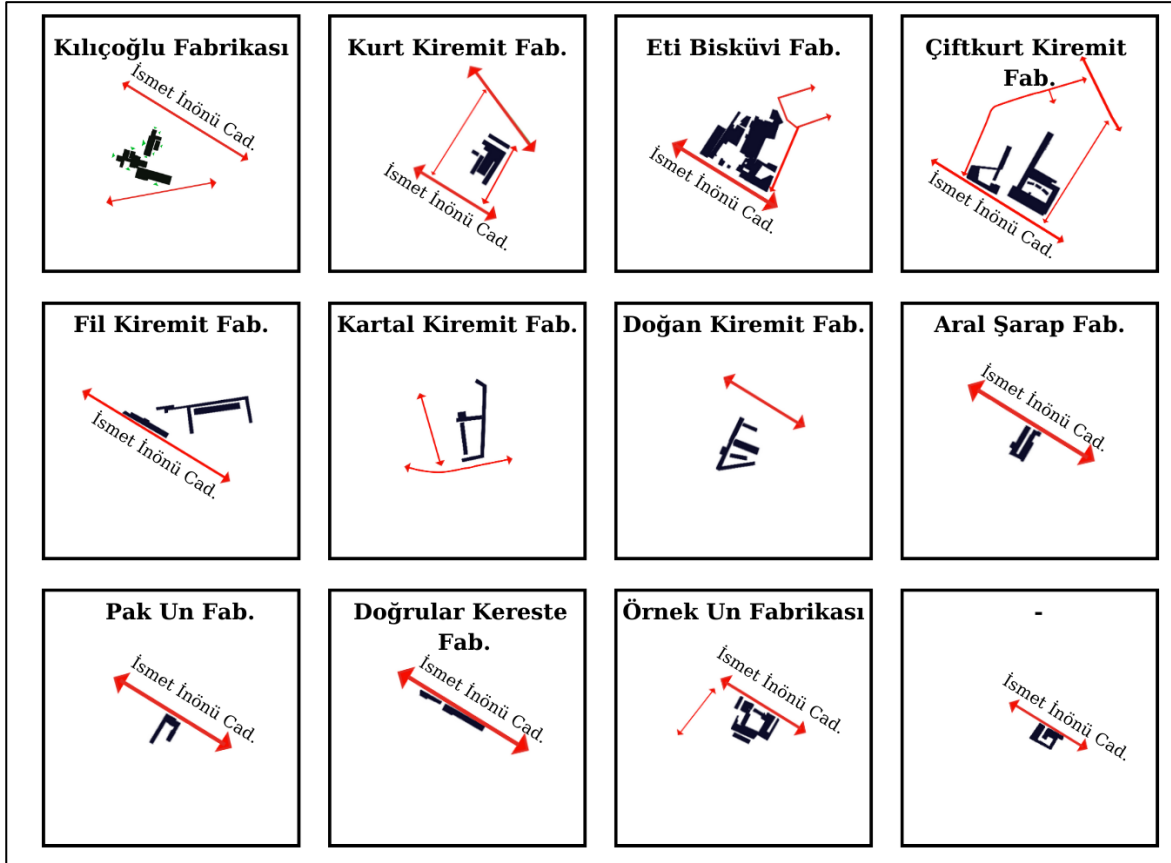
Çizelge 5.1. Karakter oluşturan yapılar ve dokuya katkıları

BİÇİM	İŞLETME FONKSİYONU	DOKUYA SUNDUĞU KATKI
	Kiremit Fabrikası	Kiremit fabrikası olmasıyla bölgedeki yapılardan büyük bir kısmı ile fonksiyonel olarak benzerlik ilişkisi kurmaktadır. Kendine özgü biçimi, mekânsal örgütlenmesi dokuya çeşitlilik katmaktadır.
	Kiremit Fabrikası	Kiremit fabrikası olmasıyla bölgedeki yapılardan büyük bir kısmı ile fonksiyonel olarak benzerlik ilişkisi kurmaktadır. Kendine özgü biçiminde okunabilirliği yüksek bir avlu yapısı özelliği göstermekte ve dokuya çeşitlilik katmaktadır.
	Kiremit Fabrikası	Kiremit fabrikası olmasıyla bölgedeki yapılardan büyük bir kısmı ile fonksiyonel olarak benzerlik ilişkisi kurmaktadır. Kendine özgü biçimi, mekânsal örgütlenmesi dokuya çeşitlilik katmaktadır.
	Kiremit Fabrikası	Kiremit fabrikası olmasıyla bölgedeki yapılardan büyük bir kısmı ile fonksiyonel olarak benzerlik ilişkisi kurmaktadır. Kendine özgü avlulu biçimi, mekânsal örgütlenmesi ve iki avlulu formun bir araya gelişleri ile farklılaşmakta, dokuya çeşitlilik katmaktadır.
	Bisküvi Fabrikası	Doğrudan İsmet İnönü Caddesi’ne eklenmiş olan yapı kendine özgü avlulu biçimi ile dikkat çekmektedir. Günümüzde, bulunduğu cadde üzerinde bölge karakterine dair güçlü bir temsil oluşturmakta, biçimsel özellikleri, mekânsal örgütlenmesi ve yapı ölçeği itibarıyla tek düze biçimler arasından öne çıkmaktadır.

Çizelge 5.1. Karakter oluşturan yapılar ve dokuya katkıları(devam)

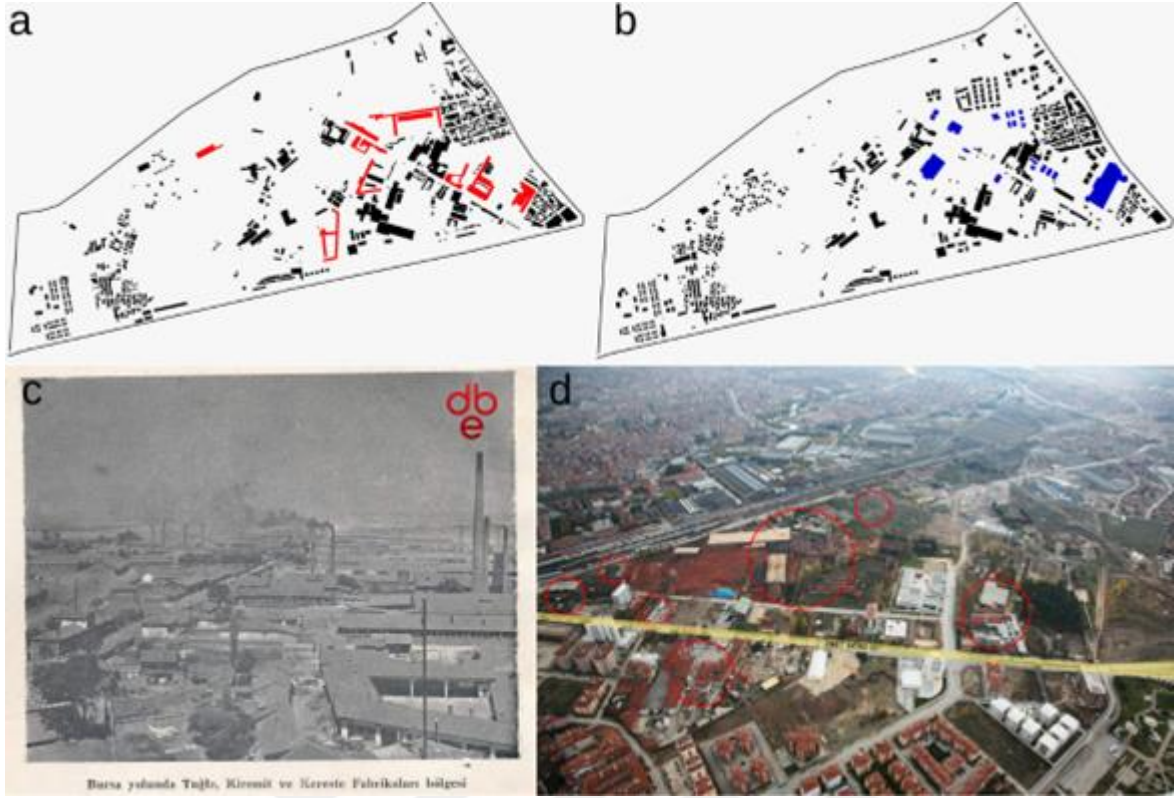
BİÇİM	İŞLETME FONKSİYONU	DOKUYA SUNDUĞU KATKI
	Bilinmiyor	Yapı bölgede okunan dokuda ölçek ve form olarak farklılaşmakta ancak kendine özgü avlulu yapısı ile bölgeyle ilişki kurmaktadır.
	Kiremit Fabrikası	Kiremit fabrikası olmasıyla bölgedeki yapılardan büyük bir kısmı ile fonksiyonel olarak benzerlik ilişkisi kurmaktadır. Kendine özgü avlulu biçimi, mekânsal örgütlenmesi dokuya çeşitlilik katmaktadır
	Kiremit Fabrikası	Kiremit fabrikası olmasıyla bölgedeki yapılardan büyük bir kısmı ile fonksiyonel olarak benzerlik ilişkisi kurmaktadır. Kendine özgü avlulu biçimi, mekânsal örgütlenmesi dokuya çeşitlilik katmaktadır
	Un Fabrikası	Un fabrikası olmasıyla bölgedeki yapılardan bir kısmı ile fonksiyonel olarak benzerlik ilişkisi kurmaktadır. Kendine özgü avlulu biçimi, mekânsal örgütlenmesi dokuya çeşitlilik katmaktadır. İsmet İnönü Caddesi ile doğrudan bağlantılıdır.
	Un Fabrikası	Un fabrikası olmasıyla bölgedeki yapılardan bir kısmı ile fonksiyonel olarak benzerlik ilişkisi kurmaktadır. Kendine özgü avlulu biçimi, mekânsal örgütlenmesi dokuya çeşitlilik katmaktadır. İsmet İnönü Caddesi ile doğrudan bağlantılıdır

Şekil 5.5’de yapılara avlulu karakterleri ile öne çıkan yapılara ait yol-yapı ilişkileri şematik olarak gösterilmektedir. Bu şema ile biçim üzerinde yol ile kurduğu ilişkilerin etkisi sorgulanmış ve İsmet İnönü-1 Bulvarı üzerinde bulunan fabrikalar hariç olmak üzere, yol rotalarının fabrika kütleleri üzerinde doğrudan belirleyici bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

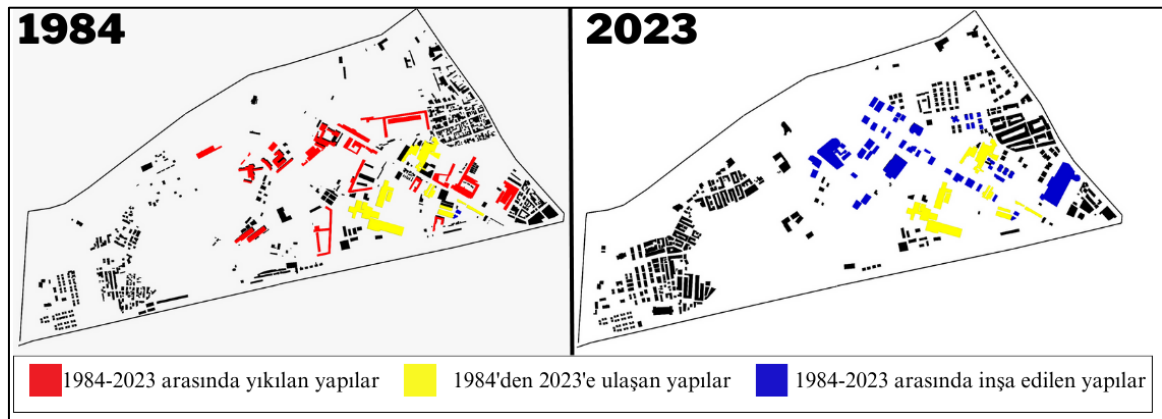
Şekil 5.5. Yol-yapı ilişkileri şematik gösterimi

1984 dönemi ve 2007 dönemine ait dolu-boş ilişkilerinin yıkılan yapılar, varlığını sürdüren yapılar ve yeni eklenen yapılar üzerinden karşılaştırması Şekil 5.6'da yer almaktadır. Bölgenin gelişim verileri de dikkate alındığında, değişen kent vizyonu ve Fabrikalar Bölgesinin atıl durumda kalması ile standart yapıların karakter üzerindeki olumsuz etkilerinin görülmeye başlandığı söylenebilmektedir. 2007 yılında yıkılmış yapıların yerine yeni işlevler içeren yapılar eklenmiş, bazı yapılar yıkılmış fakat henüz projelendirilmemiş, bazı yapılar ise, kendiliğinden çöken Çift Kurt Kiremit Fabrikası hariç olmak üzere, koruma kapsamında olduğundan yıkılmamıştır. Bazı yapılar ise korunmamakla birlikte *henüz* yıkılmamıştır. Bu iki dönemin dokusu karşılaştırıldığında 1984 yılında görülen bütünlüğün ve özgün karakterin büyük oranda hasar aldığı görülmektedir.

Şekil 5.6. a)1984 yılı dolu-boş şeması üzerinde 1984-2007 aralığında yıkılmış olan yapılar b) 2007 dolu-boş şeması üzerinde 1984-2007 aralığında yeni yapılan yapılar c) Fabrikalar Bölgesinin dokusunu anlatan eski bir fotoğraf(url 5) d) Varlığını sürdürmekte olan yapılar ve cadde ilişkisi, 2009 yılına ait hava fotoğrafı (Tepebaşı Belediyesi)

1984 ve 2023 dönemleri karşılaştırıldığında, bölgedeki her bir fabrikanın kendi işlevine göre şekil alarak bölgeye karakter kattığı bir dokudan çekme mesafesine dayalı standart yapılaşma dokusuna evrildiği görülmektedir. Henüz tamamen yok olmamış olan karakter kaybolmaya yüz tutmuştur (Şekil 5.7).

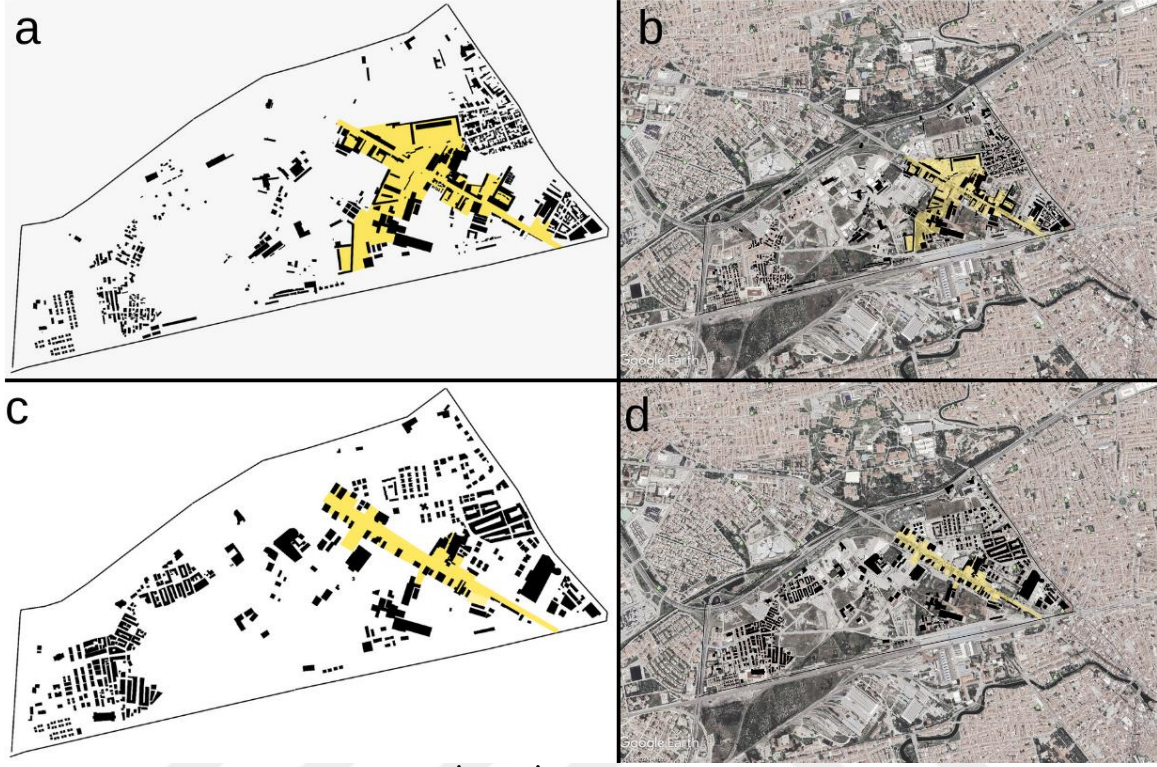

Şekil 5.7. 1984 ve 2023 yılları karakter değişiminin dolu-boş ilişkileri ile incelenmesi

Yapılan analizler doğrultusunda, İsmet İnönü-1 Bulvarının dört dönemde de karakteri tanımlamada kuvvetli bir iz olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Cadde üzerinde karakter net bir şekilde tanımlanmaktadır. Bir iz olarak İsmet İnönü-1 Bulvarında kütleler lineer bir kurguda birbirine eklemlenerek karakter oluşturmaktadır.

Carmona (2021), yerin standartlaşması ve yersizlik problemlerine, yerin ayırtediciliği ve yer farklılaşması ile yanıt verilebileceğini belirtmektedir. Carmona'nın vurgusuna göre yerel ayırtedicilik bir kentin kendine özgü içsel özelliklerinden gelirken, yer farklılaşması tasarım yolu ile oluşturulmaktadır. Kaplan ve Kaplan (1982), fiziksel çevrelerin tercih edilirliliğine yönelik dört nitelikten bahsetmektedir. Carmona'nın (2021) da vurguladığı bu dört nitelik (Bkz. Şekil 3.11), uyumluluk, okunaklılık, karmaşıklık ve gizemli olmaktır. Alana 1984 yılında karakter veren yapıların günümüze kadar korunmuş varsayıldığı alternatif bir mekânsal senaryonun, yerin ayırtediciliği ve yer farklılaşmasını sağlayabildiği, hem de Kaplan ve Kaplan'ın (1982) ortaya koyduğu, bir mekânın tercih edilmesinde etken olan dört niteliği barındırdığı gözlenmektedir. 1984 yılına ait mekânsal kurguda ana cadde üzerinde okunabilirliği yüksek doğrusal bir aksın olduğu, bu aksa Eti Bisküvi Fabrika yapısından Kılıçoğlu Fabrika kompleksine doğru dikey olarak kümelenme tipi mekânların eklemlenmesi ile oluşan başka bir aksın saplandığı görülmektedir. Bölge karakterinin korunmuş olduğu bu senaryoda (Şekil 5.8.a) İsmet İnönü-1 Caddesinin baskın bir doğrusal bir iz olarak okunabildiği, bununla birlikte bu doğrusal ize ortasından dik bağlanan ve kümeleşmiş mekânlardan oluşan ikincil bir aksın olduğu görülmektedir. Bu özellik, alanın okunabilir olmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, doğrusal izin üzerindeki avlulu yapılaşmalar ile kümeleşmiş ikincil aksın yapısı, karmaşıklık ve gizemli olma niteliklerini sağlamaktadır. Fabrika yapılarının varlığı ve dokusu ise uyumluluk niteliğine karşılık gelmektedir. Böyle bir mekânsal kurgunun, çeşitlilikle beslenen bir kamusal mekân ağı sağlamada büyük bir potansiyel taşıdığı düşünülmektedir. Şekil 5.8.b'de, bu mekânsal kurgunun günümüz dokusu üzerine işlenmiş hali verilmiştir. Kapalılığın sürekliliğinin okunabildiği ve görselde sarı ile gösterilmiş olan bu aksların dışındaki alanlarda yine avlulu ancak dağınık şekilde yerleşmiş kütleler bulunmakta; bu kütleler, dolgu tasarım aracılığı ile iki ana aksa bağlanma potansiyeli barındırmaktadır. Dolayısı ile yerel ayırtediciliğin net olarak okunabildiği bu senaryo, kentsel mekândaki yoğunluğun artırılmak istenmesi durumunda, karakteri bozmayacak olan dolgu tasarımlar aracılığı ile alanın yer

farklılaşmasını garanti altına alarak günümüz koşullarına uyarlanmasına imkan tanımaktadır.

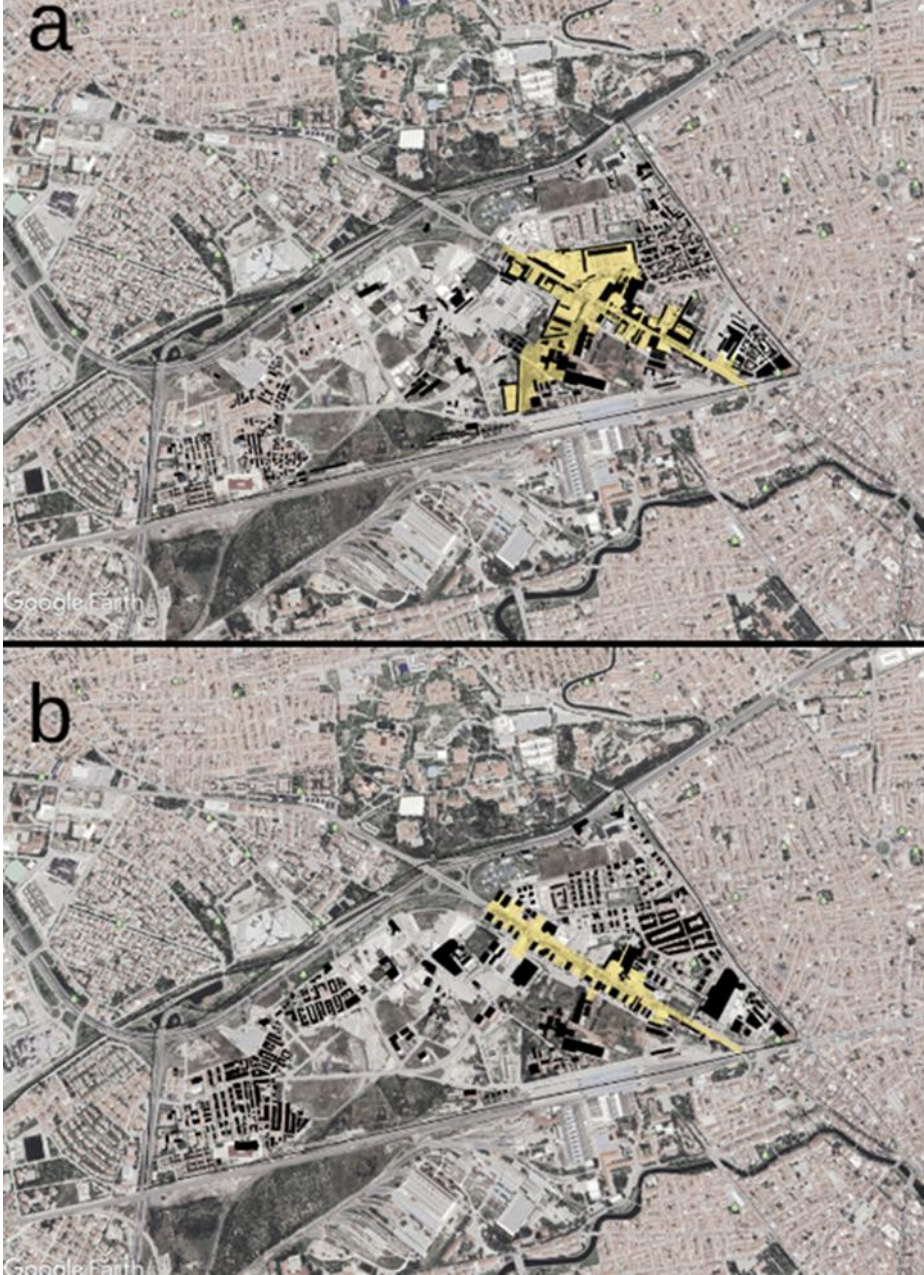

Şekil 5.8. 1984 ve 2023 dönemleri İsmet İnönü-1 Bulvarı dolgu tasarım şeması

2023 yılı verileri incelendiğinde caddenin yine tanımlı bir iz olduğu görülmektedir. Ancak, cadde-fabrika yapıları bağlantısı gözetilmediğinden cadde hali hazırda atıl durumda olan fabrikaların kentle ilişkisini kesen bir özellik göstermektedir. Bölgenin ve kentin karakterindeki bozulma ve yeni tekdüze yapılaşma, Şekil 5.8.c ve 5.8.d'de görülebilmektedir.

Yapılan analizler ve ulaşılan bulgular doğrultusunda Fabrikalar Bölgesi mekânsal kurgusunda bulundurduğu benzerlik, ayırt edicilik, her bir fabrikanın kendi öyküsünü yansıtan yapıların bölgeye kattığı çeşitlilik ve bu farklılıklardan gelen gizemi barındıran, kentsel tasarım için büyük potansiyeller taşıyan bir kentsel alan sunabilecekken (Şekil 5.9.a) parça-bütün ilişkisi gözetilmeden yapılan müdahaleler ve parçacıl koruma yaklaşımının bir sonucu olarak kentle bağlantısı kopuk, ilişkisellikleri bulunmayan bir doku (5.9.b.) halini almıştır. Şekil 4.7'de verilmiş olan 2011 tarihli Kentsel Tasarım Planında da özellikle İsmet İnönü-1 Caddesi üzerindeki avlulu dokunun dikkate alınmamış olduğu ve Eti Eski Bisküvi

Fabrikası'nın varlığını sürdüremediği görülmektedir. Eti Eski Bisküvi Fabrikası başta olmak üzere İsmet İnönü-1 Bulvarı üzerinde bulunan ve kentsel gelişim baskısı ile mücadele eden yapılar zayıflayan bu bağlantının tamamen koparılmasında son adımı ifade etmektedir. Bu yapıların yıkılması önce Fabrikalar Bölgesinin özgün dokusunun sonra da Eskişehir tarihi kentsel peyzajının karakterinin geri dönülemeyecek hasar almasına neden olacaktır.

Şekil 5.9. İsmet İnönü 1984 mekân kurgusunun yaşatıldığı senaryo (a) ve mevcut durumdaki ayırt ediciliğin kıyaslaması (b)

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez kapsamında, kentsel gelişim bölgesi içinde atıl durumda bulunan endüstri-sonrası peyzajların korunmasına parça-bütün ilişkisi dikkate alınmadan, parçacıl bir koruma anlayışıyla yaklaşılmasının neticesinde gerçekleşecek olası yıkım kararlarının bölge ve kent karakterine etkileri fiziksel karakter unsurları üzerinden ve tarihi kentsel peyzaj yaklaşımının bakış açısı ile, Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi üzerinden araştırılmıştır. Araştırmanın bulguları “Neden tarihi kentsel peyzajın bir bileşeni olan endüstri-sonrası kentsel peyzajların korunmasında parça-bütün ilişkileri gözetilerek alana bütüncül bakılmalıdır?” sorusuna cevap vermektedir. Yapılan analizler ve araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular şu şekilde sıralanmaktadır:

- Eskişehir Eski Fabrikalar Bölgesi kent için büyük bir önem taşımakta ancak, Bölge üzerinde büyük bir kentsel gelişim baskısı bulunmaktadır.
- Çalışma alanında endüstri-sonrası kentsel peyzajın karakterinin zayıfladığı, İsmet İnönü Caddesi üzerinde bulunan son fabrika yapılarının da yıkılması ile karakterin tamamen yok olma tehdidi ile karşı karşıya olunduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye Koruma Mevzuatı’nın endüstri mirasını dolayısıyla endüstri-sonrası kentsel peyzaj olan çalışma alanını korumakta yetersiz kaldığı görülmektedir.

Endüstriyel kentsel peyzajlar somut ve somut olmayan nitelikleri ile kentlerde karakter alanlarıdır. Tarihi kentsel peyzaj, geniş kentsel bağlam içinde fiziksel karakter unsurlarını içermekte, bu kapsamda endüstri-sonrası kentsel peyzajların bütüncül korunmasını da mesele edinmektedir. Bu nedenle endüstri-sonrası kentsel peyzajların her bileşeninin hassasiyetle korunması, tarihi kentsel peyzajın korunmasına dair bir mesele olarak ele alınmalıdır.

Kimlikli mekânların elde edilebilmesinde yerel ayırtediciliğin korunabilmesi ve tasarım aracılığı ile yer farklılaşmasının oluşabilmesi etkindir. Bu nedenle, endüstri-sonrası

kentsel peyzajın bileşenleri hakkında verilecek kararlar, koruma statüsü aranmaksızın parçabütün ilişkisi perspektifinden bakılarak bütüncül koruma yaklaşımı ile ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR DİZİNİ

- Abedini, H., & Ayvazian, S. (2022). An Analysis of the Position of Historical Passages in the Structure of Public Urban Spaces. *MANZAR*, 14(59), 68-81.
doi:10.22034/MANZAR.2022.299343.2146
- Adhya, A., & Plowright, P. (2022). *Urban Design Made by Humans: A Handbook of Design Ideas*. Routledge.
- Akcanca, H. (2022). Kent Belleği Ve Kimliğinin Oluşumu Sürecinde Gar Yapıları: Eskişehir Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi.
- Alba Dorado, M. I., & Cano Sanchiz, J. M. (2024). Improvements and methodological innovations in the application of the Historic Landscape Characterisation methodology to industrial heritage landscapes. *City, Territory and Architecture*, 11(1).
- Alpan, A., & Kaçar, D. (2018). Local Government's Role in The Conservation of Industrial Heritage in Eskişehir Using International Terra-Cotta Symposium as a Catalyst. *Patrimonio, paisajes urbanos, creación industrial y culturas contemporáneas* (s. 29-36). INCUNA.
- Altan, T. E. (2023). Modern Mimarlığın Korunması ve Tarihyazımı. A. Aksoy, D. Ünsal, E. Omay Polat, G. Pulhan, İ. Dinçer, N. Zeren Gülersoy, . . . Z. Enlil (Dü) içinde, *Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl? Türkiye'den Deneyimler ve Tartışmalar* (s. 577-585). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Araoz, G. F. (2008). World-Heritage Historic Urban Landscapes: Defining and Protecting Authenticity. *Apt Bulletin: Journal of Preservation Technology*, 39(2-3).
- Bandarin, F. (2019). Reshaping Urban Conservation. A. Pereira Roders, & F. Bandarin (Dü) içinde, *Reshaping Urban Conservation: The Historic Urban Landscape Approach in Action* (Cilt 2, s. 3-21). Springer Nature.
doi:https://doi.org/10.1007/978-981-10-8887-2
- Bandarin, F. (2020). Urban Conservation and Sustainable Development. *The Historic Enviroment: Policy & Practice*, 11(4), 444-453.
- Bandarin, F., & Oers, R. (2012c). Note on the Development of the Historic Urban Landscape Approach. F. Bandarin, & R. v. Oers içinde, *The Historic Urban Landscape: managing heritage in an urban century*. Willey-Blackwell.
- Baykal, B. (2010). Eskişehir Kentinin Sanayileşme Sürecinde Fabrikalar Bölgesinin Değişim ve Dönüşüm Evreleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Baysal, D. (2006). Eskişehir Kentsel Yerleşim Alanının Farklı Yıllara Ait Fiziksel Değişiminin Uzaktan Algılama Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Anadolu Üniversitesi .

KAYNAKLAR DİZİNİ

- Calluori Holcomhe, A. (2014). 7th Eskîsehîr Terra Cotta Symposium 7th Ekisehir Pismis Toprak Sempozyumu. *CeramicsTECHNICAL*(38), 98-101.
- Carmona, M. (2021). *Public Places Urban Spaces: The Dimension of Urban Design* (3rd ed.). Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315158457>
- Cihanger, D. (2012). Endüstri Mirasının Değeri ve Korunma Sorunu: Maltepe Havagazı Fabrikası'nın İzleri Silinirken. *Planlama*(1/2), 29-39.
- Cossons, N. (2012). Why preserve the industrial heritage? J. Douet (Dü.) içinde, *Industrial Heritage Re-tooled: The TICCIIH guide to Industrial Heritage Conservation* (s. 6-16). TICCIIH.
- Council of Europe. (2000). *Council of Europe Landscape Convention*. 2023 tarihinde Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/landscape/the-european-landscape-convention> adresinden alındı
- Çakmak, Ş. (2008). Şehrin Biçimlenişinde Ve Kimlik Kazanmasında Belirleyici Rolü Olan Artifaktlar: Eskişehir Kenti Üzerinden Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi .
- Çayır, C. (2011, Mayıs). Sanayi Mirasının Korunarak Yeniden İşlevlendirilmesi Eskişehir Fabrikalar Bölgesi Çift Kurt Kiremit ve Tuğla Fabrikası Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*(Yayınlanmamış). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çelen Öztürk, A. (2016). Eskişehir'in Geçmişteki ve Bugünkü Kent Belleğinin Zihin Haritaları Üzerinden Okuma Denemeleri. *İdealkent*, 7(20), 856-880.
- Çıkrıkçı, S. (2022). Tarihi Tren Garlarının Yeniden İşlevlendirilme Potansiyelinin Kent Dokusuna Eklenen Yüksek Hızlı Tren Garlarının Etkileri Ele Alınarak İncelenmesi: Ankara- Eskişehir Demiryolu Gar Yapıları. *Yüksek Lisans Tezi*. İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ.
- Del pozo, P. B., & González, P. A. (2012). Industrial Heritage and Place Identity in Spain: From Monuments to Landscapes*. *Geographical Review*, 102(4), 446-464. doi:10.1111/j.1931-0846.2012.00169.x
- Dinçer, İ. (2013). Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek: "Tarihi Kentsel Peyzaj" Kavramının Sunduğu Olanaklar. *ICONARP*, 1(1), 22-40.
- Doğru, H. (2001). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundaki Önemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 01(1), 105-127.
- Doğukanlı, H. (2019). Endüstrinin Gelişimi Bağlamında Eskişehir'deki Cumhuriyet Dönemi Konaklama Yapıları: TÛLOMSAŞ Misafîrhane Yapısı Örneği. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

KAYNAKLAR DİZİNİ

- Donald, I. (2022). *Environmental and Architectural Psychology (1st ed)*. Taylor and Francis.
- Dünya Miras Komitesi. (2023). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. UNESCO.
- Ekimci, B., Ergincan, F., & İnceoğlu, M. (2019). Railroad Buildings of Eskişehir: Challenges and Opportunities for Industrial Heritage. *Heritage*.
- Erkan, Y. (2018). Viewpoint: Historic Urban Landscape Approach for Sustainable Urban Development. *The Historic Environment: Policy & Practice*, 9(3-4), 346-348.
- Ersoy, M. (2001). Sanayisizleşme Süreci ve Kentler. *Praksis*(2), 32-52.
- Gök Tokgöz, Ö. (2019). Eskişehir Sanayi Mirasının Kentin İşitsel Peyzajındaki Yeri Dönüşümü ve Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Gök Tokgöz, Ö., & Özçevik Bilen, A. (2021). Erken Cumhuriyet Döneminden Günümüze Eskişehir Fabrikalar Bölgesinin Mekânsal Değişim ve Dönüşümünün Kentli Algısı Üzerindeki Etkisi. 5. *Ulusal Yapı Kongresi ve Sergisi Yapı Sektöründe Çok Yönlü Kalkınma: Eğitim, Araştırma, Uygulama 28-29 MAYIS 2021*, (s. 1-11).
- Gök Tokgöz, Ö., Özçevik Bilen, A., & Kandemir, Ö. (2019). Searching the Industrial Soundscape of the Early Republican Era of an Anatolian City: Eskişehir. *23rd International Congress on Acoustics*, (s. 4186-4193). Aachen, Germany.
- Gülersoy Zeren, N. (2023). Türkiye'de Alan Yönetimi ve Yönetim Planları. *Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl? Türkiye'den Deneyimler ve Tartışmalar* (s. 253-267). içinde
- Gündoğdu, S., & Fidan, F. (2022). Zonguldak'taki Endüstriyel Peyzajın Kent Kimliğine Etkisi. *Planlama*, 32(3), 424-441.
- Hakyemez, D. (2016). Changing Identity: Case of Eskişehir. *Yüksek Lisans Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Halaç, H. H., & Demir, İ. (2017). Toplumsal Hafızamız Kültürel Mirasımız. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1441-1445.
- ICOMOS. (2005). Xi'an Declaration on the Conservation of The Settings of Heritage Structures Sites and Areas.
- ICOMOS. (2013). The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance.
- İlgar, E. (2008). Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Anadolu Üniversitesi .
- Ispalar Cahantimur, A., Beceren Öztürk, R., & Çelen Öztürk, A. (2010). Securing land for urban transformation through sustainable brownfield regeneration – the case of Eskişehir, Turkey. *Environment and Urbanization*.

KAYNAKLAR DİZİNİ

- Jiang, J., Zhou, T., Han, Y., & Ikebe, K. (2022). Urban Heritage Conservation and Modern Urban Development from the Perspective of the Historic Urban Landscape Approach: A Case Study of Suzhou. *Land*. doi:10.3390/land11081251
- Jokilehto, J. (2007). International charters on urban conservation: some thought on the principles expressed in current international doctrine. *City & Time*, 3(3). <http://www.ct.ceci-br.org> adresinden alındı
- Jokilehto, J. (2010). Notes on the Definition and Safeguarding of HUL. *City & Time*, 4(3), 4.
- Jokilehto, J. (2017). Questions of Authenticity Concerning Different Cultures and Preservation. J. Rodrigues (Dü.) içinde, *Preserving Transcultural Heritage: Your Way or My Way? Questions on Integrity, Identity and Patrimonial Proceedings in the Safeguarding of Architectural Heritage Created in the Meeting of Cultures* (s. 27-36). Portugal: CALEIDOSCOPIO.
- Kabukçu, G. (2018). Endüstriyel Peyzaj Bağlamında Endüstri Mirası Alanlarının İncelenmesi: Ayvalık Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kaçar, D., & Alpan, A. (2018). The revival of the industrial heritage in Eskişehir-Turkey through the rehabilitation of the Porsuk River. 86-100.
- Kaplan, S., & Kaplan, R. (1989). *Cognition and Environment : Functioning in an Uncertain World*. New York: Praeger.
- Khalaf, R. W. (2018). A Proposal to Apply the Historic Urban Landscape Approach to Reconstruction in the World Heritage Context. *The Historic Environment: Policy & Practise*, 9(1), 39-52.
- Kıraç, A. B. (2023). Endüstri Mirası ve Koruma Yaklaşımı. A. Aksoy, D. Ünsal, E. O. Polat, G. Pulhan, İ. Dinçer, N. Zeren Gülersoy, . . . Z. Enlil (Dü) içinde, *Kültür ve Miras Yönetimi: Neden ve Nasıl? Türkiye'den Deneyimler ve Değerlendirmeler* (s. 547-562). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Koç, E. (2018). City Branding / Image Building as A New Paradigm: The Case of Eskişehir. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Koç, E. (2023). Eskişehir'in Değişen Kent Kimliği Üzerinden Endüstri Mirasına Bütüncül Bir Bakış. B. Eskici, & S. Gedük (Dü) içinde, *Kültürel Miras Koruma Çalışmaları* (s. 399-427). İdeal Kültür Yayıncılık.
- Koylu, Z., & Birgün, M. (2015). *Eski Bir Şehrin Hikayesi 1923-1938*. Eskişehir Ticaret Odası Yayınları.
- Koyunoğlu, A. B., & Gülersoy, N. Z. (2022). What Fundamental Indicators Should Be Used to Measure the Change in the Historic Urban Landscape Approach? *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, 10(2).

KAYNAKLAR DİZİNİ

- Kozak, N. (Dü.). (2013). *Dünden Bugüne Eskişehir'deki 14 İşletmenin Öyküsü*. Eskişehir.
- Kropf, K. (1996). Urban tissue and the character of towns. *URBAN DESIGN International*, 1(3), 247-263. doi:10.1057/udi.1996.32
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, (21/7/1983), T.C. Resmi Gazete, 18113, 23Temmuz 1983.
- Loures, L. (2008). Post-industrial landscapes as renaissance locus: the case study research method. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 117.
- Loures, L. (2008). Post-Industrial Landscapes: dereliction or heritage? *1st WSEAS International Conference on LANDSCAPE ARCHITECTURE*, (s. 23-28). Algarve.
- Loures, L. (2015). Post-industrial landscapes as drivers for urban redevelopment: Public versus expert perspectives towards the benefits and barriers of the reuse of post-industrial sites in urban areas. *Habitat International*, 72-81.
- Lovell-Anderson, L. (2016). Post-industrial urban landscapes. *Innovations in Landscape Architecture* (s. 7). içinde
- Marino, B. G. (2012). Historic Urban Landscape and Conservation. Opportunities and Boundaries of a Notion for The Historic Town. *BDC Bollettino del Dipartimento di Conservazione dei Beni Architettonici ed Ambientali*, 12(1).
- Mieg, H. A., & Oevermann, H. (2014). *Industrial Heritage Sites in Transformation Clash of Discourses*. Routledge.
- Oğuz, D., Saygı, H., & Akpınar, N. (2010). Kentiçi Endüstri Alanlarının Dönüşümüne Bir Model:İzmit/Sekapark. *Coğrafi Bilimler Dergisi CBD*, 8(2), 157-167.
- Omay Polat, E. (2023). Modern Mimarlığın Kültür Varlığı Olarak Algısı. A. Aksoy, D. Ünsal, E. Omay Polat, G. Pulhan, İ. Dinçer, N. Zeren Gülersoy, . . . Z. Enlil (Dü). içinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Osborne, B. S. (1976). Patching, Scouring and Commoners: The Development of an Early Industrial Landscape. *Industrial Archaeology Review*, 1(1), 37-42.
- Özkut, D. (2017). Eskişehir'de Modern Hafızanın Yerel İzleri. *TÜBA-KED*. doi:10.22520/tubaked.2017.16.002
- Pratt, A. (2016). Co-producing culture and the urban environment. F. Bandarin (Dü.) içinde, *Culture urban future: Global report on culture for sustainable development*.
- Rey-Pérez, J., & González-Martínez, P. (2018). Lights and shadows over the Recommendation on the Historic Urban Landscape: 'managing change' in Ballarat and Cuenca through a radical approach focused on values and authenticity. *International Journal of Heritage Studies*, 24(1), 101-116.

KAYNAKLAR DİZİNİ

- Rudokas, K., & Grazuleviciute-Vileniske, I. (2020). The Concept of Pervading Authenticity: Contribution to Historic Urban Landscape approach. *Journal of Heritage Management*, 5(2), 144-157. doi:10.1177/2455929620974897
- Rudokas, K., & Grazuleviciute-Vileniske, I. (2020). The Concept of Pervading Authenticity: Contribution to Historic Urban Landscape approach. *Journal of Heritage Management*, 5(2), 144-157.
- Sadioğlu, U., & Yürük, E. (2020, 3). Eskişehir'in Endüstriyel Mirası Fabrikalar Bölgesinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri. *İdealkent*, 11(Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı), 1049-1072.
- Sadowski, M. M. (2017). Urban Cultural Heritage: Managing and Preserving a Local Global Common in the Twenty-first Century. *Journal of Heritage Management*, 2(2), 125-151. doi:10.1177/2455929617738454
- Saraylı, M. N., & Demir, İ. H. (2022). İşlev Dışı Kalan Kent İçi Endüstriyel Miras Alanlarının Uyarlanabilir Yeniden Kullanım Açısından Değerlendirilmesi: Sakarya Donatım Park Örneği. *Tasarım Kuram*, 18(37), 152-170.
- Semiz, N. (2023). Türkiye'de Kültürel Mirası Korumanın Yasal Çerçevesi. *Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl? Türkiye'den Deneyimler ve Tartışmalar* (s. 107-122). içinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Severcan, Y. C. (2007). The Conservation of Industrial Remains as a Source of Individuation and Socialization. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(3), 675-682.
- Stuart, I. (2012). Identifying Industrial Landscapes. J. Douet (Dü.) içinde, *Industrial Heritage Re-tooled: The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation* (s. 48-54). TICCIH.
- Şahbaz, H. (2016). Odunpazarı ve Tepebaşı İlçelerinin (Eskişehir) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Uşak Üniversitesi.
- Şahin, C. (2011). Bir Göçmen Kenti Olarak Eskişehir ve Eskişehir'in Sosyo-Kültürel Yapısında Tatar Kimliği. *İdealkent*(3), 220-243.
- Şahin, F. (2012). Eskişehir İlinin Kültür Turizmi Potansiyeli: Mevcut Durum ve Öneriler . *Uzmanlık Tezi*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü.
- Şensoy, G., & Üstün, B. (2016). Eskişehir fabrikalar bölgesi: “Çiftkurt fabrikası için yeni işlev önerisi”. *BAUN Fen Bil. Enst. Dergisi*, 18(1), 86-104.
- Tabak, D. (2011). Endüstriyel Miras Alanlarında Peyzaj Tasarımı Yaklaşımı Yedikule Gazhanesi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Teknik Üniversitesi.

KAYNAKLAR DİZİNİ

- T.C. Resmi Gazete, 648 sayılı "Çevre Ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname". (28028), 17.08.2011. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110817-1-1.htm>, 29.04.2024
- Taneri Yılmaz, E. (2009). Eskişehir Kentinin Gelişiminde Belirleyici Rolü Olan Süreçler ve Bu Süreçler İçerisinde Beliren Yerleşkeler. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Taylor, K. (2018). Connecting Concepts of Cultural Landscape and Historic Urban Landscape: The Politics of Similarity. *Built Heritage*, 2, 53-67. doi: <https://doi.org/10.1186/BF03545710>
- TICCIH. (2003, July). The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage. 11 24, 2023 tarihinde <https://ticcih.org/about/charter/> adresinden alındı
- Tırnakçı, A. (2020). İşlevini yitirmiş endüstriyel peyzajların yeniden işlevlendirilmesi: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 21(1), 82-92.
- Tülce Uman, A. H. (2012). The Conservation Principles fot The Brick and Tile Factories in Eskişehir. *Yüksek Lisans Tezi*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Tülce Uman, A. H. (2021). The Making of Industrial Subjects in Spaces of Work, Living and Collectivity Eskişehir 1923-1980. *Doktora Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Tülek, B., & Özdemir, A. (2019). Kentsel Peyzajlarda Endüstri Miraslarının Önemi: Çankırı Tarihi Tren Garı Örneği. *Inonu University Journal of Art and Design*.
- UNESCO. (2005). *Karar 15 GA 7*. 2023 tarihinde UNESCO: <https://whc.unesco.org/en/decisions/6471/> adresinden alındı
- UNESCO. (2011). Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı. 2023 tarihinde https://www.unesco.org.tr/pages/590/176#_ftn1 adresinden alındı
- Ünlü, T. (2018). Mekanın Biçimlendirilmesi ve Kentsel Morfoloji. *II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 59-70). içinde İstanbul: Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı. <https://tnum.org.tr/index.php/tnum/article/view/68> adresinden alındı
- Vela Cossio, F., & Castañeda López, C. (2020). The Imprint of the Spanish Tobacco Industry on the Urban Landscape: Permanences and Absences of an Industrial Memory. *Industrial Archaeology Review*, 42(1), 16-28. doi:10.1080/03090728.2020.1725286
- Wang, S., & Gu, K. (2020). Pingyao: The historic urban landscape and planning for heritage-led urban changes. *Cities*, 97.

KAYNAKLAR DİZİNİ

- Wang, X., & Aoki, N. (2019). Paradox between neoliberal urban redevelopment, heritage conservation, and community needs: Case study of a historic neighbourhood in Tianjin, China. *Cities*, 85, 156-169. doi:<https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.09.004>
- Yetkin, E. (2022). Bağlamında Endüstri Mirasına İlişkin Sorunlar Ve Potansiyeller: TÜRASAŞ Eskişehir Yerleşkesi. *Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi.
- Yıldırım, N. (2020). Endüstri Miras Alanları ve Tarihi Kentsel Peyzaj(HUL) İlişkisi Bursa Merinos Tekstil Fabrikası ve İzmit Seka Kağıt Fabrikası Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Yıldız, M. (2016). Conservation and Revitalization Proposals for Eskişehir Sugar Factory Social Facilities Area. *Yüksek Lisans Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Yılmaz, H. (2014). Eskişehir'in Biricik Destinasyon Önerisi: Endüstriyel Miras. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 205-225.
- Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, (5366 SK), T.C. Resmi Gazete, 25866, 5 Temmuz 2005
- Yükselir, H. (2022). İşlevini Yitirmiş Endüstriyel Alanların Yenileme/Dönüşümünün Eskişehir Kent Örnekleme Üzerinden Değerlendirilmesi. *Gebze Teknik Üniversitesi*.
- Zeybekoğlu, S. (2002). Erken Cumhuriyet Dönemi Sanayi Komplekslerinin Mekansal Analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa ve Eskişehir Örnekleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Yıldız Teknik Üniversitesi .
- url 1: <https://www.portafolio.co/tendencias/recife-paraiso-natural-urbano-83988>.29 Nisan 2024.
- url 2: https://tr.wikipedia.org/wiki/Hali%C3%A7_Kongre_Merkezi.29 Nisan 2024.
- url 3: <https://ankaratarihi.blogspot.com/2010/01/maltepe-havagazi-fabrikasi-yikildi-bir.html>.29 Nisan 2024.
- url 4: <https://www.espark.com.tr/avm/goerseller/>. 10 Temmuz 2024
- url 5: https://www.facebook.com/groups/eskisehir222?locale=tr_TR . 10 Temmuz 2024